

บทที่ 2

โลกทัศน์ของสังคมนิยม

ความคิดสังคมนิยมเกิดขึ้นได้อย่างไร

ความพยายามที่จะคิดค้นระเบียบสังคมที่ดีกว่าสภาวะแห่งความปั่นป่วนที่เต็มไปด้วยความโหดร้าย และการทำลายล้างที่มนุษย์ต้องเผชิญมาตั้งแต่อดีตนั้นไม่ใช่ของใหม่ หมุนักปราชญ์นับแต่โบราณมาแล้วได้พยายามสร้างแบบฉบับของสังคมอุดมการณ์ด้วยความปรารถนา ที่จะชักนำผู้คนทั้งหลายให้เข้าใจถึงสิ่งที่ดีงาม ที่ผลักดันความคิดสร้างสรรค์ในการจัดระเบียบสังคม ที่มนุษย์สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นสุข ทั้งนี้เพราะระบบสังคมตั้งแต่บุพกาลมาแล้ว มนุษย์ในสังคมถูกเอารัดเอาเปรียบขูดรีด จากผู้ที่มั่งอำนจมากกว่าหรือแข็งแรงกว่า ความมั่งอำนจมากกว่า หรือแข็งแรงกว่า จึงเป็นความได้เปรียบในแต่ละบุคคลที่มี และเป็นต้นตอของความไม่เท่าเทียมกัน ไม่เสมอภาคกัน ทำให้การกระจายความมั่งคั่งในด้านต่าง ๆ เป็นไปอย่างไม่ยุติธรรม ก่อให้เกิดผู้ด้อยโอกาสในสังคมมาแต่ช้านานแล้ว ความไม่เสมอภาคระหว่างมนุษย์ด้วยกัน ความทุกข์ยากแสนเข็ญของเพื่อนมนุษย์ส่วนใหญ่ ที่ต้องตกทุกข์ได้ยากถูกขูดรีดจากสังคมนี้อเองได้เรื้อรังความเห็นอกเห็นใจจากบรรดาปราชญ์ผู้เปี่ยมด้วยเมตตาจิตและมนุษยธรรม มาแล้วหลายยุคหลายสมัยบุคคลเหล่านั้นได้พยายามที่จะค้นพบวิถีทางอันนำไปสู่การปลดปล่อยโซ่ตรวน พันธนาการที่ผูกมัดเพื่อนมนุษย์ผู้ไร้แรงงาน และปรับปรุงสังคมให้ถูกต้องคลองธรรม นำไปสู่ "สังคมที่อุดมสมบูรณ์และเสมอภาค" ด้วยประการฉะนี้ ความคิดสังคมนิยมจึงบังเกิดขึ้นด้วยความเชื่อที่ว่า ปรากฎการณ์แห่งความไม่ยุติธรรมในสังคมนั้นมันถูกสร้างด้วยน้ำมือมนุษย์จึงจำเป็นที่จะต้องได้รับการแก้ไขให้ถูกต้องทำนองคลองธรรมด้วยน้ำมือของมนุษย์เช่นเดียวกัน ดังนั้น สังคมนิยมจึงเป็นเสมือนผู้ต่อต้านการเอารัดเอาเปรียบและความอติธรรมในสังคมมนุษย์

ความหมายของสังคมนิยม (Socialism)

สังคมนิยมก็เหมือนกับลัทธิหรืออุดมการณ์ใหญ่ ๆ ทั้งหมดคือ จะวางรูปแบบเป็นแนวทางกว้าง ๆ มากกว่าที่จะเป็นทฤษฎีแบบเข้มงวดตายตัว การให้คำจำกัดความสังคมนิยมย่อมมีทั้งที่รวบรัด เอาที่ชนะบางอย่างที่ไม่ใช่สังคมนิยมเข้าไว้ และที่กันเอาทฤษฎีบางอย่างที่อ้างคนว่าเป็นสังคมนิยมออกไป ในการศึกษาถึงสังคมนิยม เราจึงต้องประสบเช่นเดียวกับปัญหาที่เกิดขึ้นจากการศึกษาลัทธิหรืออุดมการณ์อื่น ๆ กล่าวคือได้มีผู้ตีความหมายและนำคำว่าสังคมนิยมไปใช้ต่าง ๆ กัน คำว่า "สังคมนิยม" เองได้ถูกใช้อ้างอิงถึงสิ่งต่าง ๆ พร้อมกัน อาทิ เช่น อ้างอิงถึงอุดมการณ์ อุดมคติ ลัทธิค่านิยม หรือหลักการ หรือยังเป็นคำที่อ้างอิงถึงโครงสร้างระบบเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม ซึ่งมีการให้ความหมายที่แตกต่างกันออกไป ปัญหาเรื่องความลำบากในการประมวลค่านิยมของสังคมนิยม เป็นปัญหาที่นักวิชาการตะวันตกชี้ให้เห็นว่า นอกจากความคิดสังคมนิยมจะมีหลักการและความหมายต่าง ๆ มากมายแล้ว ซึ่งยากแก่การที่จะนิยาม หรือตีความหมายให้ชัดเจนลงรอยร่วมกับหลักความคิดสังคมนิยมของนักคิดนักปราชญ์ทั้งหลาย ในแต่ละยุคแต่ละสมัยซึ่งประกอบด้วยหลักการ หรืออุดมการณ์ ที่ขัดแย้งหรือบางครั้งตรงกันข้ามด้วยใน 6 ประเด็น ได้แก่¹ การขัดกันระหว่างลัทธิอุตสาหกรรมและลัทธิต่อต้านอุตสาหกรรมนิยม การขัดกันระหว่างการยอมรับกรรมสิทธิ์ส่วนตัวและการยืนยันในกรรมสิทธิ์ของส่วนรวม การขัดกันระหว่างการเปลี่ยนแปลงเป็นสังคมนิยมโดยการปฏิวัติ และการเปลี่ยนแปลงโดยค่อยเป็นค่อยไป การขัดกันระหว่างการยึดคงยึดถือในศาสนาและการปฏิเสธศาสนา การขัดกันระหว่างการยึดถือรัฐบาลกลาง และการกระจายความเป็นอิสระตามกลุ่มประชาคมย่อย ท้ายที่สุดการขัดกันระหว่างองค์การบริหารที่เป็นประชาธิปไตยและอำนาจนิยม

¹Keith Taylor, "The Political Ideas of the Utopian Socialists" (Frank Cass: Great Britain, 1982) หน้า 9-18 อ้างใน ชีษ กิจธรรม, ประชาธิปไตยและสังคมนิยม : วิวัฒนาการของเอกภาพแห่งหลักการมนุษยนิยม เอกสารวิชาการ หมายเลข 35 ศูนย์วิจัย คณะรัฐศาสตร์ฯ (กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2529), หน้า 26-29.

ในประเด็นเรื่องค่านิยมของสังคมนิยมนี้ อาจารย์เสน่ห์ จามริก ได้ให้ความเห็นที่น่าสนใจเอาไว้เมื่อครั้งการอภิปรายทางวิชาการ ในหัวข้อ สังคมนิยมในสังคมไทยที่หอประชุมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เมื่อปี 2515 ว่าในเรื่องของสังคมนิยมนั้นมีการวิวัฒนาการมากในลักษณะที่ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงทั้งในความคิด ประสบการณ์ แล้วก็ในทางปฏิบัติเป็นอย่างมาก ฉะนั้นจึงเป็นการยากที่จะชี้ชัดว่าสังคมนิยมคืออะไร ให้เป็นหลักฐานหรือกฎเกณฑ์ที่จะรับกันได้ทุกฝ่าย ทั้งนี้ก็สุดแต่ว่าปัญหาของแต่ละแห่งแต่ละยุคจะคล้ายคลึงกันหรือแตกต่างกันอย่างไร อาจารย์เสน่ห์จึงได้เสนอให้แยกการที่จะนิยามสังคมนิยมออกเป็น 2 ประเด็นด้วยกัน ได้แก่จุดมุ่งหมายกับวิธีการที่จะให้บรรลุถึงจุดมุ่งหมายนั้น โดยสรุปว่าจุดมุ่งหมายคือการแสวงหาสภาพสังคมที่ดีในท่ามกลางความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ ทำอย่างไรจึงจะให้สิ่งต่างๆ ที่มีความเจริญในทางวัตถุเป็นสิ่งที่ดีเสริมความสุขของมนุษย์ ซึ่งสังคมที่ดีประกอบด้วยสาระ 3 ประการคือ เสรีภาพ ความเสมอภาค และภราดรภาพ ส่วนเครื่องที่จะวัดความเจริญที่แท้จริงของสังคมนิยมคือคนนั่นเอง สังคมที่ให้ความสำคัญกับคนจะถือว่าคนเป็นเครื่องวัดความเจริญ ไม่ใช่วัดจากวัตถุ หรือวัดจากความเจริญในทางเศรษฐกิจ และสำหรับวิธีการที่จะให้บรรลุถึงจุดมุ่งหมายของสังคมที่ดีก็คือการจัดการสาเหตุของความไม่เป็นธรรมในสังคมนั้น ซึ่งในอดีตได้แก่การพยายามกำจัดระบบกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล แต่จุดเน้นของสังคมนิยมสมัยใหม่ น่าจะเริ่มที่ปัญหาการควบคุมอำนาจทางเศรษฐกิจ²

เมื่อพิจารณาคำว่า สังคมนิยม จากพจนานุกรมและสารานุกรมต่าง ๆ แล้วพบว่าในบรรดาคำว่าเหล่านั้น ส่วนใหญ่จะให้นิยามของคำว่า สังคมนิยม ในความหมายที่คล้ายคลึงกัน ได้แก่ ภารกิจเศรษฐกิจการเมือง หรือระบบสังคม ที่มีหลักการสำคัญ ตรงข้ามกับลัทธิทุนนิยม³ ที่มีรัฐเข้าทำการประกอบกิจการหรือมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์กิจการทางเศรษฐกิจบางประเภท

² รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ และอุกฤษฏ์ ปัทมานันท์ บรรณาธิการ, จาก "สังคมนิยมในสังคมไทย" ใน เสน่ห์ จามริก : รัฐศาสตร์กับการเมืองไทย (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2530), หน้า 113-119.

³ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาอังกฤษ-ไทย (กรุงเทพฯ: ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2532), หน้า 367.

ที่กระทบกระเทือนต่อส่วนได้เสียของมหาชน⁴ ถือว่ากำไรของคนส่วนน้อยควรแบ่งสรรปันส่วนให้แก่คนส่วนมากด้วย พยายามปรับปรุงระบบการวิภาค โดสรวมเอาปัจจัยในการผลิต และกิจการบางประเภทจากเอกชนมาดำเนินการโดยรัฐ เพื่อจัดการแสวงกำไรและการเอาใจเอาเปรียบสังคมนิยม จึงเป็นระบบสังคมที่มีพื้นฐานอยู่ที่การที่สังคมเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต และปัจจัยการกระจายร่วมกัน⁵ นั้นจึงมีความหมายอีกอย่างหนึ่งว่า "So many different things to different people"⁶ ระบบสังคมของสังคมนิยม จะเป็นสังคมที่มีความร่วมมือกันและร่วมกันเป็นเจ้าของทรัพย์สิน ถือความเสมอภาคเป็นหลัก ปราศจากการให้อภิสิทธิ์ กรรมสิทธิ์ การทุจริต และความรุนแรง⁷ ปัจจุบัน คำว่าสังคมนิยมถูกใช้ในความหมายที่กว้างหลากหลาย ตั้งแต่สังคมนิยมฮูทอปเป็ช (เพ้อฝัน) สังคมนิยมแบบรัฐสวัสดิการ สังคมนิยมเฟเบียน ไปจนถึงสังคมนิยมใต้การปกครองที่เข้มงวดของพรรคคอมมิวนิสต์ สำหรับมาร์กซิสต์ใช้คำว่าสังคมนิยมในความหมายที่เฉพาะเจาะจง หมายถึงสังคมขั้นตอนที่พัฒนาจากทุนนิยม เพื่อมุ่งไปสู่สังคมนิยม แต่ยังไม่ถึงขั้นนั้น เป็นสังคมขั้นกลางที่อยู่ระหว่างกลางทาง (middle way) ของทุนนิยมกับคอมมิวนิสต์ ซึ่งต้องผ่านระบบปฏิวัติที่ยาวนาน โดชนชั้นกรรมาชีพ (Proletariat) ที่จะเข้ามาจัดการสังคมของตัวเอง⁸ ในทัศนะของมาร์กซิสต์สังคมนิยมจึงเป็นสังคมที่รัฐเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต มีการวางแผนจากส่วนกลาง และทำการกระจายรายได้ผ่านโครงการ

⁴ อุกฤษ หิรัญโศ, สารานุกรมศัพท์ทางเศรษฐศาสตร์ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ โอเดียนสโตร์, 2525), หน้า 327.

⁵ วิทสากร เชื้องกุล, พจนานุกรมศัพท์เศรษฐศาสตร์การเมือง (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์พลิก, 2532), หน้า 119.

⁶ John Eatwill, The new Palgrave a dictionary of Economics (The Macmillan Press Ltd, HK, 1987), P. 398.

⁷ Douglas Greenwald, Encyclopedia of Economics (Mcgraw Hill Book Company, US., 1982), P. 872.

⁸ Tom Bottomore, A Dictionary of Marxist Thought, Blackwell Reference (Oxford Verbaton Ltd, G.B., 1983), P. 445.

สวัสดิการสังคมและระบบภาษี^๑

จากคำจำกัดความของสังคมนิยมที่กล่าวไปแล้วนั้น แสดงให้เห็นการจัดรูปแบบสังคมนิยมที่รัฐเข้าทำการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจและยกเลิกกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล แต่พจนานุกรมของเวบสเตอร์ ได้ให้คำจำกัดความของสังคมนิยมว่า เป็นทฤษฎีทางการเมืองและเศรษฐกิจอย่างหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการจัดรูปแบบสังคมนิยมใหม่ ซึ่งให้รัฐบาลควบคุมกิจกรรมเศรษฐกิจเพื่อก่อให้เกิดสภาพซึ่งมีการร่วมมือกันมากกว่าการแข่งขัน และให้คนทำงานมีโอกาสในชีวิตและได้รับค่าตอบแทนจากการทำงานนั้นโดยเท่าเทียมกัน^{๑๐} ซึ่งยังเน้นถึงโอกาสในการได้รับค่าตอบแทนจากการทำงาน นอกจากนี้ยังมีคำนิยามเกี่ยวกับสังคมนิยมที่น่าสนใจอีก โดยส่วนใหญ่จะเป็นการเสนอหลักการที่สำคัญของสังคมนิยมในทัศนะของนักคิดแต่ละท่าน อาทิเช่น ศาสตราจารย์ สมพงษ์ เกษมสิน และศาสตราจารย์ จรูญ สุภาพ ได้ให้นิยามว่า หมายถึงระบบเศรษฐกิจที่มีแนวโน้มขยายมุ่งสนับสนุนและปรารถนาที่จะให้ชุมชนสังคมเป็นส่วนรวม ถือกรรมสิทธิ์หรือควบคุมการผลิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัจจัยสำคัญในการผลิต เช่น ทุน ทรัพยากร ที่ดิน วิชาการ ทั้งนี้เพื่อมุ่งกระจายผลประโยชน์เหล่านั้นแก่ประชาชนทั้งหมด^{๑๑} อาจารย์ทวี ตะเวทีกุล กล่าวถึงลักษณะสำคัญของสังคมนิยมว่า ได้แก่ การไม่นิยมเรื่องกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของเอกชน และการประกอบการเศรษฐกิจของเอกชน แต่ความรู้สึกไม่นิยมนั้นมีมากหรือน้อยย่อมแล้วแต่ลักษณะของสำนักสังคมนิยมต่างๆซึ่งรุนแรงมากหรือน้อย^{๑๒} อาจารย์ช็อนันต์ สมุทรวณิช ให้หลักการว่าเป็นสังคมที่เป็นเจ้าของปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตร่วมกัน ก่อให้เกิดการแบ่งสรรปันส่วน

^๑Christine Ammer, Dictionary of Business and Economic (Free Press, U.S., 1986), p. 429.

^{๑๐}อ้างอิงใน ช็อนันต์ สมุทรวณิช, อุดมการณ์ทางการเมือง (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เคล็ดไทย 2517), หน้า 68.

^{๑๑}สมพงษ์ เกษมสิน และจรูญ สุภาพ, ลัทธิการเมืองและเศรษฐกิจเปรียบเทียบ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2520), หน้า 167.

^{๑๒}ทวี ตะเวทีกุล บรรณาธิย ชีต เวสสัน เรียบเรียง, ลัทธิเศรษฐกิจ (กรุงเทพฯ: สมาคมเศรษฐศาสตร์ธรรมศาสตร์, 2519), หน้า 120.

ประโยชน์ที่จะได้รับจากการใช้ปัจจัยการผลิตเหล่านั้นอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม ความสุขสมบูรณ์ที่คนในสังคมได้รับ ก็จะเฉลิบกินไป ไม่ใช่รวมอยู่ที่บุคคลคนเดียว¹³ นายบุญชู โรจนเสถียร อดีตนายธนาคารใหญ่ และนักการเมืองอาวุโส ได้ให้นิยามของสังคมนิยมไว้ว่าเป็นระบบเศรษฐกิจของสังคมที่มุ่งรวมกรรมสิทธิ์ในทุนทั้งหมด เพื่อทำลายโอกาสในการทุจริต รวมทั้งเพื่อสร้างความเป็นธรรมในการแจกจ่ายผลได้ในสังคม ส่งเสริมการอยู่ดีกินดีของปัจเจกชนอันเป็นปรัชญาที่เปี่ยมไปด้วยปรานีธรรม โดษธิดมโนในหลักการที่ว่าปัจจัยการผลิตพึงอยู่ในความครอบครอง และในความดูแลของสาธารณะ เพื่อลดและละลახระบบชนชั้นให้หมดสิ้นไปในที่สุด¹⁴ สุรพงษ์ ชัยนาม ได้ให้คำนิยามที่มีขอบเขตกว้างของสังคมนิยมว่าเป็นระบบที่ถือกำเนิดโดยตรงมาจากระบบนายทุน สสารแท้จริงของอุดมการณ์สังคมนิยมก็คือ ความคิด ซึ่งจัดเป็นระบบเกี่ยวกับระบบเศรษฐกิจเป็นส่วนใหญ่ ตลอดจนโจมตีระบบนายทุนว่านำความไม่เสมอภาคมาสู่สังคมนมนุษย์ พร้อมกับมีนโยบายที่จะขจัดความอยุติธรรมต่างๆ ที่มวลสมาชิกของสังคมกำลังประสบอยู่¹⁵ ปรากฏคำนิยามที่น่าสนใจอีกตัวอย่างหนึ่งได้แก่ สุนทรพจน์ของประธานาธิบดี โนเฮเรเร แห่งแทนซาเนีย แสดงแก่นักศึกษาอิสิปด์ เมื่อปี 2510 ว่าลัทธิสังคมนิยมคือการนำเอาหลักแห่งความเสมอภาคของมนุษย์มาประยุกต์ให้เข้ากับการจัดองค์การทางสังคม เศรษฐกิจและการเมือง วางอยู่บนรากฐานแห่งความจริงเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ที่ยอมรับมนุษย์อย่างที่เขาเกิดมาและเรียกร้องให้มีการจัดการสังคมเพื่อขจัดความไม่เสมอภาคของมนุษย์ให้หมดไป¹⁶

¹³ ช็อนันต์ สมุทวณิช, วิชาลัทธิการเมือง ส.033 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, 2519), หน้า 70 และ ช็อนันต์ สมุทวณิช, อุดมการณ์ทางการเมือง, หน้า 68.

¹⁴ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมทย์ บุญชู โรจนเสถียร เกษม ศิริสัมพันธ์, ทุนนิยม สังคมนิยม ประชาธิปไตย (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยามรัฐ, 2522), หน้า 74-77.

¹⁵ สุรพงษ์ ชัยนาม, จาก "ทำไมสังคมนิยม?" ใน สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ปีที่ 11 ฉบับที่ 11 พฤศจิกายน 2516 หน้า 37-47.

¹⁶ "หนทางไปสู่สังคมนิยมประชาธิปไตย" อ้างใน วิทยากร เชียงกูล, โลกที่สามจะสามัคคีกัน (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์พาสติก, 2522), หน้า 235-236.

ลักษณะของสังคมนิยม หลักการ และจุดมุ่งหมาย

เนื่องจากความคิดสังคมนิยมนั้นมีอยู่มากมาย แตกต่างกันตามแต่ละสำนัก ซึ่งต่างมีทัศนะ แนวคิด ที่แตกต่างกันเนื่องมาจากสภาพปัญหาแวดล้อมที่แต่ละนักคิด นักปราชญ์ มองนั้นมีสภาพที่แตกต่างกัน ดังนั้นในการวิเคราะห์ปัญหาความคิดสังคมนิยมจึงต้องมีการแบ่งลักษณะชนิดของสังคมนิยม ที่มีแนวคิดคล้ายกัน หรือเหมือนกัน นำมาจัดลักษณะเป็นกลุ่มประเภทไว้ ระบบสังคมนิยมโดยทั่วไปที่สำคัญมี 3 ประการ¹⁷ คือ สังคมนิยมสมบูรณ์แบบตามแนวอุดมคติ สังคมนิยมแบบมาร์กซิสม์ และสังคมนิยมประชาธิปไตย ทั้งนี้ จักรทิพย์ นาถสุภา ได้แยกสังคมนิยมแบบมาร์กซิสม์ ออกมาเป็นสังคมนิยมมาร์กซิสม์ระบบหนึ่ง และเป็นสังคมนิยมมาร์กซิสม์ประชาธิปไตยอีกระบบหนึ่ง โดยมองว่าพวกสังคมนิยมมาร์กซิสม์ประชาธิปไตยมีลักษณะใกล้เคียงกับกลุ่มสังคมนิยมเสรี จักรทิพย์ ได้จัดให้สังคมนิยมประชาธิปไตยอยู่ในกลุ่มของสังคมนิยมเสรี (ประกอบด้วย สังคมนิยมประชาธิปไตย สังคมนิยมเฟเบียน และอนาธิปไตยนิยม) ดังนั้นสังคมนิยมในทัศนะของจักรทิพย์ จึงมี 4 ประการคือ สังคมนิยมแบบอุดมคติ (ยูโทเปีย) สังคมนิยมมาร์กซิสม์ สังคมนิยมมาร์กซิสม์ประชาธิปไตย และสังคมนิยมเสรี¹⁸

1) สังคมนิยมสมบูรณ์แบบตามแบบอุดมคติ หรือ ยูโทเปีย โดยทั่วไป หมายถึงระบบเศรษฐกิจและสังคมที่เป็นไปตามจินตนาการหรืออภินิหารหนึ่งถูกกล่าวหาว่าเป็นสังคมนิยมเพื่อฝัน¹⁹ เนื่องจากถูกมองว่าระบบสังคมนิยมแบบนี้ไม่สามารถที่จะจัดตั้งเป็นรูปเป็นร่างขึ้นมาได้ เช่น ยูโทเปียของทอมัส มอร์ หรือชุมชนทางเศรษฐกิจตามแบบโอเวน โดยทั่วไปแล้วจะหมายถึง ชุมชนขนาดเล็กซึ่งอาจเรียกว่าหมู่บ้านสหกรณ์ ตั้งขึ้นเพื่อแก้ปัญหาความบกพร่องต่างๆ ทางเศรษฐกิจและสังคม ทุกคนมีความเท่าเทียมกัน มีความเสมอภาคกัน มีส่วนร่วม

¹⁷ สมพงษ์ เกษมสิน และจรรยา สุภาพ, อ้างแล้ว, หน้า 38.

¹⁸ จักรทิพย์ นาถสุภา, ลัทธิเศรษฐกิจการเมือง (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ ไทยวัฒนาพานิช, 2526), หน้า 137 และ(ข)

¹⁹ ชาญ กวีสนธิบุตร, วิชาการความคิดสังคมนิยม (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ปัญญา, 2516), หน้า 19.

ในการปกครองตนเอง ให้การช่วยเหลือกันในการหาเลี้ยงชีพแบ่งปันประโยชน์กัน ทรัพย์สินที่สำคัญเป็นของส่วนรวม และแบ่งปันประโยชน์ต่าง ๆ ที่ได้รับตามความเป็นธรรม²⁰ นักคิดในระบบสังคมนี้นี้ ชี้ให้เห็นปัญหาของระบบวิสาหกิจเอกชนที่ปราศจากการควบคุม และเสนอให้มนุษย์ช่วยเหลือกันให้มากขึ้น รวมทั้ง คำนึงถึงผู้ยากไร้ในสังคมเป็นพิเศษ โดสยให้รัฐเข้ามาเกี่ยวข้องกับ วางระเบียบการแข่งขันทางเศรษฐกิจให้รัดกุม แต่ไม่มีผู้ใดเสนอให้โอนปัจจัยการผลิตเป็นของรัฐ²¹ นักคิดเหล่านี้เป็นนักสังคมนิยม ในความหมายว่าได้เสนอให้คำนึงถึงสังคมส่วนรวมให้มากขึ้น มาร์กซ์เองก็มองว่านักคิดสังคมนิยมกลุ่มนี้ ไม่สามารถจะสนองความเป็นจริงให้กับสังคมได้ เนื่องจากยังคงมีการแข่งขันในระบบสังคม และไม่มีการโอนปัจจัยการผลิตให้เป็นของรัฐ มาร์กซ์ได้ใช้คำเรียกสังคมนิยมกลุ่มนี้ว่า สังคมนิยมยูโทเปีย (Utopian Socialism) ลงในคำประกาศคอมมิวนิสต์ (Manifesto of the Communist Party 1848) บางครั้งมีผู้เรียกนักสังคมนิยมกลุ่มนี้ว่า นักสังคมนิยมแบบสมาคม (Association Socialist)²² เนื่องจากเป็นการเสนอสังคมนิยมชนิดที่สมาชิกเข้ามารวมช่วยเหลือกันโดยสมัครใจ ต่างจากนักสังคมนิยมที่เสนอให้รัฐบังคับจัดการ

2) สังคมนิยมแบบมาร์กซิสม์ เป็นแนวความคิดของ คาร์ล มาร์กซ์ที่วิเคราะห์สังคมผ่านกระบวนการทางประวัติศาสตร์ ทำให้พบว่าระบบเศรษฐกิจทุนนิยมนั้นมีการกดขี่ขูดรีดเอาเปรียบและผูกขาดโดยนายทุน จนกระทั่งทำให้ผู้ใช้แรงงานเป็นจำนวนมากที่ถูกขูดรีดได้รับความเดือดร้อนทุกข์ทรมาน ดังนั้นจึงควรจัดให้มีระบบเศรษฐกิจแบบใหม่โดยให้ผู้ถูกขูดรีดหรือผู้ใช้แรงงาน ที่เรียกว่า ชนชั้นกรรมาชีพ ได้กระทำการปฏิวัติสังคม เพื่อเข้าไปมีอำนาจในการปกครองตนเองและควบคุมการผลิตทั้งปวงไว้²³ อันเป็นการแก้ปัญหาสังคม และปูพื้นฐานไปสู่สังคมที่ไม่มีชนชั้นที่สมบูรณ์แบบคือ คอมมิวนิสต์ ซึ่งเป็นขั้นตอนการพัฒนาทางสังคมที่สูงที่สุด ที่สืบต่อมาจากสังคมนิยม²⁴

²⁰ สมพงษ์ เกษมสิน และจรรยา สุภาพ, อ้างแล้ว, หน้า 88.

²¹ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, อ้างแล้ว, หน้า 32.

²² เพ็ญอ้าง, หน้า 33.

²³ สมพงษ์ เกษมสิน และจรรยา สุภาพ, อ้างแล้ว, หน้า 88.

²⁴ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, อ้างแล้ว, หน้า 94.

สังคมนิยมคอมมิวนิสต์ไม่มีรัฐ เพราะความขัดแย้งต่างๆในสังคมได้ถูกจัดให้หมดสิ้นไปแล้วพัฒนาการทางความคิดของมาร์กซิสม์ จากการค้นพบความลึกซึ้งที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังการเปลี่ยนแปลงสังคมของประวัติศาสตร์ที่พัฒนามาเช่นนี้ คาร์ล มาร์กซ์ เรียกความคิดของตนเองว่าเป็น "สังคมนิยมแบบวิทยาศาสตร์" เช่นเดียวกับที่นักวิทยาศาสตร์ค้นพบกระบวนการทางวิทยาศาสตร์และความสัมพันธ์ของความจริงที่ซ่อนเร้นอยู่เบื้องลึกของการกำหนดปรากฏการณ์หนึ่ง²⁵ ด้วยเหตุนี้มาร์กซ์จึงโจมตีนักสังคมนิยมอุดมคติว่าเพื่อฝัน เป็นสังคมนิยมที่ไม่ถูกต้อง เพราะไม่สามารถจะอธิบายปรากฏการณ์ของสังคมได้ นอกจากคอสประชาคมสังคมนั้น นอกจากนี้ในบรรดาพันธบัตรของมาร์กซ์นั้นก็ไม่มีข้อความที่กล่าวถึงระบบสังคมใหม่อย่างละเอียดแต่อย่างใด มาร์กซ์ไม่ได้เขียนเรื่อง "เมืองในฝัน" (ยูโทเปีย) เช่นเดียวกับนักสังคมนิยมตามแนวอุดมคติ แต่ก่อนๆมาได้เขียนไว้ มาร์กซ์เห็นว่าเป็นการไร้ประโยชน์ที่จะไปคิดค้นลักษณะพิเศษต่างๆ ของสังคมให้มากที่สุดเพื่อนำมาปรุงแต่งให้จินตภาพในการสร้างสังคมขึ้น ซึ่งผลที่เกิดจะไม่กลมกลืนกับความเป็นจริง นับว่าไม่มีรูปการในทางวิทยาศาสตร์²⁶

3) สังคมนิยมเสรี เป็นระบบเศรษฐกิจที่ต่อต้านความบกพร่องของระบบทุนนิยมอุตสาหกรรมซึ่งก่อให้เกิดช่องว่างในเรื่องรายได้ และฐานะความเป็นอยู่ที่เสื่อมโทรมของผู้ใช้แรงงาน จึงได้พยายามสร้างโครงการทางเศรษฐกิจสังคมในลักษณะที่จะสร้างระบบเศรษฐกิจที่มีประสิทธิภาพ ถือหลักการจำกัดเสรีภาพทางเศรษฐกิจของเอกชนบางประการ ให้รัฐบาลมีอำนาจทางเศรษฐกิจเฉพาะอย่าง โอนกิจการบางอย่างที่สำคัญให้รัฐดำเนินการ และมีอำนาจควบคุมวางแผนเศรษฐกิจโดยทั่วไป²⁷ ลัทธิสังคมนิยมเสรีได้รับอิทธิพลทางความคิดจากลัทธิเสรีนิยมมา

²⁵ ธงชัย พิงกับไทย, ลัทธิคอมมิวนิสต์ และนโยบายต่อต้านของรัฐบาลไทย (2468-2522) (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), หน้า 17-18.

²⁶ กุหลาบ สาสประดิษฐ์, ปรัชญาสังคมเปรียบเทียบ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, 2526), หน้า 113-114.

²⁷ สมพงษ์ เกษมสิน และ จรุง สุภาพ, อ้างแล้ว, หน้า 89.

เป็นอันมาก ต้องการระบบเศรษฐกิจการเมืองที่มีทั้งความเสมอภาคและความเป็นเสรี²⁸ การสร้างสังคมเศรษฐกิจของลัทธินี้แม้จะมีการจำกัดเสรีภาพทางเศรษฐกิจบางประการ แต่ก็ไม่ได้ละทิ้งเสรีภาพของบุคคลใดในการประกอบการเพียงแต่ปรับปรุงให้เสรีภาพดังกล่าวอยู่ในขอบเขตที่เหมาะสมเพื่อให้เกิดสวัสดิการและความเป็นธรรมแก่ส่วนรวม ในทางการเมืองนั้นลัทธินี้จึงใช้หลักประชาธิปไตยในการดำเนินการจัดระเบียบสังคม เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ให้ประชาชนได้เป็นเจ้าของประเทศ และไม่ต้องการให้มีการขูดรีดเอาเปรียบกันในทางเศรษฐกิจ²⁹ ลัทธิสังคมนิยมเสรี ประกอบด้วย 3 ลัทธิ คือ สังคมนิยมประชาธิปไตย สังคมนิยมเฟเบียน และอธิปัตย์นิยม ต่างก็มีความแตกต่างจากสังคมนิยมแบบมาร์กซิสม์ในด้านพื้นฐานปรัชญาความคิด³⁰ แม้ว่ามันักสังคมนิยมในลัทธิจะถือว่าตนเองเป็นมาร์กซิสม์ แต่ปรากฏว่า ความคิดของเขาก็แตกต่างไปจากมาร์กซิสม์มาก ดังจะได้กล่าวในต่อไป

²⁸ จักรทิพย์ นาถสุภา, อ้างแล้ว, หน้า 156.

²⁹ สมพงษ์ เกษมสิน และ จรุง สุภาพ, อ้างแล้ว, หน้า 187-188.

³⁰ จักรทิพย์ นาถสุภา, อ้างแล้ว, หน้า 156.

สำหรับรูปแบบของสังคมนิยมทั้ง 3 प्रकार สามารถพิจารณาได้จากรูปแบบในตาราง
ต่อไปนี้³¹

รูปแบบ	ชุมชน	ระบบเศรษฐกิจ	ระบบการเมือง
สังคมนิยม อูโทเปีย	ขนาดเล็ก	ทำงานร่วมกัน ทรัพย์สินเป็นของส่วนรวม แบ่งประโยชน์ระหว่างกัน ด้วยความเป็นธรรม	สมาชิกในสังคมมีส่วนร่วม ปกครองตนเอง
สังคมนิยม แบบมาร์กซิสต์	ประเทศหรือรัฐ	ชนชั้นกรรมาชีพหรือผู้ใช้ แรงงานเป็นเจ้าของ และ ควบคุมการผลิตทั้งสิ้น แต่ ในทางปฏิบัติให้พรรค คอมมิวนิสต์ทำหน้าที่แทน	ใช้ "เผด็จการชนชั้น กรรมาชีพ" แต่เพียง ชนชั้นเดียวเท่านั้น แต่ ในทางปฏิบัติให้พรรค คอมมิวนิสต์ผูกขาด อำนาจในการปกครอง แต่เพียงพรรคเดียว และเป็นผู้ใช้อำนาจสูง สุดในนามของชนชั้น กรรมาชีพ จนกว่ารัฐ จะวิวัฒนาการไปสู่ความ เป็นคอมมิวนิสต์ โดย สมบูรณ์

³¹ สมพงษ์ เกษมสิน และ จรุง สุภาพ, อ้างแล้ว, หน้า 90-91.

รูปแบบ	ชุมชน	ระบบเศรษฐกิจ	ระบบการเมือง
สังคมนิยมเสรี	ประเทศหรือรัฐ	- รัฐเข้าวางแผนและ ประกอบเศรษฐกิจด้วย การโอนกิจการที่สำคัญ เป็นของรัฐ - เอกชนมีเสรีภาพในการ ประกอบเศรษฐกิจทราบ เท่าที่ชั่งก่อให้เกิดความ เป็นธรรมในสังคม - รัฐให้สวัสดิการทาง เศรษฐกิจและสังคม แก่ประชาชนเพื่อรักษา ประโยชน์ส่วนรวม	ให้ประชาชนปกครอง ตนเองตามระบอบ ประชาธิปไตยไม่ผูกขาด อำนาจไว้ที่พรรคเดียว บุคคลในสังคมมีสิทธิ ทางการเมืองเท่าเทียม กัน

ตามที่ได้พิจารณาถึงลักษณะของสังคมนิยมที่กล่าวไปแล้วนั้น แม้ว่าสังคมนิยมแต่ละแบบ จะมีความหมายในรายละเอียดที่ต่างกัน แต่สังคมนิยมทั้ง 3 ประเภท ที่สำคัญ คือ สังคมนิยมตามแบบคอมมิวนิสต์ สังคมนิยมมาร์กซิสม์ และสังคมนิยมเสรี มีสาระสำคัญหลายประการที่คล้ายกัน คือ

- 1) สังคมนิยมทั้ง 3 ประเภท มุ่งแก้ไขข้อบกพร่องระบบทุนนิยมที่เกิดขึ้น โดยใช้เหตุผลทางเศรษฐกิจ สังคม และมนุษยธรรม
- 2) สังคมนิยมมุ่งชี้ให้เห็นข้อบกพร่องของระบบทุนนิยม ซึ่งเห็นว่าระบบทุนนิยมมีข้อเสียหลายประการ³² ได้แก่ ความไม่เท่าเทียมกันในรายได้ สภาพที่ไร้มนุษยธรรม ความ

³² แดเนี่ยล อาร์ ฟิสเฟลด์, ยุคทองของนักเศรษฐศาสตร์ โดย ภาวดี ทองอุไทย บรรณาธิการแปล (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2523), หน้า 10-11.

ไม่เป็นธรรมในการแบ่งปันและความขัดแย้งของกลุ่มคนในสังคม เช่น นายจ้างกับลูกจ้าง

3) สังคมนิยม ได้มีโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมของตนเอง เพื่อใช้แทนระบบทุนนิยม โดยการสร้างระบบเศรษฐกิจใหม่ที่มีมนุษยธรรมสูงขึ้น ยุติธรรม และมีชีวิตที่สอดคล้องกัน³³ ลักษณะกว้าง ๆ ของโครงสร้างระบบเศรษฐกิจ มี 2 ประการ³⁴ คือ ประการแรก ลักษณะที่รัฐเป็นเจ้าของกิจการผลิต คือ เป็นสังคมนิยมที่ยอมรับการผลิตแบบนายทุนในการใช้เครื่องจักรช่วยเพิ่มผลผลิต แต่ไม่เห็นด้วยกับวิธีการกระจายรายได้ ว่าไม่ยุติธรรม เพราะมีทรัพย์สินส่วนตัว ฉะนั้นจึงมีหลักว่า รัฐ(สังคม)จะต้องควบคุมปัจจัยการผลิตโดยแบบแรก ได้แก่ การโอนกิจการผลิตที่สำคัญเป็นของรัฐ อีกแบบหนึ่งใช้ระบบสหกรณ์ โดยสังคมทำงานร่วมกัน เป็นเจ้าของร่วมกัน ประการต่อมาลักษณะที่รัฐให้สวัสดิภาพแก่ประชาชน โดย รัฐจัดสวัสดิการ นับเป็นวิธีการกระจายความมั่งคั่งอีกวิธีหนึ่งโดยการใช้วิธีเก็บภาษีต่าง ๆ ในอัตราที่สูงจากบุคคลที่มีฐานะในสังคม เพื่อนำไปใช้ในการให้บริการสาธารณะต่อสังคม เป็นการมุ่งที่จะลดช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจน

ความคิดสังคมนิยม ไม่ว่าจะ เป็นแบบยูโทเปีย (เพื่อฝัน) หรือ แบบวิทยาศาสตร์ หรือ สังคมนิยมเสรี ต่างก็เป็นอุดมการณ์ที่มีวัตถุประสงค์ร่วมกันคือ ปรารถนาที่จะให้สังคมมีความสมบูรณ์พูนสุข มีสันติภาพ มีชีวิตร่วมกันแบบภราดรภาพ มีการประกันความมั่นคงของชีวิตที่ถาวร ตลอดจนมีความเสมอภาคยุติธรรม ในขณะเดียวกัน ก็คัดค้านลัทธิปัจเจกชน (Individualism)³⁵ ทั้งนี้ เพราะเห็นว่าลัทธิที่นอกจากจะสนับสนุนระบบกรรมสิทธิ์ หรือ ทรัพย์สินส่วนตัวบุคคลอื่นเป็นรากเงาของความไม่เท่าเทียมกันแล้ว ยังได้ทำลายศีลธรรม และ

³³ สมพงษ์ เกษมสิน และ จรรยา สุภาพ, อ้างแล้ว, หน้า 168.

³⁴ ปรีชา ช้างขวัญสิน, ปรัชญาแห่งอุดมการณ์ทางการเมือง (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533), หน้า 202-205.

³⁵ David L. Silled (ed.), International encyclopedia of Social Science, Vol.14 (New York: Growell collier and Macmillan Inc., 1968), P. 506 อ้างใน ธงชัย พึ่งกันไทย, อ้างแล้ว หน้า 6.

ระเบียนสังคมที่คั่งงามอีกด้วย³⁶ นอกจากนี้ การที่สังคมยอมรับและสนับสนุนให้มีระบบ
ทรัพย์สินส่วนบุคคล เท่ากับว่าสังคมยอมรับปัญหาอาชญากรรม และความชั่วร้ายต่าง ๆ ที่จะเกิด
ตามมา ทั้งนี้เพราะเหตุว่า "ทรัพย์สินส่วนบุคคล" คือประจักษ์แห่งอาชญากรรม³⁷ และเครื่อง
ประกอบความชั่วทั้งปวง นักคิดสังคมนิยม จึงโจมตีสังคมเช่นนี้ว่า หากความยุติธรรมไม่ได้
เพราะระบบทรัพย์สินส่วนบุคคล ได้ทำลายความรู้สึกที่ต่าง ๆ ในสังคมไปจนหมดสิ้น และมอง
ว่า ทรัพย์สินส่วนบุคคลก่อให้เกิดปัญหามากมาย เมื่อคนเป็นเจ้าของทรัพย์สิน ความต้องการมี
ทรัพย์สินมากขึ้นเป็นกิเลสของคน จึงพยายามทุกวิถีทางที่จะเพิ่มพูนปริมาณทรัพย์สิน จึงก่อให้เกิด
เกิดการแข่งขันเป็นศัตรูกันแทนที่จะเห็นอกเห็นใจกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลและกัน ทำให้มีการสะสม
จนเกินความจำเป็น ส่วนเกินของทรัพย์สินถูกนำไปใช้อย่างฟุ่มเฟือย ในขณะที่คนอีกจำนวนหนึ่ง
ในสังคม แทบไม่มีอะไรจะบริโภค

ลัทธิสังคมนิยมมีรากฐานอยู่ที่ความจริงเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ เป็นลัทธิที่ยอมรับ
มนุษย์อย่างที่เขาเกิดมา และเรียกร้องให้มีการจัดการสังคมเพื่อขจัดความไม่เสมอภาคของมนุษย์
ให้หมดไป จุดมุ่งหมายหลักของลัทธิสังคมนิยมก็คือ การกีดกัน อุดมคติของประชาชน ซึ่งตั้งอยู่บน
สมมติฐานหลัก คือ การยอมรับความเสมอภาคของมนุษย์³⁸ ในเรื่องของความเสมอภาคนี้
อาจารย์เสน่ห์ จามริก ได้ให้ทัศนะไว้ว่า โดยทั่วไป เมื่อกล่าวถึงสังคมนิยม มักจะมองว่าเป็น
เรื่องที่จะนำเอาทรัพย์สินของคนมาแบ่งให้คนจน เพื่อให้ทุกคนเท่าเทียมกันหมด แต่แท้จริงแล้ว
สังคมนิยมยังจะยอมรับความแตกต่างในคุณสมบัติของคน ซึ่งเป็นเรื่องที่เกิดจากธรรมชาติ จาก
ความสามารถของแต่ละคน ที่จะมีชีวิตที่ต่างต่างกัน และแสวงหาความสุขของแต่ละคน ฉะนั้น

³⁶ Encyclopedia Americana, Vol.25, (Newyork : Americana Corporation, 1375), P. 146 อ้างใน ชงชัย พึ่งกันโทส, อ้างแล้ว, หน้า 6.

³⁷ ชาญ กรัสนัยบุระ, วัฒนาการความคิดสังคมนิยม (พระนคร: เจริญวิทย์การพิมพ์, 2516), หน้า 79.

³⁸ วิทยากร เข็ซงกุล, อ้างแล้ว, หน้า 234.

ความเสมอภาคในทัศนะนี้จึงหมายถึง "ความเสมอภาคในโอกาส"³⁰ โอกาสที่จะเลือกมีชีวิตที่ดีตามความสามารถของแต่ละบุคคลภายในสังคมที่คนอาศัยอยู่ คำว่า สังคมที่อาศัยอยู่นั้น ตั้งอยู่บนความเชื่อของลัทธิสังคมนิยมที่ว่า มนุษย์ทุกคน ไม่ว่าจะ มีผิวสี ชาติตระกูล ศาสนา เพศ อะไรก็ตาม ล้วนเป็นสมาชิกสังคมที่เสมอภาคกัน มีสิทธิและหน้าที่ในสังคมโดยทั่วยุทธกัน คนที่ไม่ยอมรับความเชื่อนี้ อาจจะไม่ยอมรับนโยบายหลายอย่างของนักสังคมนิยม แต่กระนั้น เขาก็ไม่ใช่นักสังคมนิยม ความเสมอภาคของมนุษย์ จึงเป็นพื้นฐานของปรัชญาการเมืองที่สำคัญของลัทธิสังคมนิยม

เมื่อลัทธิสังคมนิยมเห็นว่า ปัญหาทางาประการที่มีอยู่ในสังคม มีรากเง้ามาจากความไม่เป็นธรรมในสังคมที่ขาดความเสมอภาค อันมีต้นตอมาจากการมีกรรมสิทธิ์หรือทรัพย์สินส่วนบุคคล ลัทธิสังคมนิยมจึงต้องการกลับไปสู่สภาพสันติสุขดั้งเดิม คือการยกเลิกกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล โดยให้ทุกคนเป็นเจ้าของร่วมกันในปัจจุบันหลักในการดำรงชีพ เช่นที่ลิน⁴⁰ เนื่องจากนักคิดสังคมนิยม มีความเห็นว่า กรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล การสะสม และการเป็นเจ้าของ ไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นมากับมนุษย์ตามสภาพธรรมชาติ ในทางตรงกันข้าม สภาพธรรมชาติดั้งเดิมนั้น ปัจจัยสำคัญที่ช่วยเลี้ยงชีพเป็นของกลาง มีอยู่ตามธรรมชาติ ต่อมาเมื่อสังคมขยายตัวขึ้น จึงเกิดการเอาเปรียบเอาเปรียบมนุษย์ในสังคมด้วยกัน การเอาเปรียบเกิดขึ้นได้ 2 ทาง⁴¹ ด้วยกัน ได้แก่ ประการแรก การใช้กำลังที่เหนือกว่าบังคับกดขี่คนที่อ่อนแอ ประการที่สอง การเอาเปรียบที่เกิดจากการควบคุมเครื่องมือในการหาเงินของคนอื่นนั้น คือ การมีกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล การเอาเปรียบทั้งสองทางจึงก่อให้เกิดความไม่เสมอภาคในสังคม ในเรื่องของโอกาสมีชีวิตนั้นเป็นส่วนที่เกิดจากสังคมเหมือนกัน เพราะฉะนั้นความสำคัญของสังคมที่มีต่อโอกาสมีชีวิตของบุคคล จึงทำให้สังคมนิยมเห็นว่า สังคมนั้นควรจะได้มีการจัดระเบียบสังคมที่เหมาะสม ที่จะให้โอกาสแก่ทุก ๆ คนโดยเท่าเทียมกัน ซึ่งส่วนประกอบของสังคมที่เหมาะสม หรือที่ดีตามคติของสังคมนิยม ได้แก่ เป็นสังคมที่จะต้องเคารพในเสรีภาพ เคารพในหลักความเสมอภาค และมีความรู้สึกสำนึก

³⁰ ริงส์เวิร์ด กณะพรพันธุ์ และ อุกฤษณ์ ปัทมานันท์, อ้างแล้ว, หน้า 116-117.

⁴⁰ ธีรอนันต์ สมุทวณิช, วิชาลัทธิการเมือง, หน้า 69.

⁴¹ วิชากร เชียงกุล, อ้างแล้ว, หน้า 236.

ในภราดรภาพ⁴² รวมทั้งให้สังคมเป็นเจ้าของปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตร่วมกัน จะก่อให้เกิด การแบ่งสรรปันส่วน ประโยชน์ที่จะได้รับจากการใช้ปัจจัยการผลิตเหล่านั้นอย่างทั่วถึง และเป็น ธรรม เพื่อให้ความสุขสมบูรณ์ของคนในสังคมที่ได้รับเฉลี่ยกันไปทั้งระบบ นี่จึงเป็นหลักการที่สำคัญ ที่สุดของลัทธิสังคมนิยม⁴³ อย่างไรก็ตามแม้ว่าการที่นักคิดสังคมนิยมจะคัดค้านและชิงชังต่อความ ไม่เท่าเทียมกันในสังคม แต่การที่จะให้มนุษย์ในสังคมเท่าเทียมกันได้ ต้องขึ้นอยู่กับรัฐที่เป็นผู้ เข้า มาจัดระเบียบสังคม รัฐที่ดีจะต้องไม่ตกเป็นเครื่องมือของกลุ่มใด หรือ บุคคลใดบุคคลหนึ่ง แม้ว่า รัฐจะไม่สามารถจัดให้มนุษย์ทุกคนเท่าเทียมกันได้ แต่รัฐก็สามารถจัดการเอาเปรียบ การ แข่งขัน และการสะสมความมั่งคั่งได้⁴⁴ เพื่อเป็นการเพิ่มระดับความเสมอภาคในสังคมให้สูงขึ้น นั่นคือ แนวความคิดแบบสังคมนิยม ต้องการเรียกร้องให้มีการจัดองค์การ ชนิดที่จะป้องกันไม่ให้ ผู้หนึ่งผู้ใดสนองความต้องการของตัวเองการเอาเปรียบผู้อื่นได้ หรืออย่างน้อยก็ให้เป็น ไปได้ยากขึ้น

หนทางไปสู่สังคมนิยม

ดังที่กล่าวมาแล้วว่า นักคิดที่สนับสนุนแนวคิดสังคมนิยม เชื่อว่า ถ้าสังคมสามารถขจัด การสะสมความมั่งคั่ง การเบียดเบียน การเอาเปรียบเอาเปรียบ เพราะนำความมั่งคั่งกระจายไป ให้แก่บุคคลโดยทั่วถึงกันแล้ว สังคมก็จะมีแต่ความสุขเพราะมนุษย์ไม่เบียดเบียนแข่งชิงผลประโยชน์ กัน แต่หนทางที่จะนำสังคมไปสู่สภาพดังกล่าวไม่ใช่สิ่งที่ง่ายนัก แต่ละประเทศ แต่ละสังคมมีสภาพ แวดล้อมที่แตกต่างกัน เป็นไปไม่ได้ที่สังคมซึ่งตั้งต้นจากระบบเศรษฐกิจแบบเกษตร จะดำเนิน นโยบายสังคมนิยมตามอย่างสังคม ซึ่งตั้งต้นมาจากระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม จำเป็นที่รัฐจะต้อง พิจารณาเลือกหนทางให้เหมาะสมกับจุดตั้งต้น และสภาพแวดล้อมของสังคม ในการปรับเปลี่ยน ระเบียบของสังคม

⁴² รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ และ อุกฤษณ์ ปัทมานันท์, อ้างแล้ว, หน้า 116.

⁴³ ช็อนันต์ สมุทวณิช, อ้างแล้ว, หน้า 70.

⁴⁴ ธงชัย พึ่งกันไทย, อ้างแล้ว, หน้า 7.

แม้ว่าจุดมุ่งหมายของลัทธิสังคมนิยม มุ่งที่จะสร้างความเสมอภาคภายในสังคม โดยเห็นพ้องต้องกันว่า กรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลเป็นสิ่งไม่ดี กรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชนดีกว่า แต่ก็ยังมีแนวทางที่จะบรรลุดังกล่าว สังคมนิยมที่แตกต่างกันในขอบเขตของการปฏิบัติว่า ปัจจัยการผลิตประเภทใด กิจกรรมอย่างใด ควรให้ชุมชนทำร่วมกัน เป็นเจ้าของร่วมกัน ปัจจัยการผลิตประเภทใด กิจกรรมใดควรยอมให้เอกชนมีกรรมสิทธิ์ได้ หรือทำกันเองได้ ดังนั้นจึงปรากฏถึงขอบเขตที่เกี่ยวข้องกับความมากน้อยของการใช้สิทธิ์ที่ว่า จะเป็นสังคมนิยมแบบอ่อน ๆ หรือแบบกลาง ๆ หรือแบบเข้มขันอย่างไร สำหรับความคิดที่มุ่งทำลายระบบกรรมสิทธิ์เอกชน และสถาปนาระบบกรรมสิทธิ์ร่วมขึ้นแทนนั้น เป็นแนวความคิดที่มีจุดมุ่งหมายเป็นสังคมนิยมโดยตรง วิธีการที่จะบรรลุดังกล่าวมีดังนี้

- 1) ต้องสถาปนาระบบทรัพย์สินสาธารณะหรือของชุมชนขึ้นแทนระบบทรัพย์สินส่วนบุคคล
- 2) ต้องแบ่งปันผลผลิตในสังคม ให้แก่บุคคลอย่างเท่าเทียม เป็นการขจัดช่องว่างความมั่งคั่งกับคนจน สนับสนุนให้ยึดหลักเกื้อกูลต่อกัน
- 3) ทุกคนในสังคมต้องทำงานร่วมกัน ตามกำลังความสามารถของแต่ละบุคคล เพื่อเป็นการป้องกันการเอาเปรียบในด้านการแรงงาน และการแข่งขันผลผลิต โดยการแบ่งปันผลผลิตให้เท่าที่จำเป็นต่อร่างกาย
- 4) การสร้างกฎหมายที่อาศัยความเสมอภาคขึ้นมาเพื่อเป็นเครื่องมือสำหรับป้องกันการเอาเปรียบ และการประกันความยุติธรรมของสังคม

สังคมนิยมบางพวกก็ยอมรับการผลิตแบบนาสทุน คือการใช้เครื่องจักรช่วยเพิ่มผลผลิตว่าเป็นสิ่งดี แต่ไม่เห็นด้วยกับวิธีการกระจายรายได้ ซึ่งเป็นผลจากการใช้แรงงาน เพราะความไม่ยุติธรรมในการกระจายรายได้เกิดขึ้นจากการมีกรรมสิทธิ์ทรัพย์สินส่วนบุคคล หากสังคมไม่ปล่อยให้คนมีทรัพย์สินส่วนตัวแล้ว ปัญหาการกระจายรายได้ก็จะไม่เกิด สังคมนิยมจึงพยายามให้สังคมเข้าควบคุมเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตที่สำคัญ วิธีที่จะทำให้ปัจจัยการผลิตเป็นของสังคมมี 2 แบบใหญ่⁴⁵ คือ แบบแรก ได้แก่การโอนกิจการผลิตเป็นของรัฐ อีกแบบหนึ่ง ใช้วิธีการให้กลุ่มคนร่วมกันเป็นเจ้าของทำงานร่วมกัน แบ่งผลผลิตกัน เช่น สหกรณ์ รัฐสวัสดิการ เป็นต้น แต่นักสังคมนิยมบางคน

⁴⁵ ปรีชา ช้างขวัญสิน, อ้างแล้ว, หน้า 203-204.

เห็นว่า กิจการบางอย่างควรปล่อยให้เอกชนจัดการเอง เช่น เกษตรกรรม หัตถกรรม อุตสาหกรรม ขนาดเล็ก การค้าภายในประเทศ อย่างไรก็ตาม นักสังคมนิยมบางส่วนยอมรับว่า ในสังคมนุชย์ มีความแตกต่างทางฐานะเพราะถือว่า คนเราฉลาด และขยันขันแข็งไม่เท่าเทียมกัน คนที่ขยันจึง ควรได้รับรางวัลในส่วนที่เขาขยันและสามารถเป็นพิเศษ แต่ในสังคมเช่นนี้เมื่อมีคนที่รวยได้ ก็จะต้องไม่มีคนที่จนมาก ๆ ปรากฏอยู่

การให้ชุมชนหรือสังคมเป็นเจ้าของเครื่องมือเครื่องจักร หรือปัจจัยในการผลิต ถ้าเป็น สังคมขนาดเล็ก ก็พอจะสามารถดูแลได้ แต่เมื่อสังคมขยายใหญ่มากขึ้นเป็นประเทศ มีการผลิตใน ระดับใหญ่ที่ต้องอาศัยวิทยาการผลิตสมัยใหม่ การจะให้ชุมชนเป็นผู้จัดการดูแลปัจจัยในการผลิต ย่อมจะยุ่งยาก ดังนั้น การให้ชุมชนหรือสังคมเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต จึงต้องกระทำผ่านรัฐ ซึ่งเป็นตัวแทนของพลเมือง หรือผ่านสถาบันซึ่งควบคุมโดยผู้ที่เกี่ยวข้อง เช่น สหกรณ์ อย่างไรก็ตาม การที่จะให้ประชาชนในสังคม เป็นสังคมนิยมโดยใช้อำนาจรัฐเข้าจัดการระเบียบ ชีวิตความเป็นอยู่ นั้น ย่อมไม่อาจจะทำให้สังคมนิยมในสังคมนั้นดำเนินไปได้อย่างรวดเร็ว เพราะ ว่า สังคมนิยมไม่ใช่สิ่งที่จะยึดเหนี่ยวให้ประชาชนได้ สังคมนิยมเป็นเรื่องของ "ทัศนคติที่อยู่ในใจคน" (attitude of mind)⁴⁵ หมายความว่า ถ้าไม่มีทัศนคติที่ถูกต้องแล้ว สถาบันหรือองค์กรของ สังคม (รัฐ) ย่อมถูกบิดเบือนไปจากจุดมุ่งหมายที่แท้จริงได้ เพราะว่าการสำคัญที่สุดของ สังคมนิยม คือ ต้องมีการยอมรับหลักการ "ความเสมอภาค" ของมนุษย์เสียก่อน จากนั้นจะต้อง มีความปรารถนาที่จะรับใช้และช่วยเหลือประชาชนในสังคม ระบบสังคมนิยมในสังคมนั้น จึงจะ ดำเนินไปได้ เมื่อทัศนคติของคนในสังคม มีความเข้าใจถูกต้องในหลักการความเสมอภาคของ มนุษย์เป็นพื้นฐานแล้ว จึงจะค่อยมุ่งเข้าสู่จุดมุ่งหมายที่นับว่าเป็นแก่นของลัทธิสังคมนิยม ได้แก่ การทำให้คนหลุดพ้นจากการเป็นทาสวัตถุ ซึ่งพันธนาการมนุษย์อยู่ สังคมนิยมจึงไม่ฝันให้ถึงสภาวะ ที่เมื่อผลผลิตของสังคมเพิ่มขึ้น จนเพียงพอสำหรับทุกคน การเปลี่ยนความประพฤติ ทัศนคติ และ ความเชื่อของมนุษย์ จะทำให้เข้าถึงสภาวะดังกล่าวได้ อย่างไรก็ตามในเรื่องวิถีทางที่จะไปสู่ ระบบสังคมนิมนั้น นักสังคมนิยมก็มีความเห็นไม่ตรงกัน บางคนเห็นว่าใช้การปฏิรูปก็พอ แต่

⁴⁵ วิทยากร เชียงกุล, อ้างแล้ว, หน้า 248.

บางคนอยากให้การปฏิวัติ⁴⁷ เพื่อให้การเปลี่ยนแปลงสังคมเป็นไปอย่างทันทีทันใด แทนที่จะใช้ระยะเวลาค่อย ๆ ดำเนินการเปลี่ยนแปลง โดยกลุ่มที่เน้นการปฏิวัติกล่าวหาว่า พวกที่ใช้การปฏิรูป ไม่เป็นนักสังคมนิยมที่แท้จริง แต่ตกเป็นเครื่องมือของระบบทุนนิยม

สังคมนิยมกับประชาธิปไตย

สังคมนิยมกับประชาธิปไตยที่พิจารณาในที่นี้ จะพิจารณาในความหมายของอุดมการณ์⁴⁸

⁴⁷ ประชุม โจนฉาย, จาก "ปรัชญาวัตถุนิยมและสังคมนิยม" ใน นาวาว่าด้วยลัทธิสังคมนิยม (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการจัดนิทรรศการวิชาการสังคมนิยม คณะรัฐศาสตร์ และ คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาฯ, 2517), หน้า 7.

⁴⁸ อุดมการณ์ เป็นระบบความเชื่อและค่านิยมที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน สอดคล้องตามเหตุผล มุ่งที่จะอธิบายสภาพการที่เป็นมาแล้วในอดีตและสภาพการปัจจุบันของสังคม อุดมการณ์มีหน้าที่ให้ความชอบธรรมต่อสภาพสังคมใดสังคมหนึ่ง ไม่ว่าจะได้ปรากฏขึ้นแล้วหรือเป็นแค่เพียงสิ่งที่มุ่งหวังว่าจะเกิดในอนาคต อุดมการณ์จึงเชื่อมโยงอดีต ปัจจุบัน และอนาคต โดยต้องการปลูกให้สังคม รู้สึกถึงความสัมพันธ์ที่มีต่อสภาพแวดล้อม อันจะก่อให้เกิดความปรารถนาที่จะแก้ไข เปลี่ยนแปลงสภาพความเป็นไปทางสังคมที่เห็นพ้องต้องกันว่า ไม่เป็นที่พึงปรารถนาแล้ว อุดมการณ์จะวางแนวโน้มนาคต วาดภาพสภาพอันพึงปรารถนา นั้นควรเป็นอย่างไร และวางแนวทางประพฤติปฏิบัติสำหรับผู้ยึดถือในปัจจุบัน เพื่อให้บรรลุถึงความมุ่งหวังในอนาคต อันจะนำไปสู่สังคมที่พึงปรารถนา - Roe M. Christenson, Alan S. Engel Dan Jacobs and Mostafa Rejai Herbert Waltzer, Ideologies and Modern Politics (New York : Mead & Company, 1975), P. 1-31 อ้างใน กิพย์พาพร เทศเวเรียน, พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย และพรรคคอมมิวนิสต์จีน: ศึกษาความสัมพันธ์ทางอุดมการณ์ ในช่วงปี 1969 - 1982 (วิทยานิพนธ์ปรัชญารัฐศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2530), หน้า 17.

ไม่ใช่ว่าในฐานะที่เป็นระบบการเมือง หรือระบบเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นฐานรองรับอุดมการณ์ เพราะระบบการเมืองที่เป็นประชาธิปไตยที่มีอยู่ในปัจจุบันมีมากมายหลายแบบด้วยกัน บางประเทศที่เป็นเผด็จการแต่ละเม็ดเงินเสรีภาพ และความเสมอภาคของคนในสังคมก็มีการปกครองแบบประชาธิปไตย และอ้างว่าเป็นประชาธิปไตย ส่วนในด้านระบบเศรษฐกิจ มีการจัดระเบียบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม เป็นตัวสนับสนุนในการปกครอง แต่ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นอุดมการณ์ทางการเมือง หมายถึงประชาธิปไตยที่เป็นวิถีชีวิต ซึ่งมีลักษณะที่สำคัญ^{๕๐} ดังนี้

- 1) รากฐานอันสำคัญยิ่งของอุดมการณ์ประชาธิปไตย ได้แก่ การมีศรัทธาในความสามารถของมนุษย์ มีศรัทธาในสติปัญญา ในการที่มนุษย์สามารถร่วมมือกันทำงาน
 - 2) จากหลักการดังกล่าว ทำให้อุดมการณ์ประชาธิปไตยเชื่อมั่นในสิทธิเสรีภาพที่จะแสดงความคิดเห็น และร่วมกันตัดสินใจด้วยเหตุผล
 - 3) มีความเชื่อว่ามนุษย์ทุกคนมีความเท่าเทียมกัน มีความเสมอภาคกัน ไม่ได้หมายถึงความเท่าเทียมกันทางสติปัญญา หรือทางกายภาพ แต่เป็นความเสมอภาคตามกฎหมายและทางการเมือง ทุกคนควรได้รับการปฏิบัติจากรัฐ และกฎหมายโดยเท่าเทียมกัน
 - 4) เชื่อว่า อำนาจทางการเมืองปกครองของรัฐเกิดขึ้นจากความยินยอมของประชาชน และสถาบันทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม เป็นกลไกของรัฐที่มีเพื่อรับใช้คนในสังคม
- ตามที่กล่าวมาแล้วจะเห็นได้ว่า อุดมการณ์สังคมนิยมและอุดมการณ์ประชาธิปไตย มีพื้นฐานทางแนวความคิดที่คล้ายกัน ได้แก่ ความเชื่อในเรื่องสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาคและความยุติธรรม ตลอดจนการที่รัฐจะต้องเป็นองค์กรที่รับใช้คนในสังคม แต่มีข้อแตกต่างสำคัญอยู่ที่วิธีการที่จะทำให้บรรลุถึงเป้าหมายที่ต้องการ อุดมการณ์สังคมนิยมเน้นที่พยายามจะจัดกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลเพื่อให้สังคมมีความเท่าเทียมกัน ส่วนอุดมการณ์ประชาธิปไตยเน้นความเป็นปัจเจกชนนิยม ย้ำถึงความที่มีอิสระเสรีภาพของบุคคล ก่อให้เกิดแนวคิดทางเสรีนิยมที่เชื่อว่า ผลประโยชน์หรือความคิดเห็นส่วนตัวของบุคคลมีความสำคัญเหนือกว่าอำนาจของรัฐ รัฐมีอยู่เพื่อเป็นเครื่องมือที่จะช่วยให้บุคคลในสังคม มีชีวิตที่มั่นคงและสมบูรณ์^{๕๑} ด้วยเหตุที่อุดมการณ์ทั้งสองตั้งอยู่บนรากฐาน

^{๕๐} ชีฮอนันต์ สมุทวณิช, อุดมการณ์ทางการเมือง, หน้า 56-62.

^{๕๑} เฝิงอ้าง, หน้า 54.

ที่คล้ายกันจะพบว่าสังคมนิยมไม่เคยส่งสัยหรือประณามระบอบประชาธิปไตย เพราะประชาธิปไตย ก็เป็นส่วนหนึ่งของสังคมนิยม แยกออกจากกันมิได้ เพราะประชาธิปไตยก็จะเป็นไม่ได้ ถ้าหาก ปราศจากสังคมนิยมเช่นเดีวกัน และสังคมนิยมก็จะเป็นเพียงคำหลอกลวงถ้าหากไม่มีประชาธิปไตย สำหรับประชาธิปไตยที่สังคมนิยมโจมตี คือประชาธิปไตยของนายทุน หรือที่มาร์กซ์เรียกว่า "ประชาธิปไตยของชนชั้นกลาง" เพราะเป็นประชาธิปไตยซึ่งอ้างว่า เพื่อมวลชนโคยส่วนรวม แต่ตามความเป็นจริง เป็นเพียงประชาธิปไตยของนายทุน และชนชั้นอื่น ซึ่งมีผลประโยชน์ร่วมกับ ระบบทุนนิยม⁵¹ นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาถึงรูปแบบทางเศรษฐกิจแล้ว สังคมนิยมมีแนวคิดที่ว่าความ เท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจนั้น เป็นหลักสำคัญของสังคม หรือเรียกได้ว่าเป็นประชาธิปไตยทาง เศรษฐกิจ ซึ่งมีความสัมพันธ์เกี่ยวพันไปถึงความเป็นประชาธิปไตยในทางการเมืองด้วย เพราะ พวกสังคมนิยมถือว่า ประชาธิปไตยทางการเมืองจะมีขึ้นไม่ได้ถ้าไม่มีสังคมนิยม คือ ประชาธิปไตย ทางเศรษฐกิจเสียก่อน⁵² เนื่องด้วยเงินหรือทุน เป็นที่มาของอำนาจทางการเมือง ถ้าไม่มีความ เท่าเทียมทางเศรษฐกิจ ก็ไม่มีความเท่าเทียมกันทางการเมือง สังคมนิยมจึงพยายามลดความ แตกต่างทางวัตถุ ระหว่างบุคคลลง เพื่อทำให้เกิดประชาธิปไตยทางการเมือง

อุดมการณ์ทั้งสองชนิดตามที่กล่าวข้างต้น ต่างต้องการที่จะให้มีความเสมอภาค และ ยุติธรรมในสังคม บริหารจัดการความยากจน และสร้างสังคมที่คนอยู่ร่วมกัน โดยมีความสุขสมบูรณ์เกื้อกูล ซึ่งกันและกัน ดังนั้นจึงมีผู้กล่าวถึงการผสมผสานอุดมการณ์สังคมนิยมกับอุดมการณ์ประชาธิปไตย (แบบที่มีแนวคิดเสรีนิยม) โดยเรียกว่า "อุดมการณ์สังคมนิยมเสรี" ดังเช่น อาจารย์ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ได้เสนอความคิดในเรื่องนี้อย่างชัดเจนในบทความ "พื้นฐานร่วมของสังคมนิยมเสรีกับ เสรีนิยม"⁵³ อาจารย์ฉัตรทิพย์ มีความเห็นว่า สังคมนิยมเสรีกับเสรีนิยมจะต้องหันหน้าเข้าหา

⁵¹ สรพงษ์ ชัยนาม, จาก "ทำไมสังคมนิยม?" ใน สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ปีที่ 11 ฉบับที่ 11 (พฤศจิกายน 2516) หน้า 38.

⁵² ปรีชา ช้างขวัญอิน, อ้างแล้ว, หน้า 206.

⁵³ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, จาก "พื้นฐานร่วมของสังคมนิยมเสรีกับเสรีนิยม" ใน อุดมการณ์กับสังคมไทย (กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2515), หน้า 200-210.

กัน โดยฝ่ายสังคมนิยมเสรีคอยสอดส่องมิให้เอกชนใช้เสรีภาพของตนจนเกินขอบเขต อันจะเป็นอันตรายแก่สังคม และฝ่ายเสรีนิยมคอยสอดส่องมิให้รัฐมีอำนาจมากเกินไป จนทำลายสิทธิเสรีภาพของเอกชนเสีย การสมานแนวความคิดของทั้งสองอุดมการณ์นี้ เป็นทางสายกลางที่จะช่วยสร้างความ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันให้กับสังคม

ระบบเศรษฐกิจแบบสังคมนิยม

ตามที่ได้กล่าวมาแต่ต้นแล้วว่า "สังคมนิยม" เป็นคำที่มีความหมายกว้างมาก และหากแก่การให้นิยามที่แน่นอน จึงเป็นการยากที่จะสร้าง "แม่แบบ" (model) ของระบบสังคมนิยม เนื่องจากขึ้นอยู่กับการศึกษา "สังคมนิยม" ว่ามีความหมายอย่างไร ซึ่งส่งผลให้เกิดคำจำกัดความของสังคมนิยมมากมายแตกต่างกันออกไป อย่างไรก็ตาม Francois Seurot นักเศรษฐศาสตร์ชาวฝรั่งเศส ได้เสนอความเห็นที่คำจำกัดความของ "ระบบเศรษฐกิจสังคมนิยม" นั้นมีอยู่ 2 ประเภทใหญ่ ๆ⁵⁴ ด้วยกันคือ

ประเภทแรก พิจารณาโดยการใช้แนวการมองแบบเศรษฐศาสตร์ ในทัศนะนี้ ระบบเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมก็คือ ระบบเศรษฐกิจที่มีการวางแผนจากส่วนกลาง (Centrally planning) เหตุผลสำคัญที่สุดที่อ้างเพื่อให้มีการวางแผนส่วนกลางก็คือ หน่วยผลิตอิสระแต่ละหน่วยไม่สามารถวางแผนไปไกลในอนาคตได้ เพราะไม่สามารถคาดการณ์พฤติกรรมของหน่วยการผลิตอื่นได้ถูกต้อง แต่ระบบเศรษฐกิจที่มีการวางแผนสามารถกำหนดความสัมพันธ์ของหน่วยการผลิตได้ จึงทำให้ระบบเศรษฐกิจสามารถรวมการประหยัดภายนอก (external economies) ในการตัดสินใจการผลิต⁵⁵ ประโยชน์อีกประการหนึ่งของ การวางแผนส่วนกลางก็คือ เมื่อมีความ

⁵⁴ Francois Seurot, Les economies Socialistes, Press Universitaires de France, Paris, 1983, P. 3-7 อ้างใน กนกศักดิ์ แก้วเทพ ระบบเศรษฐกิจเปรียบเทียบ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536), หน้า 79.

⁵⁵ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, ระบบเศรษฐกิจเปรียบเทียบ (พระนคร: สำนักพิมพ์ ไทยวัฒนาพานิช, 2512), หน้า 42-43.

ต้องการระดมทรัพยากรในเวลาจำกัด สามารถกระทำได้ดีทันที เพราะกลไกราคาอาจทำไม่สำเร็จ
ในเวลาที่ต้องการ

ประเภทที่สอง พิจารณาโดยใช้แนวการมองด้วยอุดมการณ์ จะถือว่าระบบเศรษฐกิจ
ที่ปัจจัยการผลิตเป็นของสังคมเป็นระบบเศรษฐกิจสังคมนิยม นั่นคือลักษณะของสังคมนิยมตามที่
ได้กล่าวมาแล้วในตอนแรกว่าเป็นระบบที่ต้องการจัดกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล โดยพยายามดึงเอา
ปัจจัยการผลิตเพื่อตั้งขึ้นมาอยู่ในความดูแลของสังคม โดยมีหลักการที่สำคัญ 2 ประการ คือ
สังคมเป็นผู้ใช้ปัจจัยการผลิตให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด ปัจจัยการผลิตดังกล่าวจะถูกใช้ไปเพื่อ
ประโยชน์สุขของสมาชิกทั้งหมดในสังคม และถือว่าการครอบครองปัจจัยการผลิต โดยรัฐ
เป็นรูปแบบหนึ่งของระบบเศรษฐกิจสังคมนิยม⁵⁶

อาจารย์ฉัตรทิพย์ นาถสุภา⁵⁷ ได้จัดระบบเศรษฐกิจแบบสังคมนิยม ตามลักษณะ
ความเข้มงวดของรัฐที่มีต่อระบบเศรษฐกิจออกเป็น 2 ประเภทได้แก่

ประเภทแรก ระบบเศรษฐกิจสังคมนิยมเสรี (the liberal Socialist
economy) คือระบบเศรษฐกิจซึ่งรัฐเป็นเจ้าของและผู้จัดการปัจจัยในการผลิตที่ใช้ในการผลิต
ขนาดใหญ่ และพยายามแจกจ่ายรายได้โดยเท่าเทียมกัน แต่ยังคงรักษารูปแบบโดยของผู้บริโภค
ระบบเศรษฐกิจนี้จะมีแนวโน้มที่จะต้องมีการวางแผนเศรษฐกิจส่วนกลาง แต่มิได้เน้นว่าเป็นหัวใจ
ที่สำคัญของระบบเศรษฐกิจ ยังคงรักษาอำนาจอธิปไตยของผู้บริโภค จึงทำให้ระบบเศรษฐกิจ
สังคมนิยมเสรีต้องการประสานระหว่างการวางแผนส่วนกลางและกลไกแห่งราคา ในบางแห่งจึง
เรียกระบบนี้ว่าระบบเศรษฐกิจสังคมนิยมแบบใช้กลไกตลาด (Market Socialism)⁵⁸

โดย Oskar Lange นักเศรษฐศาสตร์สังคมนิยมเสรี เสนอให้ผู้จัดการธุรกิจของรัฐเป็นผู้ปฏิบัติคน
เสมือนเป็นผู้ประกอบการเอกชนที่มีการแข่งขันที่คู่แล้ววิธีการในการผลิต ส่วนองค์การวางแผน
ส่วนกลางจะกำหนดราคาตลาด จึงมีลักษณะที่ผู้ใช้แรงงานมีส่วนในการจัดการในการผลิตโดย
ตนเอง และเท่ากับเป็นการกระจายอำนาจในการวางแผน (การผลิต)

⁵⁶ กนกศักดิ์ แก้วเทพ, อ้างแล้ว, หน้า 80.

⁵⁷ คุราสละเอียดใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, อ้างแล้ว, หน้า 23-53.

⁵⁸ กนกศักดิ์ แก้วเทพ, อ้างแล้ว, หน้า 84-107.

ประเภทที่สอง ระบบเศรษฐกิจสังคมนิยมบังคับ (authoritarian socialism) คือ รัฐเป็นทั้งเจ้าของปัจจัยในการผลิต และเป็นผู้กำหนดการแจกจ่ายการผลิต โดยผ่านการวางแผนเศรษฐกิจจากส่วนกลางเต็มที่ เป็นการใช้คำสั่งในการแจกจ่ายทรัพยากรในการผลิต ไม่มีกลไกแห่งราคาเป็นเครื่องแจกจ่ายปัจจัยการผลิต ทำให้ไม่มีค่าทางเศรษฐศาสตร์สัมพันธ์กับประโยชน์ และการหาซาก

กล่าวโดยสรุปแล้ว ระบบเศรษฐกิจสังคมนิยมเสรี กับระบบเศรษฐกิจสังคมนิยมบังคับ มีลักษณะที่แตกต่างกันดังนี้^{๕๐}

ระบบเศรษฐกิจสังคมนิยมเสรี	ระบบเศรษฐกิจสังคมนิยมบังคับ
1) เปลี่ยนแปลงจากเศรษฐกิจเอกชน โดยการพัฒนาการอย่างสันติ	1) เปลี่ยนแปลงจากเศรษฐกิจธุรกิจเอกชน โดยการใช้กำลัง
2) รัฐเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต ขนาดใหญ่เท่านั้น	2) รัฐเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตทุกชนิด แม้แต่สินค้าบริโภค
3) ใช้ความแตกต่างของค่าจ้างในการจูงใจในการทำงาน	3) ใช้แรงจูงใจทางอื่นนอกเหนือจากค่าจ้างในการทำงาน
4) ตอบแทนแรงงานตามประสิทธิภาพของแรงงานในการผลิต	4) ตอบแทนแรงงานตามความต้องการและความจำเป็น
5) การวางแผนจากส่วนกลางทำหน้าที่เพื่อกำหนดราคา	5) ใช้การวางแผนจากส่วนกลางอย่างเต็มที่ ทั้งการผลิตและการแจกจ่าย
6) ค่าจ้างถึงมือผู้บริโภค	6) ไม่ค่าจ้างถึงมือผู้บริโภค

^{๕๐} จักรทิพย์ นาดสุภา, อ้างแล้ว, หน้า 24 และ 42-43.

จากประสบการณ์ที่เป็นจริงของประเทศที่มีการใช้ระบบเศรษฐกิจสังคมนิยม นั้น มีรายละเอียดแตกต่างออกไป ตามขั้นตอนการพัฒนาการของแต่ละสังคม แต่ผลที่จะสรุปลักษณะของระบบเศรษฐกิจสังคมนิยมได้ดังนี้^{๕๐}

1. กรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิตเป็นของสังคม อาจเป็นได้หลายรูปแบบคือ เจ้าของปัจจัยการผลิตอาจเป็น รัฐ สหกรณ์ หรือเป็นกรรมสิทธิ์ร่วม
2. มีการตั้งหน่วยงานวางแผนส่วนกลางขึ้นมา หรือทำการกำหนดทิศทางความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ทั้งในด้านการสะสมทุน ตลาด สำหรับสินค้าอุปโภคบริโภค การกำหนดราคาสินค้า ตลอดจนแรงงาน
3. อำนาจทั้งหลายส่วนมากจะอยู่ที่องค์กรบริหารองค์กรเดียว เช่น มีพรรคการเมืองพรรคเดียว เป็นตัวแทนของสังคมในการบริหาร

ประเทศต่างๆ ที่ใช้ระบบเศรษฐกิจสังคมนิยมนั้นต่างก็ได้อาศัย "แบบจำลองโซเวียต"^{๕๑} ในการจัดการระบบเศรษฐกิจ และการจัดทรัพยากรมาเป็นแบบอย่าง สำหรับในการจัดระบบเศรษฐกิจแบบจำลองโซเวียต ได้รับการปฏิบัติภายหลังที่ประเทศสหภาพโซเวียตรัสเซียทำการปฏิวัติสังคม ปี ค.ศ. 1917 ซึ่งมีลักษณะที่สำคัญบางประการคือ ปัจจัยการผลิตเป็นของสังคม ยกเว้นปัจจัยการผลิตในภาคเกษตรกรรม ซึ่งใช้ระบบนารวมและระบบสหกรณ์ โดยผ่านการวางแผนเศรษฐกิจจากส่วนกลาง ความคุมบังคับตามลำดับขั้น อำนาจการตัดสินใจอยู่ที่เบื้องบน ในการกำหนดราคาสินค้า เงินตรา การจัดการการผลิต ทั้งนี้ อำนาจในการปกครองรวมศูนย์อยู่ที่พรรคคอมมิวนิสต์ ที่ครอบคลุมไปทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมด้วย ในภายหลังแบบจำลองโซเวียต ถูกวิพากษ์วิจารณ์จากประเทศสังคมนิยม จึงได้มีการปฏิรูปไปสู่ระบบเศรษฐกิจที่ลดความเข้มงวดลงบ้าง

^{๕๐} ดูรายละเอียดในกนกศักดิ์ แก้วเทพ, อ้างแล้ว, หน้า 80-81 และ ทวี หมั่นนิกร, จาก "สังคมนิยมคืออะไร" ใน สังคมนิยมปริทัศน์ ปีที่ 11 ฉบับที่ 11 (พฤศจิกายน 2516) หน้า 51-52.

^{๕๑} ดูรายละเอียด กนกศักดิ์ แก้วเทพ, อ้างแล้ว, หน้า 84-85 และ ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, ระบบเศรษฐกิจเปรียบเทียบ (กรุงเทพฯ: คณะเศรษฐศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527), บทที่ 4, 6 และ 10.

วิวัฒนาการของสังคมนิยม

แม้ความคิดหลักและเป้าหมายสูงสุดจะตรงกัน ลัทธิสังคมนิยมก็มีมากมายหลายประเภท มีวิธีการจัดรูปแบบสังคมที่แตกต่างกันออกไป บางแนวคิดสนใจเฉพาะการจัดรูปแบบเศรษฐกิจ บางแนวคิดรวมเอาการจัดระบบการใช้ชีวิตในสังคมร่วมกัน เข้าไปด้วย บางแนวคิดเห็นว่ารัฐบาลควรมีบทบาทในการจัดระบบชีวิต ความเป็นอยู่ แต่บางแนวคิดเห็นว่า รัฐไม่ควรเข้าไปยุ่ง คนในสังคม น่าจะจัดชุมชนแบบสหกรณ์กันเองได้ เป็นต้น

การสืบสาวประวัติการวิวัฒนาการทางความคิดสังคมนิยมควรเริ่มต้นจากอูคสมัซโค และนักคิดท่านใดนั้น ในระบบวิชาการยังไม่ได้มีความเห็นเป็นเอกฉันท์^{๕๒} นักวิชาการบางท่านมีความเห็นว่า ความคิดสังคมนิยมในสมัยโบราณนั้น เพลโต (Plato ก่อนคริสตศักราช 428-348) นักปราชญ์กรีก คือนักคิดสังคมนิยมคนแรกของโลก โดย เพลโต ได้กล่าวถึงการดำรงชีวิตแบบอุดมคติไว้ในหนังสือของเขาเรื่อง "The Republic" (บางท่านแปลว่า "อุดมรัฐ" หรือ "สาธารณรัฐ") เพลโตได้เสนอแผนการคิดแปลงสังคมในอุดมคติ โดยแบ่งสมาชิกของสังคมออกเป็น 3 ชั้นขึ้น^{๕๓} ได้แก่ 1) นักปราชญ์เป็นผู้มีหน้าที่บริหารประเทศ 2) อีศวินหรือนักรบเป็นผู้มีหน้าที่ป้องกันประเทศและปราบปรามการรุกรานต่อต้านของสมาชิกในสังคม 3) หัตถกรและชาวนาผู้ค้า เน้นการใช้แรงงานทางกาย สำหรับพวกทาสซึ่งมีอยู่ในสมัยนั้นไม่ได้ถูกจัดลงในชั้นชั้นใดเลย ตามความเห็นของเพลโตนั้น นักปราชญ์และอีศวิน ไม่สมควรอยู่ในฐานะของผู้ครองทรัพย์สิน แต่จะดำรงไว้ซึ่งทรัพย์สินทั่วไปแห่งรับซึ่งจุดนี้ที่นักวิชาการบางท่านถือว่าเป็นลักษณะของสังคมนิยมของเพลโต เนื่องจากปราศจากกรรมสิทธิ์ในเอกชน^{๕๔} นอกจากนี้ในอุดมรัฐของเพลโต นอกจากนักปราชญ์และอีศวินซึ่งได้ถูกกำหนดให้เป็นชนชั้นผู้ปกครอง ไม่มีทรัพย์สินเป็นของตนเองนั้น ยังมีลักษณะคุณสมบัติพิเศษกว่าคนอื่นในสังคม

^{๕๒} ชาญ กรัสไนซ์บุระ, อ้างแล้ว, หน้า 8.

^{๕๓} คุราสละ เลียดใน ปรีชา ช้างขวัญอิน, อุดมรัฐของเพลโต (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523).

^{๕๔} ชาญ กรัสไนซ์บุระ, อ้างแล้ว, หน้า 9.

คือมีสติปัญญาความสามารถ ได้รับการศึกษาอบรมเป็นระยะเวลาอันยาวนานเพื่อเตรียมตัว เป็นผู้นำโดยเฉพาะ ทุกคนจะต้องใช้ชีวิตร่วมกัน จะไม่มีบ้าน และที่ดินเป็นของตนเอง แต่รวมกันอยู่ รับประทานอาหารในโรงอาหารเดียวกัน ไม่มีครอบครัว ไม่มีการถือสิทธิ์ เป็นสามีหรือภรรยา สตรีเป็นของกลาง สำหรับชุมชนเล็ก ๆ ของผู้ปกครอง เด็กที่เกิดมา จะได้รับการดูแลอบรมให้การศึกษาโดยชุมชนนี้ การจะมีบุตรระหว่างชายหญิงจะต้องคัดเลือก เป็นพิเศษ เพื่อให้ได้สายเลือดที่ดีที่สุด

อย่างไรก็ตาม มีนักวิชาการบางท่านคัดค้านว่าระบบสังคมนิยมของเพลโตนั้น ยังไม่เป็นสังคมนิยมที่แท้จริง เช่น ศาสตราจารย์ เออร์เนสต์ เบคเกอร์ (Ernest Baker) ได้วิจารณ์ไว้ในหนังสือ "รัฐศาสตร์ของอริสโตเติล"⁶⁵ ว่าระบบสังคมของเพลโต จำกัดเฉพาะ ชนชั้นผู้ปกครองเท่านั้นที่มีการใช้ชีวิตร่วมกัน ในสังคมจึงถือว่า ความคิดสังคมนิยมของเพลโตนั้น เป็นเพียงสังคมนิยมของชนชั้นเจ้าทาส ไม่ใช่สมาชิกทุกคนในสังคมอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์เดียวกัน เพราะเพลโตมิได้กล่าวถึงระบบทาสในสมัยนั้นแต่อย่างใด สังคมในอุดมคติของเพลโตจึงไม่มี ที่ว่างสำหรับพวกทาสได้ปรากฏอยู่เลย บางท่านเรียกความคิดของเพลโตว่าเป็น "คอมมิวนิสต์ แบบมีขอบเขตจำกัด"⁶⁶ คือใช้เฉพาะกลุ่มคนกลุ่มเดียวในสังคมชนชั้นปกครองเท่านั้น ไม่รวม ถึงสังคมทั้งหมด

นอกจากนี้ นักวิชาการบางท่านยังได้พยายามค้นหาหลักการสังคมนิยมในสมัยแรก เริ่มจากบรรดาคัมภีร์ศาสนาต่าง ๆ⁶⁷ เช่น กล่าวว่า คัมภีร์ไบเบิลมีลักษณะเป็นสังคมนิยม เพราะ ต้องการให้คัมภีร์เด็ก สตรี และผู้อ่อนแอ ไม่ต้องการให้มีสิ่งของใดเป็นของส่วนตัวโดยแท้ บ้างนำเอาหลักธรรมใน "คัมภีร์เก่า" (Old Testament) หลักธรรมใน "กฎมูเซอ" (Mosaic Law) และหลักธรรมใน "คำพยากรณ์" (Prophecy) ของศาสนาครีส์ตที่สอนให้เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่คนจน

⁶⁵ ลีทธิกร นิรันดร์ชัย, พัฒนาการความคิดที่เป็นวิทยาศาสตร์ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ กาลสมัย, 2522), หน้า 7.

⁶⁶ ช็อนนินด์ สมุทรานิช, วิชาลัทธิการเมือง, หน้า 76.

⁶⁷ สมพงศ์ เกษมสิน และ จรุณ สุภาพ, อ้างแล้ว, หน้า 170 และ ลีทธิกร นิรันดร์ชัย, อ้างแล้ว, หน้า 7-8.

ไปปะปนกับสังคมนิยม รวมทั้งนิกายบางนิกายของศาสนาอื่น ที่สอนให้มีการรวมทรัพย์สินเอกชนมาเป็นของสาธารณะ ซึ่งกฎเกณฑ์ดังกล่าวกระทำกันภายในหมู่ชนที่นับถือศาสนาหรือนิกายเดียวกัน ไม่ได้มีการนำไปปฏิบัติทั่วทั้งสังคม

สังคมนิยมในสมัยโบราณตามที่กล่าวมาแล้วนั้น จะเห็นว่า ความคิดสังคมนิยมในสมัยนั้นยังมีใช้ระบบความคิดที่สมบูรณ์มากนัก สำหรับความคิดสังคมนิยมที่ค่อนข้างสมบูรณ์นั้น เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยศตวรรษที่ 16 อันได้แก่คำสอนของ ทอมัส มอร์^{๕๘} (Thomas More พ.ศ. 2021-2078) ชาวอังกฤษ นับเป็นเวลาที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบันได้ 400 กว่าปีมาแล้ว และในช่วง 400 กว่าปีมานี้ สุกของการวิวัฒนาการทางความคิดสังคมนิยมแบ่งออกได้เป็น 4 สมัย^{๕๙} คือ

- 1) สังคมนิยมแห่งความมีเหตุผล (Rationalism) สมัยศตวรรษที่ 16-17 โดยมี ทอมัส มอร์ (Thomas More) ทอมาโซ โคปานเนลา (Thomas Copanella) และ เกรอร์ราร์ด วินสแตนลีย์ (Gerard Winstanley)
- 2) สังคมนิยมแห่งความมีเหตุผลในศตวรรษที่ 18 สมัยก่อนและหลังการปฏิวัติชนชั้นนายทุนฝรั่งเศส โดยมี จัง เมลิเล (Jean Melie) มับบี (Mabby) มาแรลลี (Mareilly) และ ฟรังซัวส์ โนเอล บาเบอฟ (Francois Noel Babeuf)
- 3) สังคมนิยม "ยูโทเปีย" (Utopia) ในศตวรรษที่ 19 โดยมี ฟูริเอร์ (fourier) แซ็งต์ ซีมอง (Saint Simon) และ โรเบิร์ต โอเวน (Robert Owen)
- 4) สังคมนิยมวิทยาศาสตร์ โดยมี คาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx) และ เลนิน (Lenin)

อย่างไรก็ตาม วิวัฒนาการตามขั้นตอนที่ 1 ถึง 3 นั้น บางท่านได้ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของการวิวัฒนาการของสังคมนิยมแบบอุดมคติ หรือ Utopian Socialism ซึ่งนักคิดในกลุ่มนี้หรือพวกสังคมนิยมยูโทเปียนี้ เป็นผู้ที่มีแนวความคิดต่อต้านสำนักคลาสสิก นักคิดกลุ่มนี้ชี้ให้เห็นถึงปัญหาของระบบวิสาหกิจเอกชนที่ปราศจากการควบคุม และเสนอให้สังคมช่วยเหลือกันมากขึ้น โดยคำนึงถึงผู้ยากไร้ในสังคมเป็นพิเศษ คำนึงถึงสังคมส่วนรวมให้มากขึ้น ลดการแข่งขัน และแทนที่

^{๕๘} เพิ่งอ้าง, หน้า 11.

^{๕๙} เพิ่งอ้าง, หน้า 12.

การแข่งขันด้วยการร่วมมือ หรือรัฐเข้าเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจมากขึ้น โดยให้รัฐวางระเบียบการแข่งขันทางเศรษฐกิจให้รัดกุม นักเศรษฐศาสตร์เรียกนักสังคมนิยมกลุ่มนี้ว่า พวกสังคมนิยมสหุโทเปีย ซึ่ง มาร์กซ์ และ เองเงิลส์ ได้ใช้คำเรียกเดียวกันนี้ในคำประกาศคอมมิวนิสต์ (Manifesto of the Communist Party) 1848)⁷⁰ ทั้งนี้คำว่าสังคมนิยม (Socialism) เมื่อเริ่มใช้ครั้งแรก ใช้ในความหมายของพวกสังคมนิยมสหุโทเปีย มิได้มีความหมายถึงการโอนกิจการเป็นของรัฐ หรือ การต่อสู้ระหว่างชนชั้น คำว่า สังคมนิยม ปรากฏครั้งแรกในปี ค.ศ. 1803 ในภาษาอิตาเลียน แต่ใช้คนละความหมายกับในระยะต่อมา โดยในปี ค.ศ. 1827 ใช้คำว่า นักสังคมนิยม (Socialist) ในหนังสือสหกรณ์สารของโอเวน หมายถึงผู้ยึดถือลัทธิสหกรณ์ของโอเวน และใน ค.ศ. 1832 ใช้คำว่า สังคมนิยม (Socialism) ในวารสาร Le Globe ของฝรั่งเศส หมายถึง ลัทธิของแซ็งต์ซิมอง⁷¹ เป็นต้น

ส่วนสังคมนิยมแบบมาร์กซ์นั้น จะแยกออกไว้ต่างหาก เพราะมาร์กซ์เห็นว่าการเสนอแนวความคิดและวิเคราะห์สังคมนิยมของเขานั้น มีลักษณะที่เป็นวิทยาศาสตร์ ผิดกับความคิดของนักคิดสังคมนิยมสมัยก่อนยุคมาร์กซ์ ซึ่งมีลักษณะเป็นจิตนิยมเพ้อฝัน โดยเป็นเพียงแต่การนั่งเขียนหนังสือตามจินตนาการที่เกิดขึ้น ไม่ได้ใช้สภาพความเป็นจริงของสิ่งแวดล้อมทางวัตถุ มาเป็นเครื่องช่วยในการวิเคราะห์ มาร์กซ์จึงถือว่า สังคมนิยมแบบมาร์กซ์ เป็นสังคมนิยมที่เป็นวิทยาศาสตร์ (Scientific Socialism) ส่วนสังคมนิยมอื่น ๆ เป็นสังคมนิยมที่เพ้อฝัน เป็นไปไม่ได้

⁷⁰ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, ลัทธิเศรษฐกิจการเมือง (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2526), หน้า 32.

⁷¹ เพ็งอ้าง, หน้า 33.

สังคมนิยมอุดมคติหรือสังคมนิยมยูโทเปีย (Utopian Socialism)

สังคมนิยมแบบอุดมคติ หรือ สังคมนิยมยูโทเปีย นอกจากจะมีแนวคิดที่สนับสนุนการมีกรรมสิทธิ์ร่วมกันของชุมชนโดยทั่วไปแล้ว ยังได้นำมาจัดแบ่งลักษณะของความคิดออกเป็นสองประเภทใหญ่ ๆ ดังนี้^{๗๒}

1) สังคมนิยมแบบอุดมคติ ซึ่งวาดภาพสังคมที่พึงปรารถนาไว้แต่ไม่สนใจที่จะเสนอแนะแนวทางที่จะช่วยให้เกิดสังคมในอุดมคตินั้น เสมือนหนึ่งว่ามีอยู่แต่เพียงในนิมโนภาพ หรือจินตนาการเท่านั้น แนวคิดนี้ได้แก่ ความคิดเกี่ยวกับสังคม พระศรีอารีย์ ไตรภูมิพระร่วง ในส่วนที่เกี่ยวกับสุทธกรรสุทธทองที่เมืองเขรฐาเล็มเล็มใหม่จะเกิดขึ้น ตามความเชื่อของคริสต์ศาสนา สังคม "Utopia" ของทอมัส มอร์ (Thomas More, 1416) "New Atlantis" ของ ฟรานซิส เบคอน (Francis Bacon, 1622) "City of the Sun" ของ ทามาโซ คัมปาเนลลา (Tomaso Campanella, 1623) "Oceana" ของ เจมส์ ฮาร์ริงตัน (James Harrington, 1656) "Icaria" ของ อีเทิน คาเบต (Etienne Cabet, 1840) หนังสือเรื่อง News from Nowhere ของ วิลเลียม มอร์ริส (William Morris, 1892) และ "A Modern Utopia" ของ เอช. จี. เวลส์ (H.G. Wells, 1905)

2) สังคมนิยมแบบอุดมคติ ซึ่งวาดภาพสังคมที่พึงปรารถนาไว้ และเสนอวิธีการที่จะก่อให้เกิดสังคมในอุดมคติขึ้นในความเป็นจริงในทางปฏิบัติ ตลอดจนมีผู้พยายามนำไปปฏิบัติ แนวความคิดนี้ได้แก่ "สังคมในอุดมคติแบบสหกรณ์" ของ โรเบิร์ต โอลเวน (Robert Owen, 1771-1818) "ชุมชนฟาลังก์ซ์" (Phalanges) ของ ชาร์ล ฟูรีเยร์ (Charles Fourier, 1772-1837) และ "สังคมนิยมโคสโมวิสต์" (State Socialism) ตามความคิดของ แซงต์ ซิมอน (Saint Simon, 1760-1825) เป็นต้น

นักสังคมนิยมยูโทเปียไม่ได้ต้องการสร้างความฝัน หรือจินตนาการเพื่อความสนุกหรือความสุขส่วนตัวของผู้ฝันเท่านั้น แต่ต้องการให้คนทั่วไปได้เห็นคล้ายคลึงตามกับสภาพสังคมใหม่

^{๗๒} ชัยอนันต์ สมุทราวณิช, ประชาธิปไตย สังคมนิยม คอมมิวนิสต์ กับการเมืองไทย (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2523), หน้า 108.

ที่พึงปรารถนา จึงจำเป็นต้องวิจารณ์สภาพที่ไม่พึงปรารถนาของสังคมที่กำลังเป็นอยู่ เพื่อเป็นข้อเปรียบเทียบระหว่างสังคมที่ควรจะมีการเปลี่ยนแปลงกับสังคมใหม่ นักสังคมนิยมยูโทเปียบางคน ได้เสนอแนวคิดก้าวหน้าด้วยการแนะนำแนวทาง หรือวิธีการที่จะช่วยให้บรรลุถึงสังคมในอุดมคติด้วยลักษณะต่าง ๆ กัน แม้ว่านักสังคมนิยมจะมีหลายประเภท จนก่อให้เกิดสังคมนิยมหลายแบบ แต่การที่จะสามารถพูดถึงแนวคิดที่เป็นสังคมนิยมในขั้นหนึ่งได้นั้น ก็เนื่องจากไม่ว่าสังคมนิยมแบบใด จะต้องมีลักษณะร่วมกันอย่างหนึ่ง คือ การคัดค้านกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล สนับสนุนกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชน และการกระจายประโยชน์ที่ได้รับ จากการใช้กรรมสิทธิ์ร่วมนั้นอย่าง เป็นธรรม โศกปกติเมื่อก้าวถึงสังคมนิยมยูโทเปีย หรือสังคมนิยมอุดมคติ ก็มักจะเริ่มต้นด้วยอุดมรัฐ (The Republic) ของเพลโต ซึ่งถือว่าเป็นแนวคิดสังคมนิยมในสมัยโบราณที่เก่าแก่ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว จากนั้นจึงตามมาด้วยแนวคิดเรื่องยูโทเปีย (Utopia) ของทอมัส มอร์ แต่มีผู้ตั้งข้อสังเกตว่า เรื่องอุตุครกูร ในไตรภูมิพระร่วง ซึ่งมีลักษณะสังคมใกล้เคียงกับในอุดมรัฐของเพลโตนั้น น่าจะเก่าแก่กว่ายูโทเปียของทอมัส มอร์^{๗๓} แต่เมื่อเปรียบเทียบกับอุดมรัฐของเพลโตแล้ว ยังไม่มีหลักฐานยืนยันแน่ชัดว่าจะอะไรเกิดก่อน

นักคิดสังคมนิยมยูโทเปีย^{๗๔} ในยุคศตวรรษที่ 16-18 นั้นมีลักษณะที่คล้ายกัน คือข้อคิดทาง

^{๗๓} เฟิ่งอ้าง, หน้า 120.

^{๗๔} ดูรายละเอียดประวัตินักคิดสังคมนิยมยูโทเปีย ในศตวรรษที่ 16-19 ได้ใน สมบัติ วันทรวงศ์(แปล), ยูโทเปียของทอมัส มอร์ (กรุงเทพฯ: โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2518) หน้า (11)-(22) ; ชาญ กรัสนัยบุระ, วิวัฒนาการความคิดสังคมนิยม ; H.L. Blatia. History of Economic Thought (Vukus Publishing House Pvt.Ltd., India, 1985); Jacob Oser the Evolution of Economic Thought (Harcourt, Brace & World, Inc. United State of American, 1970); Robert B. Ekelund, Jr. and Robert F. Hebert, A History of Economic Thought and Method (Mc Graw Hill, Inc, Tokyo Japan, 1975); H. Stephen Gardner Comparative Economic Systems (The Dryden Press, United State, 1988) และ John Frid Bell. A History of Economic Thought.

สังคมนิยมของเขาที่เสนอต่อสังคมนั้น พยายามใช้ "ความมีเหตุผล" ในการที่จะโน้มน้าวใจสมาชิกของคนในสังคม ให้เห็นถึงความไม่ถูกต้องของระบบกรรมสิทธิ์เอกชน และพยายามเกลี้ยกล่อมให้ชนชั้นปกครอง เกิดสำนึกถึงเหตุผลดังกล่าว ทั้งนี้ที่นักคิดดังกล่าวจำเป็นต้องอาศัยเหตุผลมาช่วยในการปรับเปลี่ยนสังคมนั้น เนื่องจากในสมัยนั้นยังไม่มีพลังสังคมอื่นเข้มแข็งที่จะสามารถรับภาระการจัดสรรสังคมได้ อย่างไรก็ตาม ความคิดสังคมนิยมในยุคนั้นยังคงเป็นเพียง ความคิดในอุดมคติของนักคิดไม่กี่ท่าน ที่เคลื่อนไหวในวงแคบ ๆ เท่านั้น ซึ่งยังคงไม่มีอิทธิพลใดๆ ในหมู่ผู้ใช้แรงงานมากนัก จนกระทั่งในศตวรรษที่ 19 ระบบทุนนิยมได้เติบโตใหญ่ขึ้น กลายเป็นกำลังทางสังคมที่ไม่อาจมองข้ามไปได้ และบุคคลเหล่านี้กำลังแสวงหาวิถีทางไปสู่สภาพชีวิตที่ดีกว่า อันเนื่องมาจากการชูดริคอย่างหนักของระบบทุนนิยมในสมัยนั้น ด้วยปรากฏการณ์ในสังคมดังกล่าว ส่งผลให้ความคิดสังคมนิยมในศตวรรษที่ 19 พัฒนาขึ้นตามไปด้วยประกอบด้วยหลายสำนักที่มีการเคลื่อนไหวและแผ่อิทธิพลเข้าไปในหมู่นักผู้ใช้แรงงานอย่างกว้างขวาง ในยุคนั้นสังคมนิยมได้เสนอแผนการจัดสรรสังคมใหม่ ด้วยการทดลองจัดตั้งสังคมตามอุดมคติของแต่ละนักคิด พยายามรวบรวมบรรดาบุคคลต่าง ๆ ในสังคม จัดตั้งสังคมตามรูปแบบ ความเชื่อของคนว่ามีความเหมาะสมที่สุด แต่สังคมนิยมทดลองดังกล่าว สามารถคงตัวอยู่ได้ระยะหนึ่ง จึงได้เลิกล้มไปด้วยเหตุต่าง ๆ กัน⁷⁵

⁷⁵ ดูรายละเอียดการจัดตั้งชุมชนตามแนวทางสังคมนิยมที่เป็ยได้ใน จักรทิพย์ นากสุภา, อ้างแล้ว, ; ชัยอนันต์ สมุทวณิช, อ้างแล้ว, และ ทวี ตะเวทีกุล อ้างแล้ว.

สรุปลักษณะของสังคมนิยมอุคมคติ

จากที่ได้กล่าวมาถึงวิวัฒนาการความคิดของนักสังคมนิยมอุคมคติ หรือสังคมนิยม สุธโทเปสแล้วนั้น จะพบว่านักสังคมนิยมยุคต้น ๆ ได้วาดภาพของระบบสังคมที่ต้องการให้สังคมงาม นำเป็นอยู่ตามใจชอบของตน โดยมิได้คำนึงถึงสภาพแวดล้อมของสังคมที่เป็นจริง ความคิดของนักสังคมนิยมยุคต่อมา ได้ก้าวข้ามมาอีกก้าวหนึ่ง โดยเรียกร้องความเสมอภาค ในฐานะทางสังคม ความเสมอภาคทางเศรษฐกิจ และต้องการให้ทำลายความแตกต่างระหว่างชนชั้น สู้คัดค้านนักสังคมนิยมอุคมคติในยุคสุดท้าย ได้เสนอแผนการจัดสรรสังคม ตลอดจนพยายามรวบรวมผู้คนจัดตั้งชุมชน ตามที่ตนเองใฝ่ฝัน อย่างไรก็ตาม แม้ว่าความคิดของนักสังคมนิยมดังกล่าว จะมีระดับที่ต่างกัน และเสนอมารูปลักษณะที่ต่างกันก็ตาม แต่ก็ยังมีลักษณะพื้นฐานอย่างหนึ่งที่เหมือนกัน คือ ความคิดดังกล่าวนี้ ยังคงเป็นอุคมคติ หรือที่ถูกกล่าวขานว่า เป็นความเพ้อฝัน ยังไม่ได้คำนึงถึงพลังที่จะนำไปเปลี่ยนแปลงสังคม นักสังคมนิยมอุคมคติเหล่านี้ พยายามที่จะใช้เหตุผลในการโน้มน้าวชนชั้นปกครอง ให้ยอมรับถึงการจัดสรรสังคมใหม่ที่คำนึงถึงส่วนรวมเป็นใหญ่ ด้วยมีความเข้าใจว่า สังคมจะเป็นไปโดยสมเหตุสมผลก็ด้วยความมีเหตุผลของมนุษย์เท่านั้น แต่ในสภาพความเป็นจริงแล้ว ชนชั้นปกครองไม่ได้ให้ความสนใจในเหตุผลดังกล่าว เพราะกลุ่มชนนี้ จะมองว่ารากฐานของสังคม คือ เศรษฐกิจ เพราะฉะนั้นการจัดสรรสังคม จึงควรเริ่มต้นที่การจัดสรรระบบเศรษฐกิจ

โดยสรุปแล้ว นักสังคมนิยมอุคมคติ ได้ให้แนวความคิดใหม่หลายประการ ซึ่งเป็น การวิจารณ์สำนักคลาสสิก ใน 3 ประเด็น คือ

ประการแรก การให้รัฐมีบทบาทในทางเศรษฐกิจมากกว่าที่จะปล่อยให้เอกชน มีอิสระและมีบทบาททางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะที่มีความสำคัญจนมากเกินไป

ประการที่สอง ปรารถนาให้สังคมมีความร่วมมือ ชั่วสเหลือทิ้งกันและกันมากกว่า การแข่งขัน และเป็นความร่วมมือโดยสมัครใจ

ประการที่สาม สนับสนุนให้ชุมชน หรือสังคม เป็นเจ้าของทรัพย์สินร่วมกัน โดย เฉพาะปัจจัยสำคัญทางการผลิต และชี้ให้เห็นถึงปัญหาความไม่เท่าเทียมกันในรายได้

อย่างไรก็ตาม คำว่า "สังคมนิยม" ในแนวคิดของนักสังคมนิยมอุคมคติหรือสุธโทเปส นั้น ไม่จำเป็นต้องหมายความว่า เป็นลัทธิที่เสนอให้รวมปัจจัยการผลิตเป็นของรัฐ หรือของสังคม

ไม่ว่าในระดับใด นักสังคมนิยมเริ่มแรกเหล่านี้ ก็ไม่ได้เสนอเช่นนั้น แต่มีความหมายเพียงว่าเป็น ลัทธิเศรษฐกิจการเมือง ที่คำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนรวม ชะจัดการเอาโรคเอาเปรียบ ทำลายความ เหลื่อมล้ำต่ำสูง และความแตกต่างระหว่างชนชั้นของสังคม โดยให้มนุษย์เห็นใจให้ความช่วยเหลือ ร่วมมือกันกับมนุษย์ผู้อื่น ซึ่งนักสังคมนิยมลุดมคติ จะเสนอให้เปลี่ยนสภาพแวดล้อมของสังคมเสียใหม่ แล้วมนุษย์จะประสบสันติสุข ข้อเสนอเช่นนี้ ต่อมาถูกโจมตีโดย คาร์ล มาร์กซ์ ว่าเป็นความคิด เพื่อฝัน หรือเป็นสังคมนิยมกระฎุมพี (bourgeois socialism) ที่หวังว่าคนทุกคนในสังคมจะ ผสานเข้ากันได้หมด โดยผ่านกระบวนการให้การศึกษา (เหตุผล) และการปฏิรูป โดยมีได้คำนึงถึง วิวัฒนาการประวัติศาสตร์การต่อสู้ระหว่างชนชั้นดังเช่นในลัทธิ มาร์กซิสม์

สังคมนิยมวิทยาศาสตร์หรือสังคมนิยมมาร์กซิสม์ (Scientific Socialism หรือ Marxism)

บรรดานักปรัชญาสำคัญ ๆ ของโลกนับตั้งแต่ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา ไม่มีนักปรัชญา คนใดที่กำหนดหลักการและพัฒนาแนวความคิดซึ่งมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของมนุษยชาติและการเมือง ระหว่างประเทศ ในขอบเขตที่กว้างขวางเท่า คาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx) ผู้วางรากฐาน และเป็นนักปรัชญาสำคัญที่ริเริ่มแนวคิดสังคมนิยมวิทยาศาสตร์ หรือ ลัทธิคอมมิวนิสต์ โดยมี ฟรีดริช เองเงิลส์ (Friedrich Engels) เป็นผู้ช่วยสนับสนุน และผู้ที่พัฒนาความคิดของคนทั้งสองให้เกิด ผลทางการปฏิบัติอันเป็นพื้นฐานของขบวนการคอมมิวนิสต์ ในการต่อมาคือ เลนิน (Lenin) และ เหมาเจ๋อตุง (Mao Tsetung) แนวความคิดของมาร์กซ์มีความสำคัญต่อขบวนการคอมมิวนิสต์ ทั่วโลก เพราะมาร์กซ์ได้เสนอหลักการแนวความคิดที่มีระบบและเป็นวิทยาศาสตร์ที่สามารถทำให้ ผู้รับแนวความคิดและทฤษฎีของมาร์กซ์นำมาปฏิบัติได้ ทรรศนะของมาร์กซ์นับได้ว่าเป็นการมองโลก ในแนวใหม่โคสสั้นเชิง มาร์กซ์อ้างตั้งแต่โลกทัศน์ มนุษย์ วัฒนธรรมตลอดไปจนถึงประวัติศาสตร์ และสังคม ทรรศนะใหม่นี้ทำให้เกิดวิถีชีวิตอีกแบบหนึ่งซึ่งแตกต่างจากทรรศนะที่สืบมาจากวัตถุนิยม กลไก ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมและการเมืองแบบประชาธิปไตยอันนับได้ว่าเป็นอุดมคติสำคัญ ของโลกในยุคนั้น ก่อนที่จะได้กล่าวถึงแนวความคิดที่สำคัญของลัทธิมาร์กซิสม์ ต่อไปนั้นจะได้กล่าว ถึงประวัติของ คาร์ล มาร์กซ์ ผู้ก่อกำเนิดแนวความคิดนี้เป็นลำดับแรกก่อน

คาร์ล มาร์กซ์ (Karl Heinrich Marx 1818-1883)

มาร์กซ์ กำเนิดในครอบครัวหมอสอนศาสนาชนชั้นในเยอรมัน มาร์กซ์ได้รับอิทธิพลทางความคิดเบื้องต้นจากบิดาซึ่งเป็นคนรุ่นใหม่ที่มีสมนในปรัชญาของ วอลแตร์และรุสโซ่ มาร์กซ์สำเร็จปริญญาเอกทางด้านปรัชญาจากมหาวิทยาลัยแห่งกรุงเบอร์ลิน ซึ่งการศึกษาปรัชญาในยุโรปช่วงนั้นตกอยู่ภายใต้อิทธิพลแนวคิดของสำนัก เฮเกเลียน (Hegelians) และมาร์กซ์เองได้รับอิทธิพลจากแนวคิดของเฮเกลมามาก เช่นเดียวกับนักคิดที่ยิ่งใหญ่ในประวัติศาสตร์อีกหลายคน ชีวิตของมาร์กซ์เป็นชีวิตที่ต้องผจญกับมรสุมทางการเมืองอยู่ตลอดเวลา ต้องเผชิญกับการต่อต้านและโจมตีจากหลาย ๆ ฝ่าย และยังต้องประสบกับสภาพทางเศรษฐกิจที่รัดตัวอยู่บ่อยครั้ง เมื่อสำเร็จการศึกษาแล้ว มาร์กซ์เข้าทำงานที่หนังสือพิมพ์ไรนชไชตุง หลังจากได้รับการปฏิเสธในการสมัครเป็นอาจารย์ที่มหาวิทยาลัยกรุงบอนน์ และเมื่อมาร์กซ์ได้เป็นบรรณาธิการของหนังสือดังกล่าวซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์หัวก้าวหน้าในขณะนั้น ได้สร้างความไม่พอใจให้กับรัฐบาลจึงต้องถูกสั่งปิด มาร์กซ์จึงเดินทางไปปารีสอันเป็นจุดศูนย์กลางของขบวนการสังคมนิยมในขณะนั้นและได้พบกับ บากูนิน ปрудоง และฟรีดริช เองเงิลส์ (Friedrich Engels 1820-1895) นายทุนเจ้าของโรงงานทอผ้าผู้ซึ่งมีความสนใจในระบบสังคมนิยมเช่นเดียวกับมาร์กซ์และได้กลายมาเป็นทั้งเพื่อนและผู้ให้ความช่วยเหลือด้านการเงินแก่ครอบครัวของมาร์กซ์ ตลอดจนได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและทำงานร่วมกันจนมีผลงานร่วมกันหลายชิ้น ระหว่างอยู่ที่ปารีส มาร์กซ์เขียนหนังสือเกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์การเมืองไว้หลายเล่มที่สำคัญเช่น Outline of a Critique of Political Economy (1844) Economic and Philosophic Manuscripts (1844) มาร์กซ์ที่ลี้ภัยมาได้เพียงสองปีก็ถูกรัฐบาลฝรั่งเศสขับไล่ออกนอกประเทศ โดยกล่าวหาว่ามาร์กซ์เป็นนักปฏิวัติที่อันตราย มาร์กซ์จึงเดินทางไปเบลเยียมร่วมกับเองเงิลส์ก่อตั้งสมาคมคอมมิวนิสต์แห่งเบลเยียม และออกคำประกาศคอมมิวนิสต์ (Manifesto of The Communist Party 1848) ช่วงเวลาที่เบลเยียมมาร์กซ์เขียนหนังสือที่สำคัญเช่น Theses on Feuerbach (1845) The German Ideology (1845-1846) เมื่อการปฏิวัติของชนชั้นกรรมาชีพในยุโรป เมื่อปี 1848 ล้มเหลว มาร์กซ์ ซึ่งมีส่วนร่วมในแกนนำของการปฏิวัตินั้นได้ถูกขับไล่ออกจากเบลเยียม มาร์กซ์ จึงเดินทางกลับไปเป็นบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ไรนชไชตุงฉบับใหม่ แต่ในที่สุดรัฐบาลเยอรมันก็ขับไล่เขาอีกในข้อหาบดบัง มาร์กซ์จึงเดินทางไปปารีสแต่ก็ถูกขับไล่อีก สุดท้ายมาร์กซ์

จึงย้ายไปลอนดอนซึ่งเขาและครอบครัวได้อาศัยอยู่จนกระทั่งถึงอายุสี่สิบ ในลอนดอนมาร์กซ์ใช้เวลาส่วนใหญ่ในการค้นคว้าและเขียนงานสำคัญทางเศรษฐศาสตร์การเมืองเป็นจำนวนมาก ที่สำคัญที่สุดคือ *Capital*⁷⁶ 3 เล่ม นอกจากนั้นมีงานอื่น ๆ เช่น *The Class Struggle in France*

⁷⁶ หนังสือ *Capital* หรือ *ทุน* นี้เป็นงานเขียนที่สำคัญที่สุดของมาร์กซ์ซึ่งได้เปิดเผยถึงแก่นแท้ของระบบทุนนิยม โดยได้รวบรวมสติปัญญาทั้งหมดที่เขามีลงไปหนังสือดังกล่าว เป็นหนังสือที่อ่านได้ค่อนข้างยากและมีจำนวนมากรวม 4 เล่ม (ประมาณเกือบ 3000 หน้า) ทั้งนี้ สุกา ศิริमानนท์ ได้ให้บรรดาศิษยาภิบาลไว้ถึงวิธีการจะอ่านหนังสือ *Capital* ว่าจะต้องเตรียมการอ่านหนังสือใดมาก่อน ตลอดจนได้สรุปใจความสำคัญของหนังสือดังกล่าว ไว้ใน สุกา ศิริमानนท์ มาร์กซ์จึงใจจะพิสูจน์อะไรอย่างไร? (กรุงเทพฯ โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์ 2530) และสรุปย่อของหนังสือ *Capital* ได้ใน Mark Blaug *Economic Theory in Retrospect* (Fourth Edition, Cambridge University Press, 1985) P.266-287.

1848 to 1850 (1850) Political Economy (1859) Theories of Surplus Value เล่ม 1-3 (1861-1863) A Critique of The Gotha Programme (1875) เป็นต้น⁷⁷

มาร์กซ์เติบโตขึ้นมาในช่วงเวลาที่ประเทศต่าง ๆ ในยุโรปกำลังเปลี่ยนแปลงจากสังคมชนบทไปสู่สังคมเมือง จากสังคมเกษตรกรรมไปสู่ระบบสังคมอุตสาหกรรม มาร์กซ์ได้สังเกตเห็นสภาพสังคมซึ่งเกิดการแบ่งแยกทางชนชั้น การเอาเปรียบเอื้อเอื้อกันซึ่งกันและกันระหว่างชนชั้น มาร์กซ์รู้สึกสมเพชเวทนาต่อความเป็นอยู่ของกรรมกรผู้ใช้แรงงาน รู้สึกถึงซึ่งต่อระบบทุนนิยมและการเอาเปรียบเอื้อเอื้อกัน ทำให้มาร์กซ์ใฝ่ฝันถึงสังคมในอุดมคติที่ปราศจากความขัดแย้งจึงทำให้มาร์กซ์พยายามคิดค้นปรัชญาหรือทฤษฎีที่จะมารองรับสนับสนุนอุดมการณ์ของเขา จากความรู้สึกที่อยากจะช่วยเหลือบรรดากรรมกรผู้ใช้แรงงานที่ทุกข์ยาก มาร์กซ์จึงได้เข้าร่วมกับกระบวนการเคลื่อนไหว

⁷⁷ดูรายละเอียดชีวิตประวัติ คาร์ล มาร์กซ์ได้ใน จักรทิพย์ นาดสุภา, อ้างแล้ว, หน้า 79-80 ; สศ สันตสมบัติ, จากวานรถึงเทวดา: คาร์ล มาร์กซ์ และมนุษยวิทยา คาร์ล มาร์กซ์ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530), หน้า 2-6 ; ฉันทิมา อ่องสุริรักษ์, วิเคราะห์หลักทฤษฎีคอมมิวนิสต์ แปลจาก "The Theory and Practice of Communism" โดย K.N. Carew Hunt (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526), หน้า 43-48 ; Ingrid Hahne Rima Development of Economic Analysis P.179-181; Robert Bekelund, jr and Robert F. Hebert, อ้างแล้ว, P.261-263; M.L Blatia, อ้างแล้ว, หน้า 277-279; จามะรี พัทธังวงศ์, แนวความคิดทฤษฎีทางสังคมวิทยา ตอน คาร์ล มาร์กซ์ แปลจาก "Masters of Sociological Thought: Ideas in Historical and Social Context" โดย Lewis A. Coser P. 42-87 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2533), หน้า 33-55 และ 77-95; เลนิน, ฐานะทางประวัติศาสตร์ของลัทธิมาร์กซ์ (กรุงเทพฯ: กลุ่มนางนวลอักษรไทยการพิมพ์, 2523), หน้า 2-11 และ ทวีป วรดิถก, "ชีวิตและงานของ คาร์ล มาร์กซ์ (สังเขป)" ใน สมัชชาวิชาการสังคมศาสตร์ เพื่อการวิจัยประจำปี 2526 เอกสารกลุ่มสาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมือง (กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526), หน้า (12-1-1)-(12-1-15).

สากล เนื่องจากมาร์กซ์เชื่อว่าหากก่อให้เกิดสำนึกทางชนชั้น (class consciousness)⁷⁸ ในหมู่กรรมกรผู้ใช้แรงงานแล้วจะสามารถเกิดการรวมตัวกันของชนชั้นนี้เพื่อต่อสู้กับชนชั้นปกครอง และจะนำไปสู่การปฏิวัติในที่สุด โดยเมื่อมีการจัดตั้งสมาคมผู้ใช้แรงงานระหว่างประเทศ (The International Working Men's Association) ครั้งที่ 1⁷⁹ ที่ลอนดอน (1864) มาร์กซ์ มีบทบาทสำคัญ เขาเป็นผู้ร่างประกาศและกฎต่าง ๆ ของสมาคม ภายหลังสมาคมนี้ประสบความล้มเหลว เพราะความแตกแยกกันระหว่าง มาร์กซ์ และ บากูนิน

ลัทธิเศรษฐกิจการเมืองของมาร์กซ์ส่วนใหญ่เป็นการวิจารณ์ประวัติศาสตร์มนุษย์โดยเฉพาะการวิจารณ์ระบบนายทุน ปรัชญาของมาร์กซ์ว่าด้วยแนวความคิดทางเศรษฐกิจและสังคม อันเป็นอุดมการณ์ทางการเมืองที่ทรงพลังต่อมานั้น ดูเหมือนว่าเต็มไปด้วยข้อของใหม่ ไม่ว่าจะเห็นความเห็นเรื่องการให้ชุมชนเป็นเจ้าของทรัพย์สิน ทิศนะทางประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ การต่อสู้ระหว่างชนชั้นทางสังคม ทฤษฎีว่าด้วยวิกฤตการณ์เศรษฐกิจที่เกิดขึ้นเป็นระยะ เป็นต้นนั้นความคิดดังกล่าวล้วนเป็นความคิดที่เคยมีมาแล้วในสมัยก่อนมาร์กซ์ แต่สิ่งที่ทำให้มาร์กซ์แตกต่างจากนักคิดทั้งหลายอยู่ที่การใช้วิธีการวิเคราะห์ปัญหาของมาร์กซ์ ซึ่งมาร์กซ์ถือว่าวิธีคิดของเขามีระบบกว่า และเป็นวิทยาศาสตร์มากกว่าความคิดของนักสังคมนิยมรุ่นก่อนหรือร่วมสมัยกับเขา⁸⁰ ซึ่งมาร์กซ์กล่าวว่านักสังคมนิยมผู้อื่นมีความคิดเห็นที่เพ้อฝัน วิเคราะห์สภาพการณ์ด้วยจิตนิยม มีลักษณะเป็น

⁷⁸ ยศ สันตสมบัติ, อ้างแล้ว, หน้า 7.

⁷⁹ สมาคมผู้ใช้แรงงานระหว่างประเทศหรือที่เรียกว่าองค์กรสากลเป็นองค์การความร่วมมือกันระหว่างขบวนการคอมมิวนิสต์สากล โดยมีการจัดตั้งขึ้นมาทั้งหมด 4 ครั้ง ตั้งแต่ปี 1864-1938 อันเนื่องจากความขัดแย้งกับทางแนวความคิดของบรรดานักสังคมนิยม ดูรายละเอียดของสมาคมผู้ใช้แรงงานระหว่างประเทศได้ใน วิลเลียม ฟอสเตอร์, วีรจิต แปล, ลัทธิมาร์กซ์กับขบวนการกรรมกรสากล สากลที่ 1 (1864-1876) (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สากล, 2524); ฉันทิมา อ่องสุริรักษ์, อ้างแล้ว, หน้า 199-207 และ 216-233, โรจนา อนารยะสมัย, ลัทธิมาร์กซ์ต่อสู้คัดค้านลัทธิอวสโกลาส, ลัทธิแก๊ง (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ "หสชาติ", 2523), หน้า 78-83.

⁸⁰ ชีฮอนันต์ สมุทวณิช, อ้างแล้ว, หน้า 139-140.

นามธรรมและขาดข้อมูลทางประวัติศาสตร์สนับสนุน มาร์กซ์เป็นคนแรกที่นำเอาความคิดสังคมนิยมสายต่าง ๆ มาประสานรวมกันเข้าเป็นอุดมการณ์สังคมนิยมในยุคใหม่ ที่มาร์กซ์เรียกว่า "คอมมิวนิสต์"⁸¹ โดสอาคียแนวความคิดสามประการที่สำคัญในศตวรรษที่ 19 ในประเทศยุโรป มารวบรวมวิเคราะห์ขึ้นอย่างเป็นระบบ ซึ่งปรัชญามาร์กซ์มีชื่อเรียกแนวความคิดสามประการนั้นว่า องค์ประกอบสามส่วนของลัทธิมาร์กซ์⁸² ได้แก่

(1) ปรัชญาไดอาเล็กติก⁸³ (Dialectical Philosophy) ของ เฮเกิล และ ลัทธิวัตถุนิยม (Materialism) ของ ลูควิต ฟอย บัค (Ludwig Feuerbach 1804-1872) มาร์กซ์ นำมาปรับปรุงเป็นแนวปรัชญาใหม่ คือ ลัทธิวัตถุนิยมไดอาเล็กติก (Dialectical Materialism) และแตกแขนงเป็นวัตถุนิยมประวัติศาสตร์ (Historical Materialism) หลักการเปลี่ยนแปลงแบบไดอาเล็กติกนั้นเป็นแนวความคิดของเฮเกิล ซึ่งมาร์กซ์ได้รับแนวความคิดดังกล่าวมาจากการศึกษาในมหาวิทยาลัย หลักไดอาเล็กติกเป็นแนวความคิดเกี่ยวกับวิวัฒนาการ

⁸¹ คำว่าคอมมิวนิสต์ในทัศนะของมาร์กซ์เป็นระยะของสังคมที่สูงกว่าขั้นสังคมนิยม อย่างไรก็ตาม มาร์กซ์เรียกพรรคที่เขาก่อตั้งในปี 1847 ว่าพรรคคอมมิวนิสต์ก็เพราะในเวลาดังกล่าว มีชื่อพรรคสังคมนิยมอยู่ในฝรั่งเศสของหลุยส์ บลังค์ อยู่แล้วนอกจากนี้มาร์กซ์ยังให้ชื่อประกาศ (แถลงการณ์) ของระบบสังคมของเขาว่า "คอมมิวนิสต์" (The Communist Manifesto) ก็เพราะว่าคำว่า "สังคมนิยม" ในระยะนั้นมีความหมายถึงอุดมคตินิยมและ "แก้วสารพัดนึกของการแก้ปัญหาสังคม" อ้างใน ฉันทิมา อ่องสุริย์, อ้างแล้ว, หน้า 35.

⁸² เลนิน, ฐานะทางประวัติศาสตร์ของลัทธิมาร์กซ์, หน้า 14.

⁸³ คำว่า ไดอาเล็กติก (dialectics) ในภาษาไทยมีผู้ใช้คำต่าง ๆ แปล คือ "วิชาวิธี" ดำรง บูรณธรรม, "ปรัชญาแห่งลัทธิวัตถุนิยม" ใน นิติศาสตร์ 2500 นิมพ์ใหม่ใน ปรัชญา และวิธีคิดของลัทธิวัตถุนิยม (เสียงใหม่: สโมสรนักศึกษามหาวิทยาลัยเสียงใหม่, 2517), หน้า 21-77; "ประติการ" ปรีดี พนมยงค์, ความเป็นอนิจจังของสังคม (กรุงเทพฯ: พิมพ์ครั้งที่ 4 นิติเวช, 2513), หน้า 72-73; และ "ปฏิวิวัฒนาการ" เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, "วิเคราะห์สังคมไทยโดยความคิดวัตถุนิยม" ใน สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ปีที่ 12 ฉบับที่ 5 พฤษภาคม 2517 หน้า 74-86.

ที่เชื่อว่าวิวัฒนาการต่าง ๆ เป็นผลจากความขัดแย้งกันระหว่างภาวะการมีที่เป็ภาวะเก่ากับภาวะใหม่ ในที่สุดส่วนที่ถูกต้องค้างในภาวะเก่ากับภาวะใหม่จะรวมกันเข้าก่อให้เกิดภาวะใหม่ที่ดีกว่าเดิมและความขัดแย้งก็จะสูญสิ้นไป และเมื่อเวลาผ่านไปอีกกระษะหนึ่งภาวะใหม่ดังกล่าวจะกลายเป็นภาวะเก่าและมีภาวะใหม่ที่ขัดแย้งกับภาวะเก่าอีก และนำไปสู่ภาวะใหม่ที่ดียิ่งขึ้นอีก เช่นนี้ เร็วไปจนกว่าจะบรรลุถึงขั้นสุดท้ายของประวัติศาสตร์ และกระบวนการนี้เป็นสิ่งหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะแต่ละความคิดนั้นจะมีเชื้อของการแปรเปลี่ยนติดอยู่ในตัวของมันเอง และการเปลี่ยนแปลงแต่ละครั้งนั้นหมายถึงความก้าวหน้าและวิวัฒนาการของประวัติศาสตร์ในแต่ละขั้นตอน อย่างไรก็ตาม มาร์กซก็กล่าวว่าวิถีการโคจรเล็ดคิกของคนนั้นต่างกับของเฮเกล เพราะของเฮเกลเป็นปรัชญาจิตนิยมซึ่งยอมรับว่าความคิดหรือสิ่งลึกลับที่เป็นนามธรรมมีอิทธิพลต่อมนุษย์และการเปลี่ยนแปลงในสังคม แต่ของมาร์กซเป็นปรัชญาวัตถุนิยมซึ่งมาร์กซได้รับอิทธิพลจากฟอยบัต ปรัชญาวัตถุนิยมของมาร์กซได้พัฒนาขึ้นเป็นแบบใหม่กว่าที่ถือว่าในธรรมชาติมีทั้งมนุษย์และวัตถุ และด้วยการอาศัยวิถีการโคจรเล็ดคิก จะสามารถอธิบายฐานะของมนุษย์ในธรรมชาติและในสังคม และประวัติศาสตร์ของมนุษย์ กล่าวคือ มาร์กซสามารถอธิบายฐานะและประวัติศาสตร์ของมนุษย์ได้ว่าเป็นไปตามแนวทางการขัดแย้ง (โคจรเล็ดคิก) ตอบโต้กันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติแวดล้อมและสังคม^{๕๔}

ในทรนระณะของมาร์กซ มนุษย์เป็นทั้งผลของสภาพแวดล้อมและเป็นผู้มีศักยภาพที่จะเปลี่ยนสภาพแวดล้อมด้วยการกระทำของเขาเอง ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อม ธรรมชาติและสังคมคือประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์จึงเริ่มที่มนุษย์ แต่มนุษย์ไม่ได้กำหนด

^{๕๔} ดูรายละเอียด ปรัชญาโคจรเล็ดคิก ใน จิตรทิพย์ นากสุภา, ลัทธิเศรษฐกิจการเมือง, หน้า 80-83 ; จันทิมา ล่องสุวัณษ์, วิเคราะห์ลัทธิคอมมิวนิสต์, หน้า 53-87 ; ซ็อนันต์ สมุทวณิช, ประชาธิปไตย สังคมนิยม คอมมิวนิสต์ กบฏการเมืองไทย, หน้า 141-143 ; เลนิน, ฐานะทางประวัติศาสตร์ของลัทธิมาร์กซ, หน้า 20-24 ; สุรพงษ์ ชัยนาม, มาร์กซ์และสังคมนิยม, หน้า 34-56 ; ช่าง บูรณธรรม, "ปรัชญาแห่งลัทธิวัตถุนิยม" หน้า 21-77 ; ปรีดี พนมยงค์, ความเป็นอนิจจังของสังคม, หน้า 68-74 ; น. ชญานต์มย์, วิวัฒนาการของมาร์กซิสม์ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เศลลิตไทย, 2516), หน้า 4-7 ; Howard J. Sherman Foundation of Radical Political Economy (ME. Sharpe Inc, N.Y., 1987) p. 9-14.

ประวัติศาสตร์อย่างอิสระเต็มที่เพราะมนุษย์ยังอยู่ในสภาพแวดล้อมของธรรมชาติและสังคม การวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ว่ามีพื้นฐานจากวัตถุธรรมชาติและมนุษย์ และการขัดแย้งตอบโต้ระหว่างสิ่งทั้งสองเรียกว่า "การมองประวัติศาสตร์แบบวัตถุนิยม" หรือ "วัตถุนิยมประวัติศาสตร์" (Historical Materialism)^{๕๕} เป็นการตีความประวัติศาสตร์ด้วยหลักวัตถุนิยมคือวัตถุนิยม โดลาเล็คติค ที่นำไปประยุกต์ใช้กับความสัมพันธ์ของมนุษย์ในสังคมในเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ ซึ่งสรุปการวิเคราะห์ของมาร์กซ์ในเชิงประวัติศาสตร์ได้ว่า ในการผลิตของสังคมซึ่งมนุษย์กระทำไปนั้น จะเข้าสู่ความสัมพันธ์ที่แน่นอนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และเป็นอิสระจากความต้องการของมนุษย์ ความสัมพันธ์ในการผลิต (Relations of production) จะสอดคล้องกับลำดับขั้นพัฒนาการเฉพาะของพลังการผลิตทางวัตถุ (material production forces) ซึ่งความสัมพันธ์ในการผลิตทั้งหมดจะรวมกันเป็นโครงสร้างเศรษฐกิจ (economic structure) ของสังคมซึ่งจะมีโครงสร้างส่วนบน (superstructure) ได้แก่ระบบกฎหมาย การเมือง วัฒนธรรม ความคิด เกิดขึ้น หมายความว่าในการพิจารณาประวัติศาสตร์จะตั้งแยกออกเป็น 3 ส่วน คือ "พลังการผลิต" คือความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติหรือวิธีการที่มนุษย์ขัดแย้งเพื่อเอาชนะธรรมชาติ นั่นก็คือ วิธีการผลิต (เทคโนโลยี) "ความสัมพันธ์ในการผลิต" คือโครงสร้างเศรษฐกิจหรือระบบกรรมสิทธิ์กำหนดว่าใครเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต และประการสุดท้าย "โครงสร้างส่วนบน"

^{๕๕} ประชุม โจนจาส, "ปรัชญาวัตถุนิยมและสังคมนิยม" ใน นาวาว่าด้วยลัทธิสังคมนิยม, หน้า 10-13 ; เลนิน, ฐานะทางประวัติศาสตร์ของลัทธิมาร์กซ์, หน้า 24-30 ; ฉันทิมา อ่องสุรภัท, วิเคราะห์ลัทธิคอมมิวนิสต์, หน้า 87-92 ; ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, ลัทธิเศรษฐกิจการเมือง, หน้า 84-86 ; สุรพงษ์ ชัยนาม, มากซ์และสังคมนิยม, หน้า 47-48 ; ชีซอนันต์ สมุทวณิช, ประชาธิปไตย สังคมนิยม คอมมิวนิสต์ กับการเมืองไทย, หน้า 143-150 และ ฅเนศ อารักษ์สุวรรณ, "ปรัชญาประวัติศาสตร์ของลัทธิมาร์กซ์" ใน ปรัชญาประวัติศาสตร์ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2527), หน้า 160-180.

ส่วนที่เป็นพื้นฐาน คือ พลังการผลิตและความสัมพันธ์ในการผลิต ซึ่งรองรับโครงสร้างส่วนบน การมองประวัติศาสตร์แบบวัตถุนิยม มุ่งสนใจส่วนที่เป็นพื้นฐาน กล่าวคือ สนใจในการผลิต และการทำมาหากินของมนุษย์ว่าเป็นรากฐานประวัติศาสตร์ เมื่อพลังการผลิตเปลี่ยน จะทำให้ความสัมพันธ์ในการผลิต และระบบกรรมสิทธิ์เปลี่ยน การขัดแย้งกับโครงสร้างส่วนบน ซึ่งพยายามรักษาสถานะเดิมจะเกิดขึ้น ทำให้เกิดการปฏิวัติสังคม เพื่อปรับเปลี่ยนให้เกิดความสอดคล้องกันในปัจจัยทั้งสามต่อไป นั่นกล่าวได้ว่าโดยพื้นฐานแล้วประวัติศาสตร์ของมนุษย์เป็นประวัติความขัดแย้งด้านเศรษฐกิจ

จากหลักดังกล่าว มาร์กซ์นำมาอธิบายวิวัฒนาการของสังคมโดยแบ่งสังคม ออกเป็น 5 ยุค^{๕๕} ตามความแตกต่างของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในแต่ละสมัยดังนี้

1. สังคมบุพกาล หรือดั้งเดิม (primitive society) ในสังคมนี้ไม่มีทรัพย์สินส่วนบุคคล ไม่มีใครเป็นเจ้าของที่ดิน สมาชิกในสังคมมีความเป็นอยู่อย่างสงบ เพราะไม่มีชนชั้น จึงไม่มีการขูดรีด

2. สังคมทาส (slavery society) ทำมาหากินในแบบเกษตรกรรม ทาสเป็นผู้ทำงาน แต่ผลผลิตตกเป็นของเจ้านาย

3. สังคมศักดินา (feudal society) การผลิตทางการเกษตร กระทำโดยไพร่ที่ดิน (serf) ส่วนผลผลิตตกเป็นของชนชั้นขุนนางเจ้าที่ดิน ในยุคนี้เริ่มมีการผลิตสินค้าที่ไม่ใช่ด้านเกษตรกรรม ได้แก่ พวกสินค้าหัตถกรรม

4. สังคมนายทุน (capitalist society) ยุคนี้มีการปฏิวัติอุตสาหกรรม ใช้เทคนิคการผลิตเป็นแบบวิทยาศาสตร์ สังคมประกอบด้วยชนชั้น นายทุนหรือเจ้าของปัจจัยการผลิตกับชนชั้นผู้ใช้แรงงานหรือกรรมกร

5. สังคมคอมมิวนิสต์ (communist society) ตั้งอยู่บนรากฐานกรรมสิทธิ์ร่วมกันในปัจจัยการผลิตไม่มีชนชั้นนายทุนอีกต่อไป สมาชิกในสังคมมีฐานะเท่าเทียมกันหมด ในอันที่จะต้องทำหน้าที่ของตนเองในสังคม ดังนั้นการขูดรีดจึงหมดไป

^{๕๕} ตะวันชาย ชุ่มสาย ๗ อุตสาหกรรม, "แนวการตีความลัทธิมาร์กซ์ที่สำคัญ" ใน นาวา ว่าด้วยลัทธิสังคมนิยม, หน้า 133-135; พรเพ็ญ อึ้งตระกูล, "ประวัติศาสตร์ในทัศนะของสำนักมาร์กซ์" ใน ปรัชญาประวัติศาสตร์, หน้า 151 - 155.

มาร์กซ์อธิบายว่าสังคมชั้นที่ 2-4 นั้นประกอบด้วย 2 ชั้นที่ขัดแย้งกันในผลประโยชน์ เกิดการชู้ตเอาเปรียบจากชนชั้นปกครอง ทั้งนี้ความขัดแย้งนั้นไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ โดยมีพื้นฐานทางเศรษฐกิจหรือระบบการผลิตของสังคมแต่ละสมัยเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดการความขัดแย้ง และทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น จนกลายเป็นการต่อสู้ระหว่างชนชั้น และนำไปสู่ระบบสังคมใหม่ ทั้งนี้ มาร์กซ์ให้ความสนใจสังคมนาซุนมากเป็นพิเศษ โดยเห็นว่าสังคมนาซุนมีลักษณะที่จะนำไปสู่การต่อสู้ทางชนชั้น (class struggle)^{๒๗} อย่างรุนแรง คือเมื่อสังคมนาซุนเจริญขึ้นอย่างเต็มที่ แล้วความขัดแย้งในสังคมจะทวีมากขึ้น ทำให้ชนชั้นผู้ใช้แรงงานลุกขึ้นมาต่อต้าน และรุนแรงขึ้นทุกที จนท้ายที่สุด ฝ่ายผู้ใช้แรงงานจะเป็นฝ่ายมีชัย สถาปนารัฐในระบบสังคมนิยมขึ้น จากนั้นจะนำไปสู่วิวัฒนาการขั้นสุดท้าย คือขั้นสูงสุดของระบบสังคมนิยม ที่เรียกว่าสังคมคอมมิวนิสต์^{๒๘} อันเป็นระบบที่ปราศจากชนชั้น ปราศจากความขัดแย้งของสมาชิกในสังคมในผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ สังคมมีความเป็นอยู่อย่างสมบูรณ์

กล่าวโดยสรุปแล้วประวัติศาสตร์ในทรรศนะของมาร์กซ์คือ ประวัติศาสตร์ของมนุษย์ต่อสู้กับธรรมชาติโดยพัฒนาพลังการผลิต ต่อสู้กับระบบเศรษฐกิจการเมืองที่มนุษย์ด้วยกันสร้างขึ้นมา ชู้ตกันเอง กาลเวลาที่ผ่านไป ความสัมพันธ์ในการผลิตและโครงสร้างส่วนบนมีลักษณะชู้ตมนุษย์ ไม่ว่าจะในสังคมทาส ศักดินา หรือนาซุน ในทุกระบบปัจจัยการผลิตถูกผูกขาดอยู่ในมือของคนกลุ่มน้อย ทำให้เจ้าของปัจจัยการผลิตมีอำนาจมาก สามารถรวมเอาผลผลิตของแรงงานของผู้อื่นมาเป็นของตัวเอง การชู้ตจึงนำมาซึ่งการต่อสู้ระหว่างชนชั้น ระหว่างชนชั้นเจ้าของปัจจัยการผลิตกับชนชั้นที่ไม่มีปัจจัยการผลิต เกิดการต่อสู้ขัดแย้งปฏิบัติเปลี่ยนแปลงระบบกรรมสิทธิ์ ความสัมพันธ์ทางการผลิตและโครงสร้างส่วนบน ดังนั้นความเปลี่ยนแปลงในประวัติศาสตร์มนุษย์ จึงเป็นการต่อสู้การปฏิบัติเพื่อ

^{๒๗} ฮ็อนันด์ สมทวนิช, อ้างแล้ว, หน้า 155-162; ฉันทิมา ล่องสุรักษ์, อ้างแล้ว, หน้า 93 - 97 และ เลนิน, อ้างแล้ว, หน้า 30 - 35.

^{๒๘} คุราสละ เอียดสังคมในระบะ เปลี่ยนฟาสจากสังคมนิยมไปสู่คอมมิวนิสต์ได้ใน ปรีชา ช้างขวัญอิน, ปรัชญาแห่งอุดมการณ์ทางการเมือง, หน้า 280-291; พรเพ็ญ อินตระกูล, "ประวัติศาสตร์ในทัศนะของสำนักมาร์กซิสต์", หน้า 154-156 และ สุรพงษ์ ทัสนาม, มากซ์และสังคมนิยม, หน้า 127-155.

ขจัดการขูดรีด (exploitation)

(2) แนวความคิดเกี่ยวกับระบบเศรษฐกิจการเมือง (A system of political Economy) มาร์กซ์ ได้รับแนวความคิดมาจากนักเศรษฐศาสตร์สำนักคลาสสิกของอังกฤษ ซึ่งก่อตั้งขึ้นก่อนหน้าสมัยทุนนิยม และกำลังจะเข้าสู่ขั้นทุนนิยม ซึ่งส่วนสำคัญของระบบ ได้แก่ ทฤษฎีแรงงาน ว่าด้วยมูลค่า ทฤษฎีมูลค่าส่วนเกิน โดย มาร์กซ์ ได้แนวคิดมาจาก ริคาร์โด (David Ricardo) ซึ่งกล่าวไว้ในหนังสือ "Principle of Political Economy" ว่า มูลค่าของสินค้านั้นขึ้นอยู่กับปริมาณแรงงานที่จำเป็นสำหรับการผลิตสินค้าไม่ใช่ขึ้นอยู่กับปริมาณแรงงานที่จำเป็นสำหรับการผลิตสินค้า ไม่ใช่ขึ้นอยู่กับค่าตอบแทนที่จ่ายให้แรงงาน ส่วนมาร์กซ์กล่าวว่ามูลค่าแปรเปลี่ยนหรือมูลค่าของสินค้าของสินค้านั้น ๆ กำหนดขึ้นจากจำนวนของแรงงานที่ใช้ในการผลิต ฉะนั้นแรงงานเท่านั้นที่เป็นเครื่องวัดมูลค่าที่สมบูรณ์^{๕๐} มาร์กซ์ และ ริคาร์โด มีความเห็นเช่นเดียวกันว่า แรงงาน คือตัวกำหนดมูลค่าของสินค้า แต่มีข้อแตกต่างที่มาร์กซ์เห็นว่า "แรงงาน" อ่างเดียวเท่านั้นที่เป็นเครื่องวัดมูลค่าของสินค้า เพราะ มาร์กซ์ พิจารณาในแง่ที่ว่า สินค้าทุกประเภทแม้จะมีมูลค่าการใช้และการแลกเปลี่ยน แต่สินค้าทุกอย่างก็เป็นผลผลิตของแรงงาน แรงงานจึงเป็นสินค้าชนิดหนึ่ง ซึ่งผู้ที่ไม่ได้เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตทำให้แก่นาสทุนผู้เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต แรงงานเป็นสินค้าอย่างเดียวที่กรรมกรผู้ไม่มีทุนสามารถหาได้มูลค่าของแรงงานจึงถูกกำหนด โดยมูลค่าของสิ่งที่เป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีพ^{๕๑}

^{๕๐} เอ็ม.เจ. การ์มลอบ, ความคิดทางการเมืองจากเพลโตถึงปัจจุบัน, พิมพ์ครั้งที่ 2 เส้นที่ จามริก แบล, (นครหลวงฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2515), หน้า 563; ฉันทิมา อ่องสุริรักษ์, วิเคราะห์ลัทธิคอมมิวนิสต์, หน้า 118-120 และ เลนิน, ฐานะทางประวัติศาสตร์ของลัทธิมาร์กซ์, หน้า 86.

^{๕๑} ดูรายละเอียดใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ประชาธิปไตย สังคมนิยม คอมมิวนิสต์กับการเมืองไทย, หน้า 150-151; ฉันทิมา อ่องสุริรักษ์, วิเคราะห์ลัทธิคอมมิวนิสต์, หน้า 120-123 และ เคอร์เนสดี มินเดล, ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์มาร์กซิสต์, ถั่วไฟ รุ่งอรุณ แบล (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ดวงกมล, 2529), หน้า 32-33.

มาร์กซ์นำเอาความคิดที่ว่า แรงงานเป็นสิ่งเดียวที่กำหนดมูลค่ามาให้ เป็นรากฐานของทฤษฎีว่าด้วยมูลค่าของส่วนเกิน ปัญหาเรื่องมูลค่าส่วนเกิน เกิดจากการที่แรงงานมีคุณสมบัติพิเศษ สามารถผลิตได้มากกว่าที่จำเป็นสำหรับการยังชีพ อันเป็นคุณสมบัติที่นายทุนจ้างกรรมกรมาเพื่อใช้แรงงาน นั่นคือ กรรมกรคนหนึ่งทำงานเป็นเวลาสิบชั่วโมง สมมติว่าในราวห้าชั่วโมงแรกเขาผลิตมูลค่าที่เขาควรจะได้รับค่าจ้างทั้งหมดแล้ว ซึ่งมาร์กซ์เรียกว่า "แรงงานอันจำเป็นทางสังคม" ส่วนมูลค่าที่ผลิตได้ในห้าชั่วโมงหลังเขาไม่ได้รับเลย นายจ้างจะได้รับเอาส่วนนี้ไป ผลต่างของมูลค่าที่ผลิตได้ในช่วงที่ผลิตได้ในช่วงของแรงงานอันจำเป็นทางสังคม กับที่ผลิตได้ในช่วงที่เกินมา เป็นสิ่งที่มาร์กซ์เรียกว่า "มูลค่าส่วนเกิน" (Surplus Value)^{๑๑} และใช้เป็นมาตรฐานเพื่อวัด "การขูดรีด" (Exploitation) ต่อกรรมกร มาร์กซ์ ได้นำทฤษฎีมูลค่าส่วนเกินมาอธิบายสภาพสังคมทุนนิยมโดยให้เหตุผลว่าเนื่องจากมูลค่าส่วนเกิน เป็นที่มาทางเดียวของผลกำไร และเนื่องจากแรงงานเป็นที่มาทางเดียวของมูลค่า ฉะนั้น อัตราผลกำไรย่อมขึ้นอยู่กั "องค์ประกอบของทุน" คือ อัตราส่วนของแรงงานต่อทุนคงที่ (เครื่องจักร) ที่ใช้ในการผลิตครั้งหนึ่ง ๆ ฉะนั้นสิ่งการปรับปรุงทางด้านวิทยาศาสตร์นำไปสู่การใช้แรงงานในปริมาณที่น้อยลงเท่าใด ผลกำไรยิ่งมีแนวโน้มลดลงมากเท่านั้น^{๑๒} มาร์กซ์จึงได้สรุปหลักสามประการจากทฤษฎีมูลค่าส่วนเกินที่เกี่ยวพันกับสังคมทุนนิยมว่า^{๑๓} ประการแรกหลักว่าด้วยการสะสมทุน โดยที่การแข่งขันบังคับให้นายทุนต้องสะสมทุนมากขึ้น ด้วยการติดตั้งเครื่องจักรที่

^{๑๑} จันทิตา อ่องสุรักษ์, อ้างแล้ว, หน้า 124; ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, ลัทธิเศรษฐกิจการเมือง, หน้า 94; สุภา ศิริमानนท์, แคปิตาลิซึม (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยาม, 2536), หน้า 79-187 และ วิภาช รักหาชาติ, เศรษฐศาสตร์เพื่อมวลชน (กรุงเทพฯ: รุ่งเรืองสมัยการพิมพ์, 2521), หน้า 69-102.

^{๑๒} ชัยอนันต์ สมุทวณิช, อ้างแล้ว, หน้า 153-155; เฮอร์เนส เมนเดล, เศรษฐกิจศาสตร์มาร์กซิสม์, ธัญญา รัตนชัย แปล (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เรียวไฟว์, 2524), หน้า 116-118 และ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, ลัทธิเศรษฐกิจการเมือง, หน้า 99-100.

^{๑๓} จันทิตา อ่องสุรักษ์, วิเคราะห์ลัทธิคอมมิวนิสต์, หน้า 128-129.

ทุนแรงงานเพิ่มขึ้นเพื่อการผลิตที่มากขึ้นแต่จะกลับทำให้อัตรากำไรลดลง^{๕๔} เพราะอัตราส่วนของทุน
คงที่ต่อแรงงานเพิ่มมากขึ้น ประการต่อมา หลักว่าด้วยการผูกขาด ในการแข่งขันกันจำนวนนายทุนจะ
น้อยลง เพราะผู้ที่อ่อนแอกว่าจะถูกขับออกไป ระบบทุนนิยมจะนำไปสู่การผูกขาดในรูปบริษัทใหญ่ ๆ
และประการสุดท้าย หลักว่าด้วยความทุกข์ทรมานทวิชั้นเป็นผลจากการขยายตัวของสังคมทุนนิยม ผลคือ
ความทุกข์ยากลำบากของกรรมกรจะทวีขึ้นเรื่อย ๆ เนื่องจากการใช้เครื่องจักรแทนแรงงาน ทำให้
ผลกำไรลดลง จึงต้องขูดรีดกรรมกรหนักยิ่งขึ้น และเนื่องจากกรรมกรว่างงานมีจำนวนมากขึ้นพวก
นายทุนย่อมจะมีอำนาจต่อรองมากขึ้น ถึงขั้นนี้กรรมกรพร้อมที่จะทำงานในทุกอัตราค่าจ้างอันหมายถึง
ความทุกข์ยากของกรรมกร ซึ่งก็คือมวลชนส่วนใหญ่เกือบทั้งหมดของสังคม มาร์กซ์โจมตีระบบทุนนิยม
ว่าไม่มีสังคมใดเลวร้ายเท่าทุนนิยม เพราะผู้ใช้แรงงานถูกกดขี่อย่างหนักจากการทำงานแต่ไร้ทรัพย์สิน
ขณะที่ชั้นนี้นายทุนกลับมั่งคั่งโดยไม่ได้ทำอะไร นอกจากนี้มาร์กซ์เห็นว่าระบบนายทุนเป็นระบบสุดท้าย
ที่จะมี "แรงงานที่ลบลบลค่าความเป็นมนุษย์" (alienated labour) หรือเปรียบเสมือนแรงงานที่
ตกเป็นทาส เกิดขึ้นได้เนื่องจากการใช้แรงงานผลิตวัตถุสิ่งของมารับใช้มนุษย์ กลับกลายเป็นกิจกรรม
ที่ทำให้มนุษย์หมดไป การที่ใช้แรงงานกลายเป็นการบังคับภายใต้สภาพการทำงานที่เลวร้าย เป็นการ
ทำที่หน้าเพื่อ แต่มนุษย์ก็ต้องทำเพื่อการอยู่รอดของชีวิต สังคมทุนนิยมจึงเป็นสังคมที่เกิดการลบลบลค่า
ของความเป็นมนุษย์ (Alienation)^{๕๕} จากความแตกต่างของชนชั้นทั้งสองในสังคม มาร์กซ์
เชื่อว่า สังคมนิยมพัฒนาขึ้นไปเท่าใด ชนชั้นผู้ถูกกดขี่หรือผู้ใช้แรงงานจะทวีเพิ่มมากขึ้น พร้อมกับ
ความอดทนต่อความทุกข์ยากของพวกเขาจะค่อยลดลง ๆ จนสามารถรวมตัวกันเป็นพลังปฏิวัติสังคม

^{๕๔}อัตรากำไร(Rate of profit)เป็นปรัชญาสูงสุดในการปฏิบัติของระบบทุนนิยม
ความคืบหน้าประการของระบบทุนนิยม ก็ล้วนมาจากความพยายามที่จะรักษาอัตรากำไรไว้
ดูรายละเอียดได้ใน สุกา ศิริमानนท์, มาร์กซ์จึงใจจะพิสูจน์อะไร?, หน้า 52-56.

^{๕๕}ดูรายละเอียดเรื่องการลบลบลค่าของความเป็นมนุษย์หรือความแปลกแยก(Alienation)
ได้ใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, ลัทธิเศรษฐกิจการเมือง, หน้า 29-91; ปรีชา ห้างขวัญอิน,
ปรัชญาแห่งอุดมการณ์ทางการเมือง, หน้า 259-265; จามะรี นิตกษำวงศ์, อ้างแล้ว, หน้า 18-23
และ 59-62 และ ปรีชา เป็สมพงศ์สำนัต, ความแปลกแยกและปัญหามนุษยธรรมในระบบสังคมนิยม
(กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, 2526).

ได้ในที่สุด^{๑๖}

(3) ทฤษฎีว่าด้วยรัฐและการปฏิบัติ ซึ่งมาร์กซ์ได้รับอิทธิพลมาจากประสบการณ์ของการปฏิวัติในฝรั่งเศสในช่วงเวลาดังกล่าว สำหรับทฤษฎีว่าด้วยรัฐในทัศนะของมาร์กซ์และเอนเงิลส์แล้ว โจมตีว่าโดยแก่นแท้แล้วรัฐเป็นสิ่งที่ชั่วร้ายเพราะรัฐเป็นผลิตผลของชนชั้น ด้วยเหตุนี้รัฐจะต้องสลายตัวไปเมื่อบรรลุถึงสังคมไร้ชนชั้น^{๑๗} ในหนังสือ *The Origin of the Family, Private Property and the State* มาร์กซ์และเอนเงิลส์ กล่าวว่า รัฐไม่ใช่อำนาจที่มาจากนอกสังคม แต่เกิดจากภายในสังคม เมื่อพัฒนาถึงลำดับขั้นที่มีความขัดแย้งในผลประโยชน์เกิดขึ้นระหว่างชนชั้น รัฐจึงจะต้องเกิดขึ้นเพื่อขุดความขัดแย้ง แต่เมื่อเกิดขึ้นแล้วปรากฏว่ารัฐกลับเป็นนายของสังคมเพราะเป็นรัฐที่เกิดจากชนชั้นผู้มีอำนาจทางเศรษฐกิจสูงสุดเสมอ^{๑๘} ใน *The Communist Manifesto* อันเป็นเสมือนคัมภีร์ของมาร์กซ์ได้ประกาศว่ารัฐเป็น "คณะกรรมการบริหารของพวกนายทุน"^{๑๙} กล่าวโดยสรุปแล้ว มาร์กซ์ มองว่ารัฐเป็นเครื่องมือของชนชั้นเจ้าของปัจจัยการผลิต ซึ่งมีไว้เพื่อใช้รักษอำนาจและปัจจัยการผลิตของตน รัฐจึงเป็นโครงสร้างส่วนหนึ่งที่คอยสนับสนุนชนชั้นเจ้าของปัจจัย

^{๑๖} ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน มาร์กซ์, แรงงานรับจ้างและนายทุน (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ บั๊วทอง, 2527); เฮอร์เนส เมนเดล, เศรษฐศาสตร์มาร์กซ์, บทที่ 5 และ จักรทิพย์ นาดสุภา, ลัทธิเศรษฐกิจการเมือง, หน้า 92-102 และดูรายละเอียดเกี่ยวกับข้อถกเถียงทางเศรษฐกิจของมาร์กซ์ได้ใน สุภา ศิริमानนท์, มาร์กซ์จึงใจจะพิสูจน์อะไรอย่างไร?, หน้า 51-78.

^{๑๗} ฉันทิมา อ่องสุรักษ์, วิเคราะห์ลัทธิคอมมิวนิสต์, หน้า 139 และ ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, "ทฤษฎีเกี่ยวกับรัฐ (อำนาจรัฐและอำนาจชนชั้น รัฐในทฤษฎีมาร์กซ์แบบคลาสสิก)" ใน วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ฉบับรวมปีที่ 14 (ฉบับที่ 1 มีนาคม-เมษายน และฉบับที่ 2 พฤศจิกายน-ธันวาคม 2527) หน้า 19/1-21/1.

^{๑๘} Frederick Engels "The Origin of the family, private property and the State", Selected works pp. 449-583 อ้างใน จักรทิพย์ นาดสุภา, ลัทธิเศรษฐกิจทางการเมือง, หน้า 102-103.

^{๑๙} คาร์ล มาร์กซ์ และ เฟรเดอริค เอนเงิลส์, แถลงการณ์พรรคคอมมิวนิสต์, หน้า 56.

การผลิตในการกดขี่ชนชั้นที่ไร้ปัจจัยการผลิตหรือชนชั้นกรรมาชีพ (Proletariat) โดยจะต้องควบคุมความขัดแย้งระหว่างชนชั้น ในเรื่องผลประโยชน์ สำหรับรัฐสมัยใหม่ หรือที่อ้างว่า เป็นรัฐประชาธิปไตย มาร์กซ์พิจารณาว่าเป็นเครื่องมือของนายทุน เพราะจะเจริญเติบโตพร้อมกับความมั่งคั่งและอำนาจทางการเมือง รัฐจึงไม่ใช่สถาบันที่เป็นกลางที่จะคอยประนีประนอมความขัดแย้งในสังคมตามแนวคิดของเสรีนิยมแต่อย่างใด แต่กลับจะคอยปกป้องนายทุนและปราบปรามบรรดากรรมกรแทน การเมืองในระบบนายทุนจึงมีสภาพเป็นการต่อสู้ที่ชนชั้นกรรมาชีพพยายามแย่งชิงอำนาจชนชั้นนายทุน เพื่อสถาปนาระบบเศรษฐกิจการเมืองใหม่ที่ปราศจากชนชั้น อันเป็นก้าวเดินที่อยู่ระหว่างระบบนายทุน กับระบบคอมมิวนิสต์ คือ ระบบเผด็จการปฏิวัติ ของชนชั้นกรรมาชีพ (The Revolutionary Dictatorship of the Proletariat)¹⁰⁰

เองเกลส์ได้กล่าวไว้ในตอนท้ายของคำไว้อาลัยในพิธีศพมาร์กซ์ว่า "ธาตุแท้ของมาร์กซ์คือการเป็นนักปฏิวัติ และจุดประสงค์หลักในชีวิตของมาร์กซ์ก็คือ การปฏิวัติล้มล้างสังคมทุนนิยม และสถาบันสังคมที่ถูกสร้างขึ้นจากอิทธิพลของระบบทุนนิยม และการนำมาซึ่งเสรีภาพของชนชั้นกรรมาชีพ"¹⁰¹ จากหนังสือ The Communist Manifesto มาร์กซ์กล่าวว่าประวัติศาสตร์ของการต่อสู้ทางชนชั้นระหว่างผู้กดขี่ กับผู้ถูกกดขี่ ซึ่งมีผลประโยชน์ขัดแย้งกัน และไม่สามารถประนีประนอมได้¹⁰² ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า เมื่อระบบนายทุนนิยมขยายไปมากขึ้นในที่สุด ใช้แรงงานซึ่งยังทุกข์ยากมากขึ้นก็จะรวมตัวกันปฏิวัติสังคมล้มระบบนายทุน เปลี่ยนเป็นระบบเผด็จการปฏิวัติของชนชั้นกรรมาชีพ ก่อนที่จะเข้าสู่ระบบคอมมิวนิสต์ ในเรื่องการปฏิวัติชนชั้นกรรมาชีพนี้ จากหนังสือของมาร์กซ์เกี่ยวกับการปฏิวัติในฝรั่งเศส เรื่อง The Class Struggle in France 1848 to 1850 และเรื่อง The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte ที่ให้เห็นว่าชนชั้นกรรมาชีพได้เคยเข้าร่วมกับพวกนายทุนโค่นล้มระบบกษัตริย์ แต่อำนาจรัฐยังคงตกเป็นของ

¹⁰⁰ คาร์ล มาร์กซ์, วิพากษ์หลักนโยบายโกธาวิพากษ์ลัทธิฉวย โอกาส แปลจาก Critique of the Gotha Programme (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สากล, 2524), หน้า 48 และ สรุป ชัยนาม, มากซ์และสังคมนิยม, หน้า 140-142.

¹⁰¹ สศ สันตสมบัติ, จากวานรถึงเทวดา: มาร์กซิสต์และมนุษย์วิทามาร์กซิสต์, หน้า 50.

¹⁰² คาร์ล มาร์กซ์ และ เฟรเดอริค เองเกลส์, แถลงการณ์พรรคคอมมิวนิสต์, หน้า 50.

พวกนาซุนที่มีอำนาจมากกว่า ชนชั้นกรมาชีพจึงพยายามโค่นล้มรัฐนาซุนอีกแต่ล้มเหลว ซึ่งมาร์กซ์กล่าวว่า เป็นเพราะปัจจัยและเงื่อนไขการปฏิวัติยังไม่เพียงพอ เพราะระบบทุนนิยมในขณะนั้นยังพัฒนาไม่เต็มที่ และผู้ถูกกดขี่ยังขาดความ "สำนึก" ในการปฏิวัติ¹⁰³ อย่างไรก็ตาม ทรรศนะของมาร์กซ์เห็นว่าการสถาปนาอำนาจรัฐของคอมมูนปารีส The Paris Commune เมื่อปี 1871 โดยชนชั้นกรมาชีพฝรั่งเศสยึดอำนาจรัฐมาได้จากนาซุนนั้นแม้จะเป็นช่วงเวลาสั้น ๆ เพียงแค่ 2 เดือน แต่เป็นการปกครองที่เรียกว่าเผด็จการของชนชั้นกรมาชีพ ที่สถาปนาระบบสังคมที่ปราศจากการกดขี่เอาไรด์เอาเปรียบชั้นเป็นครั้งแรก เป็นตัวอย่างที่ใกล้เคียงที่สุด ของระบบการปกครอง แบบสังคมนิยมมิวนิสต์ในความคิดของมาร์กซ์¹⁰⁴ มาร์กซ์ให้ความสำคัญกับพลังของชนชั้นกรมาชีพว่าเป็นพลังในการปฏิวัติ ถ้าต้องการจะปลดปล่อยตนเอง สิ่งเดียวที่จะทำได้ก็คือ ต้องปฏิวัติโค่นล้มระบบทุนนิยมโดยการยึดอำนาจทางการเมือง และควบคุมปัจจัยการผลิตทั้งหมด เพื่อทำลายระบบกรรมสิทธิ์เอกชนและระบบการแข่งกันใด ๆ

อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนเป็นระบบคอมมิวนิสต์สมบูรณ์ต้องการเวลาและเป็นเวลานานมาก ไม่ใช่เวลาที่ล้มระบบนาซุนลงก็สามารถจัดตั้งได้สำเร็จ ซึ่งช่วงหลังการปฏิวัติจะเป็นของรัฐเผด็จการของชนชั้นกรมาชีพที่มีอำนาจสูงสุดทางการเมือง และพยายามซื้อเอาทุนจากชนชั้นนาซุนมาไว้ในมือของรัฐที่มีชนชั้นกรมาชีพเป็นผู้ปกครอง¹⁰⁵

¹⁰³ ฉันทิมา อ่องสุรวัช, วิเคราะห์ลัทธิคอมมิวนิสต์, หน้า 151-152 และ

ช็อนนันต์ สมุทรานิช, ประชาธิปไตย สังคมนิยม และคอมมิวนิสต์กับการเมืองไทย, หน้า 155-156.

¹⁰⁴ ซือหัว, "คอมมูนปารีส" พ.บางพลัด แปลใน, ปุกซัน (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สารสาธิต, 2518), หน้า 90-103 และ วิลเลียม ฟอสเตอร์, ลัทธิมาร์กซ์กับขบวนการกรรมกรสากลสากลที่ 1 (1864 - 1876), หน้า 187 - 214.

¹⁰⁵ ฉันทิมา อ่องสุรวัช, อ้างแล้ว, หน้า 152-154; เลนิน, ฐานะทางประวัติศาสตร์ของลัทธิมาร์กซ์, หน้า 68-78 ; สุรพงษ์ ชัยนาม, มาร์กซ์และสังคมนิยม, หน้า 101-105 และ หน้า 140-142; และ คาร์ล มาร์กซ์ และเฟรเดอริค เองเงิลส์, แถลงการณ์พรรคคอมมิวนิสต์, หน้า 67-101.

สังคมอุดมคติในทฤษฎีของมาร์กซ์

ในประวัติศาสตร์ความคิดมนุษย์ มีผู้พยายามแสวงหารูปแบบ และเหตุผลสนับสนุนรูปแบบในการอยู่ร่วมกันมากมาย ซึ่งบุคคลดังกล่าวนี้ เรียกว่า นักปรัชญาการเมืองและสังคม¹⁰⁶ มาร์กซ์เองก็เช่นเดียวกัน ได้พยายามแสวงหาความรูปแบบและโครงสร้างใหม่ of สังคม แม้ว่า มาร์กซ์ ไม่เคยคิดที่จะกำหนดรูปแบบของสังคมคอมมิวนิสต์อย่างละเอียดถี่ถ้วน ให้มีความสมบูรณ์ในตัวมันเอง ดังที่บรรดานักสังคมนิยมอุดมคติ (Utopian Socialists) ได้พยายามวาดภาพสังคมไว้ต่าง ๆ นานา แต่ มาร์กซ์ เองก็มีกรอบหรือโครงในลักษณะกว้าง ๆ ของสภาพสังคมที่พึงจะเกิดขึ้นในทฤษฎี มาร์กซ์ นั่นคือ สังคมอุดมคติของเขาก็คือ สังคมที่มนุษย์ทุกคนช่วยเหลือกัน ต้องมีส่วนร่วมในกิจการของชุมชน เป็นสังคมที่ปราศจากการขูดรีด ปราศจากชนชั้น และ ปราศจากการบังคับเผด็จการ และในท้ายสุดแล้วจะเป็นสังคมที่มีแต่การบริหาร ไม่มีการปกครอง¹⁰⁷ สังคมคอมมิวนิสต์มีจุดมุ่งหมายจะสนองความต้องการต่าง ๆ ของมนุษย์ให้ครบถ้วน ไม่ว่าจะเป็นปัจจัยสี่ที่จำเป็น ตลอดจนความสะดวกสบายและการบันเทิงยามว่าง ในสังคมนี้อัจฉริยภาพทางเทคโนโลยี จะทำให้มนุษย์ไม่ต้องใช้แรงงานมากและมีโอกาสทำงานทางปัญญา แรงจูงใจในการทำงานจะเหลืออยู่เฉพาะแรงจูงใจทางศีลธรรมเท่านั้น เป็นแรงงานเสรี ซึ่งผู้ทำงานจะทำได้ตามที่ตนต้องการอย่างเสรี และด้วยความเต็มใจ มิใช่เพื่อเงิน หรือ เป็นภาระแห่งชีวิตดังที่ผ่านมาในอดีต สำหรับการแจกจ่ายผลผลิตนั้น คอมมิวนิสต์ถือหลักแบ่งให้ตามความจำเป็นของแต่ละคน ซึ่งการที่มนุษย์ได้รับสิ่งที่จำเป็นจากสังคมทั้งหมดนี้จะทำให้มนุษย์มีสุขภาพจิตดี คือไม่ต้องเป็นกังวลห่วงต่ออนาคต ดังนั้นการที่สังคมนิยมคอมมิวนิสต์เชื่อว่า การที่สังคมนิยมอุดมคติ เป็นสังคมที่ไร้ชนชั้น ปราศจากความแตกต่างในเรื่องแรงงานกับปัญญา

¹⁰⁶ ปรัชญาสังคมและการเมือง คือ แนวคิดอันได้แก่ข้อเสนอมูลและเหตุผลสนับสนุนข้อเสนอนั้น เกี่ยวกับโครงสร้างทางการเมืองและรายละเอียดต่าง ๆ ภายในโครงสร้างนั้น เช่น เรื่องสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาค ความยุติธรรม เป็นต้น อ้างใน สมภาร พรหมตา, ปรัชญาสังคมและการเมือง, หน้า 4.

¹⁰⁷ สุรพงษ์ ชัยนาม, มาร์กซ์และสังคมนิยม, หน้า 132 และ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, ลัทธิเศรษฐกิจการเมือง, หน้า 103.

ความแตกต่างจึงถูกขจัดหมดไป คนและระบบสังคมไม่เป็นศัตรูกันอีกต่อไป แต่ละคนจึงเป็นตัวของตัวเอง มีเสรีภาพอย่างแท้จริง ไม่มีความแปลกแยก (Alienation) ต่อตนเองและผู้อื่น ทุกคนจึงเท่าเทียมกัน ทั้งในด้านการตัดสินใจปัญหาส่วนรวม การพัฒนาตนเอง และการใช้สอยสิ่งที่ดี ที่มีอยู่ในสังคม มีการทำงานร่วมกันอย่างเสรี ไม่จำเป็นต้องมีกำลัง เพื่อรักษามลประโยชน์ หรือเพื่อการปกครอง เพราะศีลธรรมของคนดีขึ้น รัฐจึงหมดความจำเป็น คนจะสมบูรณ์ทั้งทางกายและทางใจ¹⁰⁸

มาร์กซ์ มีความเห็นว่ารูปแบบสังคมคอมมิวนิสต์นั้นจะถูกกำหนดโดยสภาวะจำเพาะที่สังคมคอมมิวนิสต์พัฒนาเติบโตอยู่ในแต่ละประเทศ และสภาพการณ์ต่าง ๆ เหล่านั้นมนุษย์ไม่อาจให้คำทำนายไว้ล่วงหน้าได้ว่า จะดำเนินไปในรูปใด เพราะสำหรับ มาร์กซ์ สิ่งที่เราเรียกว่า ลัทธิคอมมิวนิสต์ ก็คือ กระบวนการที่มุ่งล้มเลิกสภาพการณ์ในทุกด้านที่มีอยู่ในสังคมนาสทุน¹⁰⁹ นั่นคือ การพิจารณาสังคมคอมมิวนิสต์ ไม่ใช่จะพิจารณากันจากสังคมคอมมิวนิสต์ที่มีฐานกำเนิดโดยตัวของมันเอง แต่ต้องพิจารณาสังคมคอมมิวนิสต์ ที่ถือกำเนิดจากระบบนาสทุน¹¹⁰ โดยกระบวนการดังกล่าวจะดำเนินไปเป็นขั้น ๆ จะเร็วหรือช้า ขึ้นอยู่กับสภาพการณ์ที่มีอยู่ในระบบนาสทุน ผิดกับบรรดานักสังคมนิยมสำนักยูโทเปีย ที่ต่างจำลองรูปแบบสังคมในอุดมคติอยู่ในความคิดของตนล่วงหน้าอยู่แล้ว อย่างไรก็ตาม มาร์กซ์ ก็ได้เสนอความคิดที่มีลักษณะละเอียดพอควร (ซึ่งจะพบเห็นได้ค่อนข้างยากจากบรรดาข้อเขียนของมาร์กซ์ เพราะ มาร์กซ์ จะระมัดระวังไม่ค่อขมอมกล่าวถึงรายละเอียดของสังคมคอมมิวนิสต์)¹¹¹ ถึงขั้นตอนในการปฏิบัติของสังคมคอมมิวนิสต์ไว้ใน หนังสือ THE COMMUNIST MANIFESTO¹¹² ว่าหลังจากการปฏิบัติแห่งลัทธิคอมมิวนิสต์ อันเป็นการตัดขาดอย่างถึงที่สุดกับความสัมพันธ์ระบอบกรรมสิทธิ์ที่เป็นประเพณีสืบทอดกันมาแล้วนั้น การปฏิบัติขั้นแรกคือ ให้ฝ่ายกรรมาชีพใช้อำนาจทางการเมืองของตน

¹⁰⁸ ปรีชา ช้างขวัญสิน, ปรัชญาแห่งอุดมการณ์ทางการเมือง, หน้า 289-291.

¹⁰⁹ KARL MARX, The German Ideology, Moscow, 1968, p.48 อ้างใน
สุรพงษ์ ชัยนาม, มาร์กซ์และสังคมนิยม, หน้า 132.

¹¹⁰ คาร์ล มาร์กซ์, วิพากษ์ลัทธิลวสโลกาส, หน้า 23-24.

¹¹¹ สุรพงษ์ ชัยนาม, มาร์กซ์และสังคมนิยม, หน้า 134.

¹¹² คาร์ล มาร์กซ์ และ เฟรเดอริค เองเงิลส์, แถลงการณ์พรรคคอมมิวนิสต์,
หน้า 100-102.

ซึ่งมีอยู่เหนือชนชั้นอื่น ๆ ประกาศยึดทุนจากฝ่ายนาสทุน โดยการค้าเงินเป็นชั้น ๆ ไป และระดมปัจจัยการผลิตทั้งหมดไปไว้ที่ส่วนกลาง ภายใต้การควบคุมของรัฐโดยตรง ซึ่งก็คือ รัฐของชนชั้นกรรมาชีพ ชั้นที่สอง ต้องทำการเพิ่มพูนพลังการผลิตทั้งหมดอย่างรวดเร็ว อันจำเป็นจะต้องนำวิธีการบังคับ มาใช้เป็นชั้น ๆ ไป ซึ่งแม้หลักการปฏิบัติจะแตกต่างกันไป ในแต่ละประเทศ แต่ มาร์กซ์ให้ความเห็นว่าในประเทศที่ก้าวหน้าทางอุตสาหกรรมอาจใช้มาตรการ 10 ประการ ดังต่อไปนี้ในการจัดรูปแบบสังคมนิยมวินสต์

- 1) ยกเลิกกรรมสิทธิ์ในรูปที่ดิน
- 2) จัดเก็บภาษีเงินได้ในอัตราเพิ่มตามจำนวนรายได้
- 3) ล้มเลิกสิทธิในการรับมรดก
- 4) ริบทรัพย์สินของพวกกบฏและผู้หลบหนีไปต่างประเทศ
- 5) รวมศูนย์สินค้าเอาไว้ในมือของรัฐ โดยผ่านธนาคารแห่งชาติ
- 6) รวมศูนย์กิจการโทรคมนาคมทั้งหมด ไว้ในมือรัฐ
- 7) เพิ่มโรงงานและเครื่องมือการผลิตที่เป็นของรัฐ ทำการปฏิรูปที่ดิน
- 8) ตั้งกองทัพอุตสาหกรรม ดำเนินระบอบใช้แรงงานตามหน้าที่โดยทั่วไป โดยเฉพาะด้านเกษตรกรรม
- 9) ทำให้การปฏิปักษ์ระหว่าง เมืองกับชนบทหมดไป โดยการประสานเกษตรกรรมกับอุตสาหกรรมเข้าด้วยกัน
- 10) กำจัดการใช้แรงงานเด็ก และให้การศึกษาเป็นไปในรูปสวัสดิการ

กล่าวโดยสรุปแล้ว มาร์กซ์ เชื่อว่าพลังของชนชั้นกรรมาชีพนั้นจะเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการปกครองโดยระบบทุนนิยม และนำสังคมไปสู่ระบบคอมมิวนิสต์ ซึ่งเป็นรูปแบบสังคมที่สมบูรณ์ของมนุษย์ในอนาคต ซึ่งมาร์กซ์กล่าวว่า "ระบบคอมมิวนิสต์นี้ไม่ใช่เป้าหมายของการพัฒนาของมนุษย์ แต่เป็นรูปแบบที่จำเป็นของสังคมมนุษย์ในอนาคต"¹¹² แต่การที่จะบรรลุถึงได้ ต้องใช้เวลาอันยาว

¹¹² SHLOMO AVINERI, THE SOCIAL AND POLITICAL THOUGHT OF KARL MARX (LONDON CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS, 1971) P.222 อ้างใน ชงชัย พึ่งกันไทย, ลัทธิคอมมิวนิสต์และนโยบายต่อต้านของรัฐของไทย (2468-2500), หน้า 23.

นาน เพราะการจะยกเลิกรัฐ และกำจัดความแตกต่างของมนุษย์ให้หมดสิ้นไปนั้น ไม่ใช่เรื่องง่าย
 อย่างไรก็ตาม ต้องยอมรับว่าการสร้างภาพสังคมที่สมบูรณ์แบบของมาร์กซ์นั้น เป็นภาพที่มีหลักเกณฑ์
 อยู่มาก ซึ่งมาร์กซ์ เรียกว่า เป็นวิธีการแบบวิทยาศาสตร์ ที่มีคุณูปการต่อคนรุ่นต่อมาไม่น้อย จนบาง
 บางคนขนานนามเขาว่า "บิดาแห่งสังคมวิทยายุคใหม่" และ "ศาสตราจารย์คนสุดท้าย"¹¹⁴ แต่
 ก็มีผู้โจมตี มาร์กซ์ ไม่ว่าในด้านทฤษฎีความคิดหรือพฤติกรรมส่วนตัวของเขา¹¹⁵ อย่างไรก็ตาม
 ทฤษฎีของ มาร์กซ์ ได้รับการยอมรับให้เป็น GRAND THEORY จัดเป็นการวิจัยเบื้องต้น¹¹⁶ ซึ่งมี
 วัตถุประสงค์ในการแสวงหาข้อเท็จจริงพื้นฐาน คือ เป็นความก้าวหน้าในเชิงวิทยาศาสตร์ เพราะ
 เลนิน และ เหมาเจ๋อตุง ได้นำทฤษฎีดังกล่าวไปทดสอบการปฏิบัติในสหภาพโซเวียต และสาธารณรัฐ
 ประชาชนจีน ในเวลาต่อมา เพียงแต่ทั้งสองท่าน ได้มีการตีความกันแตกต่างกันออกไปตามสภาพ
 ปัญหาสังคม ซึ่งแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง

¹¹⁴ ฉันทิมา อ่องสุริรักษ์, วิเคราะห์ลัทธิคอมมิวนิสต์, หน้า 155.

¹¹⁵ คุราลละเอียตผู้ที่อ้างทางทฤษฎีของมาร์กซ์ได้ใน สุวีริย์ สุวรรณปรีชา, คาร์ล ปลอปเปอร์ ปรัชญาวิทยาศาสตร์และปรัชญาทางการเมือง (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
 ปิยะสาส์น, 2524), หน้า 115-159 และคุราลละเอียตผู้ที่โจมตีพฤติกรรมของมาร์กซ์ได้ใน
 ส.ศิวรักษ์, ลอบคราบปัญญาชนฝรั่ง (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, 2536), หน้า 111-156.

¹¹⁶ สุชาติ ประสิทธิ์ภูสินธุ์ และ บุญธรรม กิจปรีดาบริสุทธิ์, ระเบียบวิธีการวิจัย
 ทางสังคมศาสตร์ (กรุงเทพฯ: คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, 2521),
 หน้า 3.

สังคมนิยมภายหลังมาร์กซ์

ภายหลังที่ มาร์กซ์ สิ้นชีวิตลงในปี 1883 ขบวนการสังคมนิยมซึ่งเริ่มส่อเค้าแตกแยกมาตั้งแต่ปลายองค์การสากลที่ 1 ได้เริ่มขัดแย้งกันมากขึ้น¹¹⁷ เนื่องจากแนวคิดของ มาร์กซ์เปิดโอกาสให้มีการตีความได้หลายทาง ซึ่งได้เกิดมีแนวคิดที่แตกต่างกัน 2 แนวคิด ที่สำคัญ ได้แก่ "ลัทธิมาร์กซิสม์ - เลนินนิสม์" (Marxism - Leninism) และอีกลัทธิหนึ่ง เน้นลักษณะประชาธิปไตยเสรีภาพ และมนุษยนิยมของความคิด มาร์กซ์ เรียกว่า "มาร์กซิสม์ประชาธิปไตย" นักคิดทั้งหลายในกลุ่มนี้ มีพื้นฐานปรัชญาและความคิดเศรษฐกิจการเมืองของตนต่างจากมาร์กซิสม์ แม้ตัวเจ้าลัทธิเองจะถือว่าตนเองเป็น มาร์กซิสม์ แต่ความคิดของเขาก็แตกต่างไปจากมาร์กซิสม์มาก โดยเฉพาะพื้นฐาน ทางปรัชญา

มาร์กซิสม์ - เลนินนิสม์

มาร์กซ์ ใช้เวลาส่วนใหญ่ของชีวิตในการวิเคราะห์ระบบนาสทุน ไม่ค่อยได้ดำเนินการเพื่อบรรลุสังคมนิยมในอุดมคติ ส่วนเลนินนั้น มีความเป็นนักปฏิบัติมากกว่านักวิชาการ พยายามนำความคิดของมาร์กซ์มาใช้ในการปฏิบัติจริง ความคิดของมาร์กซ์ ส่วนที่โน้มเอียงไปสู่การใช้กำลังเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจการเมือง และการก่อตั้งระบบบังคับรวบรวมอย่างนี้ ได้ถูกนำไปใช้โดยมีการขยายความต่อเติมโดยเลนิน เพื่อประยุกต์ใช้ กับประเทศรัสเซีย ซึ่งขณะนั้นเป็นประเทศด้อยพัฒนา เรียกว่า ลัทธิมาร์กซิสม์-เลนินนิสม์

¹¹⁷ ฉันทิมา อ่องสุรักษ์, อ้างแล้ว, หน้า 199-233.

เลนิน (Nicolai Lenin, 1870 - 1924)

เลนิน เป็นชื่อเฉพาะที่ วลาดีมีร์ อิลลิค อุลยานอฟ (Vladimir Ilyich Ulyanov) ใช้เรียกตัวเองในการต่อสู้ทางการเมือง เกิดในครอบครัวข้าราชการชั้นกลางของรัสเซีย การที่พี่ชายถูกประหารชีวิตในข้อหากบฏ ได้มีส่วนผลักดันให้เลนินกลายเป็นนักปฏิวัติในเวลาต่อมา หลังจากสำเร็จปริญญาโทแล้ว ได้ประกอบอาชีพเป็นทนายความ และเริ่มบทบาทการเมืองโดยสอนลัทธิมาร์กซิสม์ แก่กรรมกรรวมทั้งยุบยให้กรรมกรตามโรงงาน นัดหยุดงาน เลนินถูกจับและเนรเทศไปยังไซบีเรีย ระหว่างนั้นเขายังศึกษาการเมืองและ ติดต่อกับนักปฏิวัติอื่น ๆ เมื่อพ้นเนรเทศแล้ว เขาก็อพยพไปอยู่ยุโรปตะวันตกโดยวางแผนและดำเนินงานเพื่อปฏิวัติรัสเซีย เลนินมีบทบาทมากในการปฏิวัติ ปี 1917 ซึ่งเปลี่ยนระบบเศรษฐกิจ การเมืองรัสเซีย จากระบอบกษัตริย์ มาเป็นระบบคอมมิวนิสต์โดยเลนินได้สร้างพรรคบอลเชวิค (ภาพหลัง คือ พรรคคอมมิวนิสต์แห่งสหภาพโซเวียต) ให้เป็นองค์การที่เข้มแข็ง มีการควบคุมอย่างเข้มงวด ทั้งในการยึดอำนาจรัฐ และแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าทั้งใน และนอกประเทศ เลนินเน้นให้พรรครู้จักประนีประนอมโดยศึกษาสภาพความเป็นจริงและพิจารณาเห็นว่าการประกาศใช้ War Communism โดยโอนกิจการอุตสาหกรรม และการค้าเป็นของรัฐ และบังคับชาวนาให้มอบผลผลิตแก่รัฐนั้นนำมาซึ่งการจลาจลวุ่นวายในประเทศ จึงให้ใช้นโยบายเศรษฐกิจใหม่ หรือ NEP (New Economic Policy)¹¹⁸ แทนด้วยการคืนกิจการค้าอุตสาหกรรมขนาดเล็กให้เอกชนเป็นเจ้าของ ส่วนทางเกษตรกรรมให้ชาวนาส่งมอบผลผลิตเป็นภาษีเฉพาะจำนวนหนึ่งเท่านั้น ที่เหลือนำไปขายได้ กลไกตลาดจึงกลับมาใช้อีกครั้งในด้านการเมืองนั้น การปกครองเป็นระบบเผด็จการโดยพรรคคอมมิวนิสต์ แต่ภายในพรรคเอง เลนินยอมให้มีการโต้แย้งได้ โดยเขา

¹¹⁸ ดูรายละเอียด War Communism และ NEP ใน กนกศักดิ์ แก้วเทพ, พัฒนาการระบบเศรษฐกิจสหภาพโซเวียต ปี ค.ศ.1900-1990 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537), หน้า 43-52 และ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, อ้างแล้ว, หน้า 124-125.

ไม่กำจัตุผู้คิดค้าน เลนินถึงแก่กรรมในปี 1924¹¹⁰

เลนิน ได้เขียนหนังสือไว้หลายเล่มด้วยกันทั้งที่เป็นทฤษฎี และเชิงกลยุทธ์ที่สำคัญ ได้แก่ "พัฒนาการของทุนนิยมในรัสเซีย" (The Development of Capitalism in Russia, 1899) "จะทำอะไรดี" (What is to be done?, 1902) "คนจนในชนบท" คำอธิบายถึงความต้องการของพรรคสังคมนิยมประชาธิปไตยชนกษัตริย์ (The Agrarian Program of Russian revolution, 1903) "ก้าวหนึ่งก้าว ถอยสองก้าว" (One Step Forward, Two Steps Back, 1904) "ปัญหาชาวนาในรัสเซีย" (The Agrarian Question in Russia, 1907) (Materialism and Empirio - Criticism, 1909) "ลัทธิสังคมนิยมกับสงคราม" (Socialism and War, 1915) "รัฐและการปฏิวัติ" (State and Revolution, 1917) "คอมมิวนิสต์ปีกซ้าย, โรคไร้เดียงสา" (Left - Wing Communism, an Infantile Disorder, 1920) "จักรวรรดินิยมขั้นสูงสุดของทุนนิยม (Imperialism : the Highest Stage of Capitalism, 1916) "2 ยุทธวิธีของสังคมนิยมประชาธิปไตยในการปฏิวัติประชาธิปไตย" (Two Tactics of Social Democracy in the Democratic Revolution, 1905) นอกจากนี้ยังมีเอกสารเกี่ยวกับประวัติและทฤษฎีมาร์กซิสม์ ที่ได้ทะลอมพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ตั้งแต่ปี 1905-1914 เช่น "คาร์ล มาร์กซ์" "ทฤษฎีของมาร์กซ์" "องค์ประกอบสามส่วนของลัทธิมาร์กซ์" "ฐานะทางประวัติศาสตร์ของลัทธิมาร์กซ์"

¹¹⁰ ดูรายละเอียดชีวิตประวัติเลนินได้ใน สุวินัย ภรณาลัย, ประวัติศาสตร์ขบวนการสังคมนิยมโดยสังเขป ตอน ลัทธิบอลเชวิกของเลนิน (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527), หน้า 23-31 ; ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, อ้างแล้ว, หน้า 107-110; บุญทรง สรวุฑ, 40 รัฐบุรุษของโลก (กรุงเทพฯ สำนักพิมพ์เสริมวิทย์บรรณาการ), หน้า 360-368 และ น.ค.ครุฑสกลา, ความทรงจำถึงเลนิน, แปลโดย มัทนี เกษกมล (กรุงเทพฯ: พิมพ์โดยคลังสมุดวางฤกษ์, 2524), เล่ม 1-3.

"ลัทธิมาร์กซ์และลัทธิแก้" และบทเรียนจากการลุกขึ้นสู้ในมอส์โคว์เป็นต้น"

ลัทธิมาร์กซิสม์ - เลนินนิสม์ นี้ เป็นลัทธิมาร์กซิสม์ที่ตีความโดยเลนิน ด้วยการประยุกต์ลัทธิมาร์กซิสม์กับประเทศด้อยการพัฒนาที่ปกครองด้วยระบบเผด็จการ ซึ่งย่อมทำให้มีการเปลี่ยนแปลงลัทธิเดิมไปบ้างที่เคียว โดยมีการเน้น บทบาท ของพรรค การร่วมเป็นพันธมิตรกับชาวนา และระบบเผด็จการโคชกนขึ้น เพราะลัทธิมาร์กซิสม์เดิมสร้างจากสถานการณ์ ประเทศที่พัฒนาแล้ว แต่ในประเทศด้อยพัฒนานั้นชนชั้นกรรมาชีพ มีการศึกษาและประสบการณ์น้อย อาจพัฒนาจิตสำนึกเองไม่ได้ การนำจิตสำนึกเข้ามาจากภายนอกจึงเป็นสิ่งจำเป็น การปฏิวัติในประเทศด้อยการพัฒนาจึงต้องอาศัยพรรคที่เข้มแข็ง ประกอบด้วยปัญญาชน ที่จะเป็นผู้ถ่ายทอดจิตสำนึกแก่มวลชน นอกจากนี้ชนชั้นกรรมาชีพในประเทศด้อยพัฒนายังมีน้อย จึงต้องหาพันธมิตรซึ่งได้แก่ ชาวนา เพราะถูกขูดรีดเหมือนกันและมีจำนวนมากด้วย อีกประการหนึ่ง เมื่อปฏิวัติเปลี่ยนแปลงประเทศได้แล้วมีภาระที่จะต้องพัฒนาเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจสังคม ของประเทศอีกมาก ทำให้รัฐบาลภายหลังการปฏิวัติต้องคงรักษาอำนาจเผด็จการชนชั้น ต่อไป¹²⁰ ทั้งนี้เลนินได้อ้างทฤษฎีจักรวรรดินิยม มาสนับสนุนไว้ในหนังสือ Imperialism; The highest stage of Capitalism ว่า นายทุนมารวมตัวกันเป็นกลุ่ม รวมศูนย์การผลิตและทุนผูกขาด ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ และรวมตัวระหว่างทุนธนาคารกับทุนอุตสาหกรรม ทำให้นายทุนและธนาคารระดับฮอลล์หลายตัวไป จากนั้น ก็จะส่งออกไปต่าง

* หนังสือฉบับแปลภาษาไทยของเลนินที่ผู้วิจัยค้นพบได้แก่ พัฒนาการของทุนนิยมในรัสเซีย แปลโดยไม้ระบู้ชื่อ (กรุงเทพฯ สำนักพิมพ์บัวทอง 2527); จะทำอะไรดี แปลโดย สุรเสกข์ สุวิษญา (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สากล 2525) ; คนจนในชนบท แปลโดยไม้ระบู้ชื่อ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์หสาคน้ำ 2524) ; ลัทธิสังคมนิยมกับสงคราม แปลโดย อุษยาม ศศิธร (กรุงเทพฯ: ชมรมหนังสือมิตรสาส์น 2523); 2 สุกทวิธิ แปลโดย สมบุญต์ ชัยศิริ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ ปุณฺณ) 2517) และ ฐานะทางประวัติศาสตร์ของลัทธิมาร์กซ์ แปลโดย ไม้ระบู้ชื่อ (กรุงเทพฯ: กลุ่มนางนวลจัดพิมพ์ 2523) เป็นการรวบรวมบทความ ประวัติของมาร์กซิสม์และทฤษฎีมาร์กซิสม์ ระหว่าง ปี 1905-1914)

¹²⁰ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, อ้างแล้ว, หน้า 119.

ประเทศแทนสินค้า เพื่อครอบงอมผลกำไรจากต่างชาติ ในที่สุดจะเกิดการรวมกลุ่มนายทุนต่างชาติ เป็นมหาอำนาจ เพื่อแบ่งดินแดนและผลประโยชน์ของโลก¹²¹ ฉะนั้น การที่จะปฏิวัติโลกตามหลัก ทฤษฎีมาร์กซิสม์ที่อาศัยเงื่อนไขการพัฒนาอุตสาหกรรมเต็มที่ และสังคมถูกแบ่งเป็นสองชนชั้นนั้น เป็น เงื่อนไขที่เป็นไปได้ยาก เพราะในศตวรรษที่ 20 ระบบจักรวรรดินิยม ทำให้ประเทศด้อยพัฒนาไม่ สามารถพัฒนาขึ้นมาสู่ระบบอุตสาหกรรมทุนนิยมได้เต็มที่ เพราะถูกผูกขาดความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ความรู้เอาไว้อยู่โดยประเทศจักรวรรดินิยม เลนิน จึงขยายความทฤษฎีมาร์กซิสม์เพิ่มเติมว่า เมื่อลัทธิจักรวรรดินิยม หรือการพัฒนาขั้นสูงสุดของทุนนิยมเป็นผลแล้ว จะช่วยเสริมสร้างการปฏิวัติ โลกได้ดี เพราะเมื่อระบบนายทุนผูกขาดทุกอย่างไว้หมดแล้ว การแข่งขันกันลงทุนไปต่างประเทศระหว่าง นายทุนนั้น จะทำให้ลัทธิทุนนิยมอ่อนกำลังลง ประกอบกับการผูกขาดอำนาจทางการเมือง เศรษฐกิจ และครอบงอมทรัพยากรผลประโยชน์ไปมากเท่าใด จะทำให้ประชาชนปรารถนาที่จะลุกขึ้นมาต่อสู้ (ใน หนึ่งเวลาดังกล่าวประเทศต่าง ๆ ยังเป็นอาณานิคมอยู่หลายแห่ง) เพื่อเรียกร้องอิสรภาพ และสิทธิ ในสังคมของตน โอกาสเช่นนี้ ชนชั้นกรรมาชีพก็อาจจะหาทางเปลี่ยนแปลงการต่อสู้เพื่อประเทศตน มาเป็นการปฏิวัติของชนชั้นกรรมาชีพได้¹²² การขยายความของเลนินนี้ ได้เปิดโอกาสให้กับการ ปฏิวัติอย่างกว้างขวาง ทั้งในประเทศทุนนิยมและประเทศอาณานิคม ซึ่งบางประเทศยังไม่เป็นทุนนิยม ต่างจากทฤษฎีของมาร์กซ์ ที่จำกัดการปฏิวัติของชนชั้นกรรมาชีพ เฉพาะในประเทศอุตสาหกรรมก้าวหน้าเท่านั้น

ในการจะนำพาการปฏิวัติชนชั้นกรรมาชีพไปสู่ความสำเร็จนั้น เลนิน ให้ความสำคัญมาก กับจิตสำนึก (Consciousness)¹²³ ถือว่า เป็นปัจจัยสำคัญ ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทาง ประวัติศาสตร์ ความคิดทางการเมืองที่สำคัญที่สุดของเลนินคือ ทฤษฎีว่าด้วย พรรคคอมมิวนิสต์ ซึ่ง

¹²¹ ปรีชา ช้างขวัญสิน, อ้างแล้ว, หน้า 222.

¹²² JOSEF STALIN, "STATE, REVOLUTION AND THE FUTURE " IN CARL COHEN, COMMUNISM, FASCISM AND DEMOCRACY, p. 145 อ้างใน ธงชัย พึงกันไทย, อ้างแล้ว, หน้า 33.

¹²³ จิตสำนึก หมายถึง การรู้จักตัวเองและสังคม ในความหมายของมาร์กซิสต์คือ รู้จักชนชั้น ของตน และการต่อสู้ระหว่างชนชั้น ใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, อ้างแล้ว, หน้า 111.

ข้อเสนอในเรื่องพรรคและบทบาทของพรรค คือ สิ่งสำคัญที่เลนินเพิ่มเติมให้กับลัทธิมาร์กซ์ เลนินได้เขียนไว้ใน WHAT IS TO BE DONE ? ว่า พรรคมีหน้าที่ก่อให้เกิดจิตสำนึกในชนชั้นกรรมาชีพ และเป็นองค์กรนำการปฏิวัติ จึงต้องมีการปลูกฝังจิตสำนึกแก่ชนชั้นกรรมาชีพ ด้วยการให้การศึกษา ทฤษฎีปฏิวัติ เพราะจะไม่สามารถมีขบวนการปฏิวัติได้ถ้าปราศจากทฤษฎีปฏิวัติ โดยเลนินถือว่า จิตสำนึกไม่อาจเกิดขึ้นเองได้ในหมู่ชนชั้นกรรมาชีพ แต่จะต้องถูกนำมาจากภายนอก คือ จากปัญญาชนผู้ซึ่งทำการศึกษา เพราะเข้าใจลัทธิมาร์กซิสม์เป็นอย่างดี ซึ่งจะเป็ชนชั้นไหนไม่สำคัญ แต่ต้องมีความเสียสละให้กับการปฏิวัติอย่างเต็มที่¹²⁴ ทั้งนี้ตามความคิดของมาร์กซ์นั้น ชนชั้นกรรมาชีพสามารถมีจิตสำนึกเองได้จากประสบการณ์ในการทำงานดำรงชีพจึงทำให้แตกต่างจากเลนิน

สำหรับทฤษฎีว่าด้วยรัฐและการปฏิวัติของเลนินนั้น ได้อธิบายไว้ใน THE STATE AND REVOLUTION ว่ารัฐเป็นเครื่องมือของชนชั้นหนึ่งเพื่อกดขี่ชนชั้นหนึ่ง ในระบบเศรษฐกิจทุนนิยม รัฐคือ องค์กรชนชั้นนายทุนกระฎุมพี ที่คอยรักษาความสงบเรียบร้อยเพื่อขูดรีดชนชั้นกรรมาชีพ ฉะนั้นการต่อสู้ทางการเมืองจะอาศัยรัฐสภาย่อมไม่สำเร็จ ชนชั้นกรรมาชีพจะต้องทำลายกลไกอำนาจรัฐและจัดตั้งรัฐกรรมาชีพปกครองแผ่นดินการโดยชนชั้นกรรมาชีพชั่วคราว ประกอบด้วยการรวมศูนย์โดยการสมัครใจของคอมมูนผู้ใช้แรงงาน เลนินเรียกว่า ระบบประชาธิปไตยรวมศูนย์ รัฐเผด็จการกรรมาชีพในรูปแบบเฉพาะนี้ จะเป็นรูปแบบทางการเมืองที่จะนำสังคมเปลี่ยนไปสู่สังคมนิยม¹²⁵

ผลของทฤษฎีเลนินนิสม์ ที่เน้นพรรคคอมมิวนิสต์ที่เข้มงวดในการปฏิวัติและพัฒนาประเทศทำให้เกิดแนวโน้มการไปสู่ระบบเผด็จการเบ็ดเสร็จของพรรค ภายหลังที่สตาลิน (Joseph Stalin, 1879-1953) ได้อ่านจากเลนินแล้ว ได้ใช้ระบบพรรคที่เลนินวางไว้พัฒนาเป็นแบบรัฐเผด็จการเบ็ดเสร็จ (Totalitarian Bureaucracy) ควบคุมเหนือชนชั้นกรรมาชีพ บังคับบัญชาเข้มงวดรวมศูนย์กลางทั้งการเมืองและเศรษฐกิจ ซึ่งถูกวิจารณ์ว่าเป็นการประสูดลัทธิมาร์กซิสม์ที่ไม่ถูกต้องและแท้จริง ซึ่งระบบสตาลินก็คือ ระบบเผด็จการในรูปแบบหนึ่งนั่นเอง อย่างไรก็ตามสตาลิน

¹²⁴ ว.ไอ.เลนิน, จะทำอะไรดี ?, สุรเสกข์ สุวิเชียร แปล (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สาธิต, 2525), บทที่ 1-2.

¹²⁵ ว.ไอ.เลนิน, รัฐและการปฏิวัติ, แปลโดย วิชา วิญญโก (กรุงเทพฯ: ปุณฺณ, 2517), บทที่ 2-3.

ได้เสนอทฤษฎีสังคมนิยมในหนึ่งประเทศ (Socialism in one country) ไว้ว่าเป็นสิ่งจำเป็นที่จะก่อตั้งและคงไว้ซึ่งแบบสังคมนิยมในประเทศเดียว เพราะประเทศต่าง ๆ มีขั้นตอนการพัฒนาที่ต่างกัน ทฤษฎีนี้ต่างจากทฤษฎีของทรอตสกี (Leon Trotsky, 1879-1940) คู่ปรปักษ์ทางการเมืองของสตาลินได้เสนอทฤษฎีปฏิวัติถาวร (Permanent Revolution) เสนอให้สหภาพโซเวียตพยายามขยายการปฏิวัติในประเทศคือการพัฒนา ขั้นขั้นกรมาซีจะต้องทำต่อเนื่องกันทันทีเพื่อล้มล้างพันธนาการศักดินาและสร้างระบบสังคมนิยม ซึ่งเลนินเห็นด้วยกับแนวคิดดังกล่าว¹²⁶

เมาเซตุง (MAO TSE - TUNG , 1893 - 1976)

เมา เกิดที่มณฑลหูหนาน สาธารณรัฐประชาชนจีนในครอบครัวชาวนา ซึ่งแต่เดิมยากจน เมื่อศึกษาจบชั้นมัธยมแล้ว เมา ได้ทำงานเป็นผู้ช่วยบรรณารักษ์ของมหาวิทยาลัยปักกิ่ง ซึ่งเขาได้รับแนวคิดและเริ่มศึกษาทฤษฎีมาร์กซิสต์จากบรรณารักษ์ห้องสมุด ชื่อ นายหลี่ต้าเจา เมา ได้สมัครเป็นสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์จีนที่เซียงไฮ้ รับผิดชอบเกี่ยวกับชาวนาทำให้เขาเห็นถึงพลังของชาวนาในการปฏิวัติ ในปี 1931 เมา ได้รับการแต่งตั้งเป็นหัวหน้าพรรคคอมมิวนิสต์จีน และได้รวบรวมกำลังต่อสู้กับฝ่ายรัฐบาลก๊กมินตั๋ง โดยจัดตั้งกำลังคนไว้ตามชนบทใช้วิธีสังครามกองโจรในการต่อสู้ จนกระทั่งปี 1946 พรรคคอมมิวนิสต์จีนจึงได้รับชัยชนะเด็ดขาด สถาปนาระบบการปกครองเป็นระบบสาธารณรัฐ เมาในฐานะนักปฏิวัติประเทศจีนตลอดชีวิตของเขาได้นำประเทศไปสู่ระบอบสังคมนิยม ได้สร้างสังคมนิยมให้มีเอกลักษณ์และเข้มแข็งก้าวหน้า และให้หลักประกันแก่ชีวิตประชาชนอย่างเสมอหน้าเท่าเทียมกัน¹²⁷

เมา เป็นนักทฤษฎีมาร์กซิสต์ และนักปฏิวัติที่มีความสามารถสูง เขาได้ศึกษาทฤษฎีต่าง ๆ ในลัทธิมาร์กซิสต์-เลนินนิสต์อย่างมีเหตุผลและนำมาปฏิบัติได้ โดยดัดแปลงให้สอดคล้องกับสถานการณ์

¹²⁶ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, อ้างแล้ว, หน้า 120-124.

¹²⁷ คุราสละ เลียดชีวประวัติใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, อ้างแล้ว, หน้า 126-127 ; ประเวศ ศรีวิวัฒน์, สาธารณรัฐประชาชนจีนและชีวประวัติของเหมาเจอตุง (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เจริญผล, 2517) ; บุญทรง สรวุฑ, อ้างแล้ว, หน้า 325-342.

ภาษาในประเทศจีน จนสามารถทำการปฏิวัติได้เป็นผลสำเร็จ จากการต่อสู้เพื่อการปฏิวัติประเทศ เป็นระยะกว่า 25 ปี เมาก็ได้สะสมประสบการณ์นำมาสร้างแนวคิด ทฤษฎีในการต่อสู้ทางยุทธศาสตร์ และยุทธวิธีต่าง ๆ ในการปฏิวัติประเทศจีน ซึ่งมีปัญหาพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคมที่แตกต่างจาก ยุโรปตะวันตก ซึ่งปรากฏว่าไม่เพียงแต่จะเป็นทฤษฎีผู้นำการปฏิวัติประเทศจีนเท่านั้น ยังเป็นทฤษฎีที่ประเทศลัทธิชนบทหลายประเทศรับเอาไปเป็นทฤษฎีผู้นำในยุทธศาสตร์การปฏิวัติด้วย

ทฤษฎีมาร์กซิสม์ของเม่า เม่าได้ดัดแปลงทฤษฎีมาร์กซิสม์-เลนินนิสม์ให้สอดคล้องกับสภาพของจีน ซึ่งเป็นประเทศลัทธิการพัฒนาพื้นฐานทางเศรษฐกิจแบบสังคมเกษตรกรรม และมีแนวความคิดเป็นแบบคนรักถิ่นนิยม แต่ยังคงยึดมั่นในหลักพื้นฐานของลัทธิมาร์กซิสม์-เลนินนิสม์ สำหรับแนวคิดของเม่าที่สำคัญได้แก่ การวิเคราะห์ชนชั้น ทฤษฎีชนบทล้อมเมือง และทฤษฎีความขัดแย้ง

การวิเคราะห์ชนชั้น มาร์กซ์ได้จำแนกสังคมทุนนิยมเป็นสองชนชั้น คือ ชนชั้นผู้ซื้อที่ดินกับชนชั้นที่ถูกซื้อ ซึ่งก็คือ นายทุนกับชนชั้นกรรมาชีพ ความขัดแย้งของทั้งสองชนชั้นนี้ ทำให้เกิดการต่อสู้ระหว่างกัน ทำให้เกิดการวิวัฒนาการของสังคม ในสมัยเลนินได้เพิ่มชนชั้นศักดินาชนบทผู้ซื้อ และจักรวรรดินิยมขึ้นในสังคมของประเทศลัทธิพัฒนา ซึ่งระยะแรกชนชั้นปฏิวัติจะต้องร่วมมือกับนายทุนต่อต้านศัตรูของชาติก่อน จากนั้นจึงต่อต้านชนชั้นนายทุนต่อไป เม่า ได้เสนอแนวความคิดเกี่ยวกับชนชั้นเพิ่มเติมจากเดิมในงานเขียน "การวิเคราะห์ชนชั้นต่าง ๆ ในสังคมจีน" (1926)¹²⁸ โดยแบ่งชนชั้นเป็น 5 ชนชั้น คือ ชนชั้นเจ้าที่ดินและนายหน้า ชนชั้นนายทุนกลาง ชนชั้นนายทุนน้อย ชนชั้นกึ่งกรรมาชีพ (ได้แก่ชาวนาเป็นส่วนใหญ่) และชนชั้นกรรมาชีพ (รวมชาวนารับจ้างด้วย)* เม่ากำหนดว่ากลุ่มต่าง ๆ จะเป็นพันธมิตรร่วมกันในการปฏิวัติให้สำเร็จลุล่วง แต่การทำนาร่วม

¹²⁸ เม่าเจ๋อตุง, "การวิเคราะห์ชนชั้นต่าง ๆ ในสังคมจีน" สรุพนิตยสารเม่าเจ๋อตุง เล่มหนึ่งตอนต้น (ปักกิ่ง: สำนักพิมพ์ภาษาต่างประเทศ, 1968), หน้า 3-21.

*ชนชั้นกรรมาชีพ (Proletariat) หมายถึง ชนชั้นผู้ปราศจากทรัพย์สิน ซึ่งเม่าเจ๋อตุงหมายถึงผู้ใช้แรงงานในเมือง ซึ่งส่วนใหญ่ได้แก่กรรมกรและชนชั้นผู้ใช้แรงงานในชนบท ซึ่งส่วนใหญ่ได้แก่ชาวนา แต่เมื่อพิจารณาคำนี้ในความหมายเดิมของมาร์กซ์ในคำประกาศ คอมมิวนิสต์แล้วจะเห็นว่า มาร์กซ์ หมายถึงกรรมกร คือ Labour หรือ Working Class ในโรงงานเท่านั้น มิได้รวมแรงงานในชนบทเข้ามาด้วย

ดังกล่าว จะเป็นเพียงชั่วคราว เมื่อการปฏิวัติสำเร็จการต่อสู้ทางชนชั้นก็จะดำเนินไปตามทฤษฎีของ มาร์กซ์ เมมาได้กำหนดขั้นตอนการปฏิวัติประเทศไปสู่ระบบสังคมนิยมออกเป็น 2 ขั้นตอน คือ ขั้นตอน การปฏิวัติประชาธิปไตยเพื่อโค่นล้มจักรวรรดินิยมและชนชั้นปกครองเสียก่อน จึงจะนำไปสู่การปฏิวัติสังคมนิยม¹²⁰ หลังจากการปฏิวัติขั้นต้นสำเร็จอำนาจรัฐตามแบบประชาธิปไตยแผนใหม่ ดำเนินการปกครองแบบเผด็จการประชาธิปไตยประชาชน มีรัฐบาลร่วมประกอบด้วยผู้เป็นตัวแทนจาก กลุ่มต่าง ๆ ภายใต้งานำของชนชั้นกรรมาชีพโดยผ่านพรรคคอมมิวนิสต์ และมีพันธมิตรชาวนาเป็น รากฐาน¹³⁰ หลักการบริหารใช้หลักประชาธิปไตยรวมศูนย์เพื่อจะบรรลุถึงสังคมนิยมและสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ ซึ่งจะต้องใช้ระยะเวลายาวนานเนื่องจากต้องวางพื้นฐานด้านต่าง ๆ ในสังคมให้พร้อม มวล จะต้องสร้างความเป็นเอกภาพและความสงบภายในรัฐแห่งประชาธิปไตยแผนใหม่ พัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมให้มีลักษณะเป็นสังคมชนชั้นนายทุนแบบใหม่ ซึ่งอยู่ภายใต้งานำของพรรคคอมมิวนิสต์ โดย เมาก็ให้ความสำคัญกับการพัฒนาอุตสาหกรรมหนักและอุตสาหกรรมเบา เสนอให้กระทำอย่างมีขั้นตอน เพื่อเปลี่ยนประเทศจากเกษตรกรรมเป็นอุตสาหกรรม และปรับปรุงระบบเกษตรกรรมให้ทันสมัยขึ้น เพื่อให้เศรษฐกิจมั่นคง รัฐบาลต้องประสานความร่วมมือระหว่างกลุ่มนายทุนกับกรรมกรในทางที่ดี ต่อกัน¹³¹ เมื่อได้วางพื้นฐานด้านต่าง ๆ จนพร้อมมูลแล้วจึงจะทำการปฏิวัติสังคมนิยมได้สำเร็จ

ทฤษฎีชนบทล้อมเมือง มาร์กซ์กำหนดว่า การปฏิวัติไปสู่สังคมนิยมจะเกิดจากชนชั้นกรรมาชีพในเมือง เลนิน ได้เพิ่มเติมด้วยการดึงเอาชนชั้นกรรมาชีพในชนบท ได้แก่ ชาวนา เข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิวัติ โดยเลนินยังคงให้ความสำคัญกับชนชั้นกรรมาชีพว่าเป็นผู้นำการปฏิวัติและ

¹²⁰ เหม่าเจ๋อตุง, "ปัญหาสงครามและยุทธศาสตร์" สรุพนโยบายเหม่าเจ๋อตุง เล่มสอง ตอนต้น, หน้า 421-425.

¹³⁰ เหม่าเจ๋อตุง, "ว่าด้วยเผด็จการประชาธิปไตยประชาชน" สรุพนโยบายเหม่าเจ๋อตุง เล่มหนึ่งตอนปลาย, หน้า 734-742.

¹³¹ เหม่าเจ๋อตุง, "ว่าด้วยรัฐบาลรวม" สรุพนโยบายเหม่าเจ๋อตุง เล่มสาม ตอนปลาย, หน้า 452-463.

มีศูนย์กลางการปฏิวัติอยู่ที่เมือง แต่เมากลับยกฐานะชาวนาในชนบทขึ้นเป็นพลังสำคัญในการปฏิวัติ¹³² โดยจัดเป็นกำลังพื้นฐานของการปฏิวัติประชาธิปไตย แต่เมาก็กังกรกให้ชนชั้นกรรมาชีพเป็นชนชั้นนำการปฏิวัติ¹³³ เนื่องจากมีลักษณะเด่นตัวทางชนชั้นที่สุด มีลักษณะก้าวหน้า มีวินัยและการจัดตั้งที่ดี ส่วนชาวนา เมมาเปรียบเป็นกองทัพของการปฏิวัติ เพราะมีจำนวนมหาศาลทั่วประเทศ จากการให้ความสำคัญกับชาวนาดังกล่าว เมมาจึงกำหนดทฤษฎีชนบทล้อมเมือง นั่นคือ การขยายอิทธิพลของคอมมิวนิสต์ลงไปในทุกภูมิภาคในชนบทให้กว้างขวางออกไป เพื่อโค่นเคี้ยวเมืองและโจมตีได้ในที่สุดสำหรับทฤษฎีความขัดแย้ง เมมา กล่าวว่า ความขัดแย้งเป็นกฎมูลฐานของธรรมชาติและสังคม ในกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาจำเป็นต้องมีการขัดแย้ง ในสังคมหนึ่งและในช่วงของการพัฒนาที่หนึ่งความขัดแย้งในขณะนั้นของสังคมจะแตกต่างกันไปในแต่ละช่วงเวลา ซึ่งในการจะแก้ไขความขัดแย้งจะต้องหาลักษณะเฉพาะของปัญหาให้พบ อย่างไรก็ตาม ในกระบวนการเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาแม้จะมีความขัดแย้งจำนวนมากดำรงอยู่ แต่จะมีความขัดแย้งหลักซึ่งจะมีบทบาทนำและชี้ขาดการเปลี่ยนแปลงสังคม เช่น สังคมนิยมส่วนที่เป็นความขัดแย้งหลักก็คือ ความขัดแย้งระหว่างชนชั้นนาสกับชนชั้นกรรมาชีพ ส่วนพลังอื่น ๆ ที่ขัดแย้งกันล้วนแต่ได้รับผลสะท้อนจากพลังความขัดแย้งหลักทั้งสิ้น ในการแก้ไขความขัดแย้งนั้นต้องพิจารณาลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกันของความขัดแย้งแล้วจึงแก้ไขดังเช่น ความขัดแย้งภายในพรรคแก้ด้วยการวิจารณ์และวิจารณ์ตนเอง ความขัดแย้งระหว่างชนชั้นกรรมาชีพกับชาวนาในสังคมนิยมแก้ด้วยวิธีการแปรรูปเกษตรกรรมให้เป็นแบบรวมรูป และเป็นแบบใช้เครื่องจักรกล ความขัดแย้งระหว่างเมืองขึ้นกับจักรวรรดินิยมแก้ด้วยวิธีการทำสงครามปฏิวัติประชาชาติ ความขัดแย้งระหว่างมวลชนกับระบบศักดินาแก้ด้วยวิธีการปฏิวัติประชาธิปไตย และความขัดแย้งระหว่างชนชั้นกรรมาชีพกับนาสกับแก้ด้วยการปฏิวัติสังคมนิยม¹³⁴

¹³² เมมาเจ้อดุง, "รายงานการสำรวจการเคลื่อนไหวของชาวนาในมณฑลหูหนาน" สรุพนิตินัยเมมาเจ้อดุง เล่มหนึ่ง ตอนต้น, หน้า 23-93.

¹³³ เมมาเจ้อดุง, "การปฏิวัติของจีนกับพรรคคอมมิวนิสต์จีน" สรุพนิตินัยเมมาเจ้อดุง เล่มสองตอนปลาย, หน้า 639-643.

¹³⁴ เมมาเจ้อดุง, บทบรรยายปรัชญาวัตถุนิยมวิภาษ, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สามพันเก้า, 2538), บทที่ 3-4.

ยุทธศาสตร์การปฏิวัติประเทศจีนของเมานั้นมีแนวคิดที่ว่าอำนาจรัฐ "เกิดจากกระบองปืน" การต่อสู้ด้วยอาวุธเป็นสิ่งจำเป็นในการปฏิวัติประเทศให้เป็นสังคมนิยม รูปแบบสูงสุดของการปฏิวัติ คือ การยึดอำนาจรัฐด้วยกำลังอาวุธ โดยการทำสงครามประชาชน¹³⁶ ด้วยการใช้การปลุกระดมประชาชนจากแทบทุกกลุ่มเข้าร่วมในการต่อสู้ด้วยอาวุธ ซึ่งเมได้กำหนดองค์ประกอบสำคัญที่จะผลักดันการปฏิวัติให้ดำเนินลุล่วงไว้ 3 ประการ¹³⁶ ได้แก่ ประการแรก "แนวร่วม" การทำแนวร่วมประชาชาติเพื่อระดมกำลังในประเทศมาร่วมปฏิวัติ ประการต่อมา "การต่อสู้ด้วยอาวุธ" กองทัพเป็นแนวหน้าของการปฏิวัติที่นำโดยพรรคคอมมิวนิสต์จีน และประการสุดท้าย "พรรค" หมายถึง พรรคคอมมิวนิสต์ที่เข้มแข็งในทฤษฎีลัทธิมาร์กซิสม์-เลนินนิสม์ ทั้งนี้มีลักษณะการทำสงครามที่สำคัญ คือ การทำสงครามมวลชนอย่างกว้างขวางทั่วประเทศด้วยความยืดหยุ่น จัดตั้งและขยายฐานที่มั่นในชนบท โดยใช้การรบแบบจรยุทธ์หรือสงครามกองโจร

หลังจากการปฏิวัติสำเร็จแล้ว เมได้เสนอว่ารัฐบาลที่จัดตั้งขึ้นจะเป็นรัฐบาลเผด็จการร่วมของ 4 ชนชั้น คือ ชนชั้นกรรมาชีพ ชาวนา กระฎุมพีน้อย และกระฎุมพีแห่งชาติ มีชนชั้นกรรมาชีพ โดยเฉพาะพรรคเป็นผู้ที่มีอำนาจเด็ดขาดเป็นระบบเผด็จการพรรคคอมมิวนิสต์ มีพรรคการเมืองอื่นๆแต่เป็นพรรคเล็กๆ ไม่มีอำนาจทางการเมือง ในทางเศรษฐกิจรัฐไม่ได้โอนกิจการอุตสาหกรรมและที่ดินเป็นของรัฐทันที ไม่ทำลายชนชั้นเสียทันที ยังคงรักษาระดับที่มีทรัพย์สินกิจการไว้กลุ่มหนึ่งในระยะเวลาหนึ่ง การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจจากระบบวิสาหกิจเอกชนเป็นรัฐวิสาหกิจของประเทศจีนดำเนินไปทีละขั้นโดยมีสันติภาพ และมีการชดใช้ค่าเสียหายจนกระทั่งปี 1965 กิจการอุตสาหกรรมจึงตกเป็นของรัฐ ส่วนด้านเกษตรกรรมรัฐจะจำสัที่ดินให้ชาวนาก่อน จนกระทั่งปี 1956 จึงได้ให้ชาวนาเข้าระบบนารวม และในปี 1958 ได้จัดตั้งระบบ "คอมมูน" โดยภายในแต่ละคอมมูนดำเนินกิจการทั้ง เกษตร การค้า การศึกษา วัฒนธรรม และการปกครอง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีลักษณะต่อเนื่องค่อยเป็นค่อยไปที่ละขั้นค่อนข้างแตกต่างกับสหภาพโซเวียตที่การโอนกิจการเป็นของรัฐ

¹³⁶ เหม่า เจ๋อตุง "ปัญหาสงครามและยุทธศาสตร์" สรุพนิตินัยของเหม่า เจ๋อตุง เล่มสอง ตอนต้น หน้า 421-433

¹³⁶ เหม่า เจ๋อตุง "ปฐมฤกษ์แถลงของวารสารของพรรคคอมมิวนิสต์" สรุพนิตินัยของเหม่า เจ๋อตุง เล่มสอง ตอนปลาย, หน้า 563-580.

เกิดขึ้นโดยทันทีและมีลักษณะบังคับเต็มที่¹³⁷

สำหรับทฤษฎีปฏิบัติของลาตินอเมริกา ก็ใช้แนวมาร์กซิสต์-เลนินนิสต์ คือ เน้นการจัดองค์กรดำเนินการปฏิบัติไปในทันทีเลข ไม่รอการพัฒนาหลังการผลิตขั้นอุตสาหกรรมเต็มที่ การจัดองค์กรใช้วิธีรวมศูนย์เข้มงวดยิ่งกว่าของเลนิน โดยใช้เวลาทหารบังคับทำการปฏิบัติด้วยกำลังรุนแรง และดำเนินการบังคับบัญชาโดยคนกลุ่มน้อยผู้เป็นทหารปฏิบัติในศูนย์กลางโจร

กล่าวโดยสรุป ลัทธิมาร์กซิสต์-เลนินนิสต์ ได้พัฒนาตนเองมาจากทฤษฎีมาร์กซิสต์ และเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เป็นจริงของประเทศด้อยพัฒนา และไม่มีโอกาสพัฒนาไปถึงขั้นสูงสุดของทุนนิยมได้จึงต้องดำเนินการปฏิบัติประเทศไปสู่สังคมนิยมด้วยการล้มล้างอำนาจรัฐเดิม และสถาปนาระบบเผด็จการชนชั้นกรรมาชีพภายใต้การนำของพรรคคอมมิวนิสต์ จึงจะสอดคล้องกับสถานการณ์ของประเทศด้อยพัฒนาทั้งหลายที่ขัดเอาสหภาพโซเวียตและเงินเป็นแม่แบบในการดำเนินการรอสตามในการปฏิบัติ

¹³⁷ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, ค้ำจั่งแล้ว, หน้า 127 และ 130 ; ดูรายละเอียดระบบเศรษฐกิจเงินคอมมิวนิสต์ ใน เส้นจ้อห่วย่น, เศรษฐกิจในระบบประชาธิปไตยใหม่ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์รหัส, 2522).

มาร์กซิสม์ประชาธิปไตย

นักคิดมาร์กซิสม์กลุ่มนี้ มีความลัทธิมาร์กซิสม์ต่างออกไปจากลัทธิมาร์กซิสม์-เลนินนิสม์ โดยเน้นเคารพประชาธิปไตย วิจารณ์ลัทธิเลนินนิสม์ว่ามีลักษณะเผด็จการ พวกเขาเสนอให้จัดตั้งระบบการปกครองประชาธิปไตย ให้กระจายอำนาจตัดสินใจทางเศรษฐกิจจากองค์การวางแผนส่วนกลางไปสู่วิสาหกิจต่างๆ คิดหาและอธิบายปรัชญาของมาร์กซ์ใหม่ โดยเน้นลักษณะมนุษยนิยมและบูชาเสรี¹³⁸

นักคิดมาร์กซิสม์ประชาธิปไตยยุคต้น(ระยะก่อนสงครามโลกครั้งที่ 1) ที่สำคัญได้แก่ คาร์ล เคาทส์กี (Karl Kautsky, 1814-1938) และโรซ่า ลักเซมเบิร์ก (Rosa Luxemburg, 1870-1919)¹³⁹ ทั้งสองเน้นหนักทางด้านการเมืองโดยเฉพาะเคาทส์กีได้รับการยกย่องว่าหลังจากมาร์กซ์แล้ว เขาเป็นนักทฤษฎีมาร์กซิสม์ที่สำคัญที่สุด โดยได้เขียนบทความและหนังสือวิจารณ์ลัทธิเลนินนิสม์ ที่มีชื่อเสียงคือ The Dictatorship of The Proletariat (1918) ซึ่งกล่าวว่า จุดมุ่งหมายของมาร์กซิสม์ คือ ล้มเลิกการขูดรีดและกดขี่ทุกชนิด ฉะนั้นระบบสังคมนิยมจะต้องเป็นระบอบประชาธิปไตยด้วยขณะเดียวกันประชาธิปไตยก็เป็นจุดมุ่งหมายของสังคมนิยมด้วย การจะเกิดระบอบประชาธิปไตยภายหลังการเปลี่ยนระบบสังคมจะเป็นไปได้ ถ้าปฏิบัติตามคำสอนอย่างเคร่งครัด คือ รอให้ชนชั้นกรรมาชีพพร้อมเสียก่อนจึงจะเปลี่ยนแปลงระบบสังคม(คือ รอให้พัฒนาอุตสาหกรรมไปถึงขั้นสูงแล้ว) ถ้าเร่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เมื่อยังไม่ถึงเวลาจะเกิดระบบเผด็จการดังเช่นในสหภาพโซเวียต¹⁴⁰ ทั้งเคาทส์กี และลักเซมเบิร์กต่างเชื่อในการต่อสู้ระหว่างชนชั้น ไม่เห็นด้วยกับการร่วมมือระหว่างชนชั้น ต่างเสนอว่าระบบภายหลังการปฏิวัติควรเป็นระบอบประชาธิปไตย และตีความว่าระบบเผด็จการชนชั้นกรรมาชีพที่แท้จริงคือ ระบอบประชาธิปไตย นอกจากนี้ลักเซมเบิร์กมีความเชื่อในชนชั้นกรรมาชีพมาก

¹³⁸ จักรทิพย์ นากสุภา, อ้างแล้ว, หน้า 137.

¹³⁹ ดูรายละเอียดชีวิตประวัติลักเซมเบิร์กได้ใน เรณู แจ่มปัญญา, นักปฏิวัติปีกซ้ายร้ายปึก (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แผ่นดิน, 2525), หน้า 29-45.

¹⁴⁰ จักรทิพย์ นากสุภา, อ้างแล้ว, หน้า 138-140.

เชื่อว่ามิจิตสำนึกได้เอง ปักญาชนมีหน้าที่เพียงเป็นตัวเชื่อม ช่วยให้เกิดจิตสำนึก ซึ่งต่างจาก
เลนิน และได้โจมตีการจัดองค์การพรรคที่เข้มงวด แบบที่เลนินเสนอว่าจะทำให้พรรคมีอำนาจ
เด็ดขาดห่างจากมวลชน แต่ควรให้เสรีภาพแก่หน่วยงานต่างๆ ของพรรคเพราะให้มวลชน
มีอิสระ¹⁴¹

นักคิดมาร์กซิสต์ประชาธิปไตยปัจจุบัน ส่วนใหญ่เป็นนักคิดในยุโรปตะวันออก ซึ่งเห็น
ข้อบกพร่องของระบบเศรษฐกิจการเมืองของสตาลิน พร้อมทั้งได้ประโยชน์จากการค้นพบข้อเขียน
ระยะแรกของมาร์กซ์ โดยเฉพาะหนังสือ Economic and Philosophic Manuscripts
ที่แสดงลักษณะมนุษยนิยมขัดแย้ง นักคิดกลุ่มนี้วิจารณ์การปฏิวัติรัสเซีย ปี 1917 ทำให้เกิดชนชั้นใหม่
คือ ข้าราชการการเมืองชั้นสูง โดยมีอำนาจเด็ดขาดทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจ มุขขาด
อุดมการณ์และควบคุมจิตใจประชาชนทั้งหมด ด้านเศรษฐกิจมีการวางแผนจากส่วนกลางอย่าง
เข้มงวด ด้วยระบบคำสั่ง ผู้ใช้แรงงานจึงรู้สึกว่าคุณค่าความเป็นมนุษย์ (alienation)
ไม่มีอิสระไว้กับระบบทุนนิยม ซึ่งไม่มีส่วนใดในการตัดสินใจในทางเศรษฐกิจ ระบบเศรษฐกิจ
ศูโกสลาเวียได้เสนอให้ผู้ใช้งาน มีส่วนในการบริหารวิสาหกิจ โดยการเลือกตั้งสภากรรมกร
ประจำวิสาหกิจ ผู้ใช้แรงงานมีส่วนในผลกำไรของวิสาหกิจ ใช้ระบบตลาดแทนระบบการวางแผน
ส่วนกลางอย่างเคร่งครัด แต่ยังคงรักษาลักษณะกรรมสิทธิ์ไว้ โดยระบบตลาดจะกำหนดปริมาณ
การผลิต แต่ยังคงการวางแผนส่วนกลางจะกำหนดราคาสินค้าเพื่อป้องกันการผูกขาดกำไรเกินควร¹⁴²

¹⁴¹ ดูรายละเอียดควาที่ตอบและข้อวิจารณ์ถึงเลนิน ใน เรณู แจ่มปัญญา, อ้างแล้ว,
หน้า 77-132 และ สุวัฒน์ ภรรยาดี, ประวัติศาสตร์ขบวนการความคิดสังคมนิยม โดยสังเขปตอน
ทฤษฎีปฏิบัติการมวลชนของโรซ่า ลุกเซมเบอร์ก (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
2529), หน้า 55-101.

¹⁴² ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, อ้างแล้ว, หน้า 143-147 และ ออสก้า ลิง, ว่าด้วยทฤษฎี
เศรษฐศาสตร์สังคมนิยม, แปลโดย ทวี หมั่นนิกร (กรุงเทพฯ: คณะเศรษฐศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), บทที่ 2-3.

นอกจากด้านการเมืองและเศรษฐกิจ นักคิดกลุ่มยุโรปตะวันออกยังตีความ มาร์กซิสม์ใหม่ครอบคลุมด้านปรัชญา โดยตีความว่ามาร์กซิสม์ก็คือ มนุษนิยม (Humanism)¹⁴³ มุ่งที่มนุษย์แต่ละคนเป็นจุดมุ่งหมาย ไม่ใช่มุ่งที่วัตถุหรือมุ่งเฉพาะระบบเศรษฐกิจการเมือง การเปลี่ยนวัตถุและระบบเศรษฐกิจการเมืองก็เพื่อความสุขของมนุษย์ ฉะนั้นถ้าระบบยังมีการกดขี่อยู่ก็แสดงว่าสังคมยังไม่ถึงจุดเหมาะสมปลายทาง ระบบคอมมิวนิสต์ที่แท้จริงคือระบบมนุษยนิยมในการปฏิบัติจริงๆ ถ้าปราศจากมนุษยนิยมก็ไม่ใช่คอมมิวนิสต์แท้ ระบบคอมมิวนิสต์แท้ต้องเป็นระบบที่มีอิสระภาพและเสรีภาพ

โดยสรุปแล้วแม้ว่าต่างจะเป็นมาร์กซิสม์ แต่มาร์กซิสม์ประชาธิปไตยมีพื้นฐานทางปรัชญาเป็นมนุษยนิยม และต้องการให้มวลชนมีส่วนร่วมควบคุมการบริหารของรัฐบาล แต่เลนินนิสม์เป็นวัตถุนิยม ที่รวมอำนาจเศรษฐกิจอยู่ในมือของรัฐ และพรรคจนอาจนำไปสู่ระบบเผด็จการของพรรคเดียวได้

¹⁴³ ดูรายละเอียดของมนุษยนิยมใน จักรกฤษณ์ นาถสุภา, อ้างแล้ว, หน้า 148-150; เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, มนุษยชนกับการต่อสู้ทางชนชั้น (กรุงเทพฯ: ชมรมหนังสือแสงจันทร์, 2518); สุรพงษ์ ชัยนาม, มาร์กซ์กับสังคมนิยม (กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย, 2517) ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, "เศรษฐกิจศาสตร์แนวมนุษยนิยม" ใน วารสารเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 สิงหาคม 2534, หน้า 251-274.

สังคมนิยมเสรี

แนวคิดสังคมนิยมเสรีกับมาร์กซิสม์ประชาธิปไตยมีความคิดใกล้เคียงกัน เช่น ข้อเสนอระบบการเมืองแบบประชาธิปไตยและระบบเศรษฐกิจแบบตลาด สำหรับในทางทฤษฎีมาร์กซิสม์ก็มีความคิดคล้ายกันในเรื่องความเป็นมนุษย์ เน้นเสรีภาพของมนุษย์ แต่ว่านักคิดสังคมนิยมเสรีได้รับพื้นฐานทางทฤษฎีจากแหล่งอื่น ที่ต่างจากมาร์กซิสม์ โดยสรุปได้ 3 ลัทธิ คือ ลัทธิสังคมนิยมประชาธิปไตย ลัทธิเฟเบียน และลัทธิอนาธิปไตยนิยม

(1) สังคมนิยมประชาธิปไตย (Democratic - Socialism)

กำเนิดในเยอรมัน โดยเอ็ดเวิร์ด เบิร์นสไตน์¹⁴⁴ (Eduard Bernstein, 1850-1932) เป็นเจ้าลัทธิคนสำคัญ ปรัชญาของสังคมนิยมประชาธิปไตยมีพื้นฐานอยู่บนความเชื่อที่ว่ามีความจริงและความดีเป็นสากล ต่างกับลัทธิมาร์กซิสม์ที่ถือว่า ไม่มีความดี ความเลว และโงมตีสังคมนิยมเดิมว่าเพ้อฝัน แต่เบิร์นสไตน์เชื่อหากสังคมนิยมเดิมว่าระบบสังคมนิยมเป็นสิ่งที่ดีและควรทำให้เกิดขึ้น นอกจากนี้เขาปฏิเสธหลักไดอาเล็กติกของมาร์กซ์ โดยมองว่าความก้าวหน้าไม่ได้เกิดจากแรงสองแรงที่ขัดกันมาปะทะกัน แต่เกิดจากการวิวัฒนาการ เบิร์นสไตน์อ้างว่านอกจากปัจจัยทางเศรษฐกิจแล้วยังมีปัจจัยทางด้านจริยธรรมและความคิดมนุษย์เองที่กำหนดการเปลี่ยนแปลงในสังคม ฉะนั้นมนุษย์จึงเป็นผู้นำทางประวัติศาสตร์ การทำนาขนาดคของสังคมนิยมจึงไม่แน่นอน สังคมนิยมเป็นสิ่งที่ควรเกิดขึ้น แต่ไม่ใช่ต้องเกิดขึ้นตามกฎประวัติศาสตร์ การเชื่อในจริยธรรม และบทบาทของมนุษย์เท่ากับความเชื่อใน "เสรีภาพของมนุษย์" ก็เป็นพื้นฐานสำคัญของลัทธิสังคมนิยมประชาธิปไตย และเป็นคุณลักษณะที่สำคัญของลัทธิสังคมนิยม

¹⁴⁴ ดูรายละเอียดชีวประวัติ เบิร์นสไตน์ ใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, อ้างแล้ว, หน้า 156-157; in "introduction" in Eduard Bernstein Evolutionary Socialism (New York Schocken books, 1963) p.VII-XI.

ในทางการเมืองเบิร์นส์ไคน์เสนอให้ใช้วิถีทางรัฐสภาค่อยเป็นค่อยไป ในการเปลี่ยนสังคมไปสู่สังคมนิยม โดยพรรคมวลชนจะใช้ในการปฏิรูป แทนการปฏิวัติในการขึ้นสู่อำนาจ ปฏิเสธหลักการต่อสู้ทางชนชั้น และเผด็จการชนชั้นกรรมาชีพ จึงเป็นการเปลี่ยนแปลงสังคมโดยสันติ ซึ่งเขาเชื่อว่ารัฐเป็นองค์กรที่เป็นกลางสามารถใช้อำนาจรัฐโดยชอบด้วยกฎหมายเปลี่ยนแปลงสังคมได้ ซึ่งนับเป็นข้อแตกต่างที่สำคัญของลัทธิมาร์กซิสต์กับสังคมนิยมประชาธิปไตย เพราะมาร์กซิสต์ไม่เชื่อในรัฐ และเสนอให้ต่อสู้ด้านกำลังเพื่อล้มรัฐบาลทุน การดำเนินการในจุดนี้ เบิร์นส์ไคน์ จึงถูกพวกมาร์กซิสต์โจมตีว่า เป็นเพียงขบวนการปฏิรูปของพวกกระฎุมพีเท่านั้น ในเรื่องทฤษฎีส่วนเกินนั้น เบิร์นส์ไคน์ ปฏิเสธว่ามูลค่าเกิดจากแรงงานเพียงอย่างเดียว แต่เขาเห็นว่ามูลค่าเกิดจากประโยชน์และค่าผลิตของสินค้าอันเนื่องมาจากแรงงาน เขาปฏิเสธทฤษฎีสังคมนิยมวิกฤตของมาร์กซ์ และไม่ต้องการสร้างสังคมกรรมาชีพแทนสังคมพลเมืองทั่วไป (civil - society) แต่ต้องการสร้างระเบียบทางสังคมที่มีลักษณะแบบนาซุน โดยเสนอว่าระบบสังคมนิยมและประชาธิปไตยเป็นสิ่งที่อยู่คู่กันในสังคมเดียวกันได้ และเสรีภาพยังคงอยู่ในสังคมนิยม¹⁴⁵ ซึ่งในปัจจุบันกลุ่มประเทศในสแกนดิเนเวียได้ นำไปใช้และได้ปรับให้เป็นรัฐสวัสดิการมากกว่าสังคมนิยมประชาธิปไตย การที่เบิร์นส์ไคน์ก่อตั้งลัทธิสังคมนิยมประชาธิปไตยอื่นเป็นการวางรากฐาน ของขบวนการสังคมนิยมกลุ่มที่ไม่ใช่มาร์กซิสต์ และปฏิเสธแนวทางของมาร์กซ์ จึงทำให้เขาถูกเรียกว่าเป็น "ลัทธิแก้" (Revisionism)¹⁴⁶

¹⁴⁵ สุวินัย ภรณวลัย, อ้างแล้ว, หน้า 29-45 และดูรายละเอียดความคิดของเบิร์นส์ไคน์ได้ในผลงานของเขาที่อธิบายถึงลัทธิสังคมนิยมประชาธิปไตยไว้ใน Evolutionary Socialism (1909)

¹⁴⁶ ดูรายละเอียดความหมาย ลักษณะรูปแบบของลัทธิแก้ได้ใน ปรีดี พนมยงค์, "ลัทธิแก้" คืออะไรและความเป็นมาแห่งลัทธิ "วิวิธนิยม"; และโรจนา อนารยะสมัย, อ้างแล้ว, หน้า 61-83.

(2) สังคมนิยมเฟเบียน* (Fabian Socialism)

ลัทธินี้เกิดจากความคิดของคนชั้นกลางปัญญาชนอังกฤษ ซึ่งรวมตัวกันตั้งเป็นสมาคมขนาดเล็ก ชื่อ The Fabian Society การให้ความรู้และชักจูงใจ ซึ่งมีอิทธิพลมากต่อความคิดของพรรคกรรมกรอังกฤษ ลัทธิเฟเบียน มีแนวคิดที่คล้ายกับลัทธิสังคมนิยมประชาธิปไตย คือต้องการระบบสังคมนิยมพร้อมกับระบอบประชาธิปไตยเห็นว่าทางไปสู่สังคมนิยมจะต้องดำเนินการโดยรัฐสภา แต่การเปลี่ยนแปลงจะต้องดำเนินการอย่างค่อยเป็นค่อยไปยิ่งกว่า ลัทธิสังคมนิยมประชาธิปไตย พวกเฟเบียนมีผลงานชิ้นสำคัญร่วมกันเขียน คือ Fabian Essays (1889) อันเป็นพื้นฐานทางเศรษฐกิจสังคมนิยมการเมืองของสมาคม พวกเฟเบียนไม่มีประวัติศาสตร์เช่นมาร์กซ์ เฟเบียนเชื่อว่าจริยธรรมมีจริงและสังคมนิยมเป็นสิ่งที่คนมนุษย์ควรจะทำ ทั้งนี้ในทางการเมืองจะยึดถือการต่อสู้โดยการเลือกตั้งตามวิถีทางประชาธิปไตยมองว่ารัฐเป็นองค์กลางเป็นเพียงศูนย์กลางในการบริหาร ปฏิเสธทฤษฎีการต่อสู้ระหว่างชนชั้นแต่ต้องการให้คนทุกกลุ่มประนีประนอมอยู่ด้วยกันโดยสันติ ด้วยการจัดระบบเศรษฐกิจเสียใหม่โดยการเสนอให้โอนที่ดินเป็นของชุมชน โดสทุนเป็นของชุมชน เฉพาะที่ชุมชนจะสามารถบริหารได้โดยสะดวก จึงจะไม่มีค่าเช่าและดอกเบี้ยให้เจ้าของที่ดินและเจ้าของนาสวนเก็บกินคดขยไม่ต้องทำงานอีก พวกเฟเบียนเรียกชุมชนเหล่านี้ว่า "คอมมูน" อันหมายถึง รัฐบาลส่วนท้องถิ่น แต่สำหรับกิจการขนาดใหญ่เห็นควรโอนให้รัฐบาลกลางจัดการ ดังนั้นหนทางไปสู่สังคมนิยมที่จะก้าวนั้น พวกเฟเบียนเสนอให้รัฐมีบทบาทมากขึ้นเรื่อยๆ ในด้านเศรษฐกิจด้วยการออกกฎหมายควบคุมจัดระเบียบต่างๆ ให้เรียบร้อย¹⁴⁷

* คำศัพท์เฟเบียนมาจากชื่อขุนพลโรมัน Fabius ซึ่งต่อสู้กับนักรบคาร์เทจ แบบสู้กลางถอยกลางจนได้ชัยชนะในที่สุด

¹⁴⁷ ดูรายละเอียดลัทธิเฟเบียนใน ชีซอนันต์ สมุทวณิช, ประชาธิปไตย สังคมนิยม คอมมิวนิสต์ กับ การเมืองไทย, หน้า 171-178; และนอร์แมนและจัน แมคเคนซี, เฟเบียนชนวนการแสวงหาวัฒนธรรมสังคมนิยมอังกฤษเล่ม 1-2, แปลโดย วิภาดา กิตติโกวิท (กรุงเทพฯ: รุ่งแสงการพิมพ์, 2532).

(3) อนาธิปัตย์นิยม* (Anarchism or Libertarian Socialism)

พื้นฐานด้านปรัชญาของพวกอนาธิปัตย์นิยมคือ ความเชื่อในมนุษย์และเสรีภาพสมบูรณ์ของมนุษย์ และพร้อมกันนั้นปฏิเสธสถาบันรัฐ ปฏิเสธอำนาจทางการเมือง (authority) อย่างสิ้นเชิง เพราะการใช้อำนาจทางการเมืองของบุคคลหนึ่งต่ออีกบุคคลหนึ่ง หมายถึง การเอาวัดเอาเปรียบและปฏิเสธความเป็นมนุษย์ จะไม่มีความเป็นมนุษย์เหลืออยู่ถ้าปราศจากเสรีภาพอนาธิปัตย์นิยมบอกว่า มนุษย์สามารถอยู่เป็นสังคมเพื่อช่วยเหลือกัน สังคมสามารถอยู่ได้โดยธรรมชาติของมนุษย์ ไม่จำเป็นต้องมีรัฐมาคอยบังคับ พวกอนาธิปัตย์นิยมเชื่อว่าการจัดตั้งองค์กรจะต้องหลวมที่สุด จะก่อการปฏิวัติโดยใช้คนจำนวนน้อยในการเข้าให้มวลชนลุกฮือขึ้นปฏิเสธรัฐ ด้านเศรษฐกิจพวกเขาต้องการใช้การพึ่งพาภัยทางเศรษฐกิจเป็นพื้นฐานเชื่อมสังคมเข้าด้วยกันแทนการบังคับทางการเมือง โดยมีความเห็นเช่นเดียวกับนักสังคมนิยมอื่นๆ ว่าปัจจัยในการผลิตควรเป็นของส่วนรวมซึ่งหมายถึงสังคม ไม่ใช่รัฐ ของทุกอย่างควรเป็นของทุกคนไม่มีกรรมสิทธิ์ส่วนตัวจะได้ปราศจากการแข่งขัน แต่ก็เสนอให้จัดตั้งองค์กรทางเศรษฐกิจตามชุมชน เรียกว่าคอมมูน ด้วยการช่วยกันหาทรัพย์สินมาไว้ส่วนกลาง และเมื่อต้องการใช้สิ่งใดจากส่วนกลางก็เอามาใช้ตามความจำเป็น บางครั้งจึงมีคนเรียกแนวคิดนี้ว่า ลัทธิอนาธิปัตย์นิยมคอมมิวนิสต์ หรือ คอมมิวนิสต์อิสระ นอกจากนี้มีการเสนอให้สังคมเป็นอนาธิปไตยซิงคัลลิสต์ โดยการโอนกรรมสิทธิ์ในการผลิต ในระบบโรงงานจากนายทุนไปสู่ผู้ใช้แรงงานให้มีส่วนร่วมเป็นเจ้าของ¹⁴⁸ โดยสรุปแล้วอนาธิปัตย์นิยม ค่อนข้างจะถูกโจมตีว่าเป็นสังคมในฝัน ถ้าจะดำเนินการได้ก็จะต้องเป็นครอบครัวเดียวกันหรือสังคมขนาดเล็ก

* คำศัพท์ อนาธิปัตย์ (anarchy) มาจากรากศัพท์ภาษากรีก anarchia แปลว่า ปราศจากรัฐบาล

¹⁴⁸ ดูรายละเอียดลัทธิอนาธิปัตย์นิยมได้ใน จักรทิพย์ นากสุภา, อ้างแล้ว, หน้า 165-175; ฉันทิมา อ่องสุวัณษ์, อ้างแล้ว, หน้า 208-215.

อย่างไรก็ตามอนาธิปัตย์นิยมได้ผสมผสานแนวคิดกับมาร์กซิสม์ประชาธิปไตยเป็นแนวคิด
 ซ้ายใหม่ (New left)¹⁴⁰ ซึ่งเกิดขึ้นในฝรั่งเศสและสหรัฐอเมริกา ช่วงปี 1960-1970
 นักคิดกลุ่มนี้มองว่าการพัฒนาอุตสาหกรรมและเทคโนโลยีนำไปสู่การครอบงำมีอำนาจของพวกนาสทุน
 เป็นเวลาชาวนาน นาสทุนใช้ชีวิตให้สวัสดิการแก่ผู้ใช้แรงงานในรูปแบบให้แรงงานบริโภคมมากขึ้น
 มีเวลาพักผ่อนมากขึ้น เนื่องจากเทคโนโลยีทำการผลิตแทนแรงงาน นอกจากนี้พวกนาสทุนยังครอบงำ
 แนวคิดทางการเมืองและวัฒนธรรมเป็นไปตามความต้องการของคน อันเป็นการลดคุณค่าความเป็น
 มนุษย์และแอบแฝงการขูดรีดไว้ภายใต้สวัสดิการ ซ้ายใหม่จึงมองว่าพลังของเยาวชนนักศึกษา
 ปัญญาชนซึ่งยังไม่ถูกครอบงำ จะเป็นผู้ลุกขึ้นมาต่อสู้กับระบบดังกล่าวเพื่อแลกเปลี่ยนสังคมไปสู่สังคม
 อุดมคติของซ้ายใหม่ ได้แก่ สังคมนิยมโดยสมัครใจกระจายอำนาจ องค์การมีขนาดเล็ก แรงงาน
 มีส่วนในการควบคุมองค์การ นั่นคือ มนุษย์ควบคุมชีวิตตนเอง โดยต้องการให้มนุษย์เป็นมนุษย์
 ที่แท้จริงในทุกๆด้าน ไม่ใช่เฉพาะด้านเศรษฐกิจ เพราะคุณค่าของชีวิตสำคัญกว่าปริมาณผลผลิต
 ทางเศรษฐกิจ โดยอาจจัดรูปแบบทางสังคมแบบสหกรณ์ผู้ผลิตหรือสังคมนิยมแบบยูโกสลาเวียก็ได้
 แต่ต้องใช้หลักประชาธิปไตยที่ปัจเจกชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจต่อระบบสังคม

¹⁴⁰ ดูรายละเอียดลักษณะซ้ายใหม่ใน จิตรทิพย์ นาดสุภา, อ้างแล้ว, หน้า 150-155;
 ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, อ้างแล้ว, หน้า 32-34.